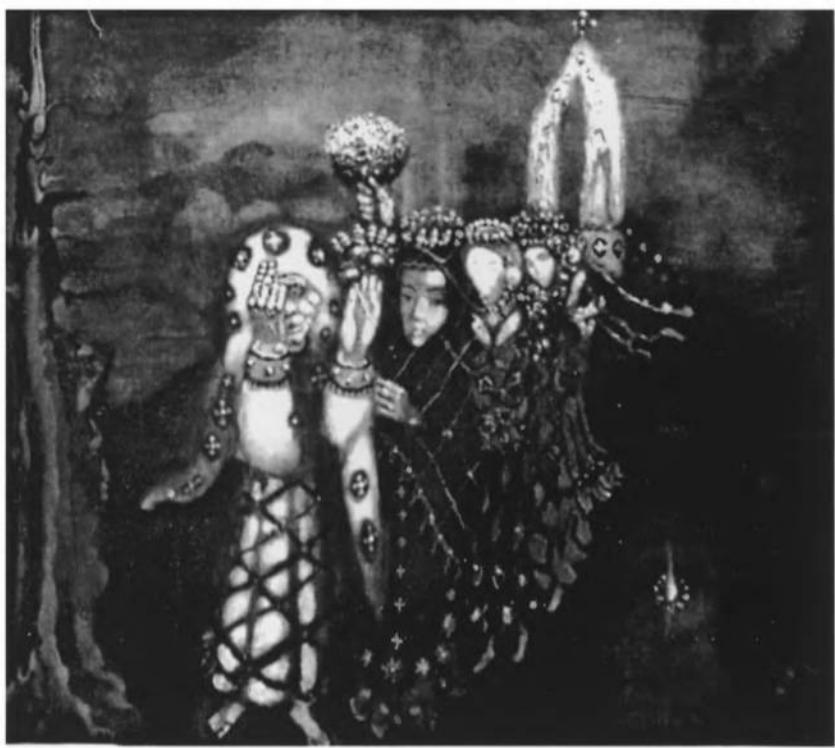

ДУКЛЯ

№ 4 2007

ДУКЛЯ

Рік видання 55 № 4 2007

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка українських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKĽA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou
podporou MK SR
- program Kultúra
národnostných menšín 2007

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
120 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
ul. Požiarnická 17

Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovať Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Námestie slobody 27,
810 05 Bratislava 15,
e-mail: zahranična.tlač@slposta.sk

ЗМІСТ

Дмитро Кремінь	
Птахи Івана Чендея.....	2
Іван Яцканін	
Дивний персонаж	6
Юрій Ілленко	
Доповідна апостолу Петру	10
Любомир Сеник	
Остання зустріч.....	18
Леонід Залізняк	
Походження українців за даними сучасної етнології.....	25
Любомир Белей	
Ще раз про появу неорусинства.....	29
Олександер Шокало	
„І буде дух його із віку в вік сіяти...”	30
Трос з „розстріляного відродження”	32
Майк Йогансен	
Добірка поезії	35
Валер'ян Підмогильний	
Іван Босий	38
Гео Шкурупій	
Добірка віршів.....	42
Михайло Роман	
Поет і вчений	45
Ганна Конур	
Валерій Ілля у моїй пам'яті.....	51
Ігор Павлюк	
Добірка поезії	59
Іван Яцканін	
Утверджує Україну в мистецтві	69
Василь Герасим'юк	
Півстоліття Прокопа Колісника.....	71
Йозеф Чертік	
Добірка поезії	73
Микола Мушинка	
Незнання, наївність чи провокація?.....	77
Михайло Роман	
Поезія Закарпаття очима Надії Ференц.....	89
Україна видає.....	92

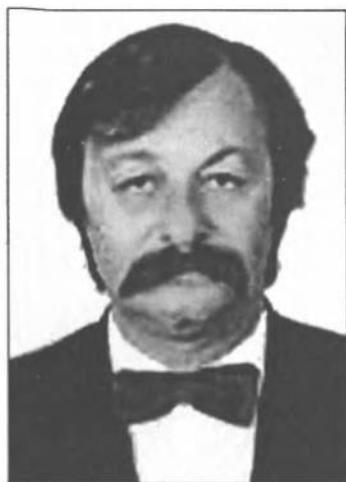
ПОЕЗІЯ

Дмитро КРЕМІНЬ

ПТАХИ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

СИМФОНІЯ

На спомин 85-ліття

I

Птахи із неба падали й кричали.
І з ними небо падало наниз,
Як небо їх крилатої печалі
Над одинокістю порожніх гнізд.

Птахи набралися у польоті моці,
І крик їх – наче поклик далини.
Та, летячи і падаючи мовчки,
Вже гейби небом зістають вони.
А понад нами їхній крик вознісся...

І вже щоразу близчає луна,
Де кличуть нас ячанням вітру гнізда,
Немов неопалима купина!

1972

II

Зійду з таксі, та не ступлю ні кроку:
Такі чужі – ця вулиця і я...

Перейменуйте вулицю Високу!
Верніть Високій вулиці ім'я!

Лаокоона обплітали гади,
Адам сконав за первородний гріх...
А світло непогасної лампади
Із вулиці Високої – для всіх.

Іван світив...
Його чекала плаха,
Та він повзучим говорити смів,
Що Бог створив і гадину, і птаха,
Але у нього серце – для птахів.
– Усіх птахів? – питала чорна галич.
– Нас ненавидиш? – сикнула змія.
– Усім вам доста Згариць і Пригариць,
Та спів і сик усе ж не плутав я.
Ви божі тварі, то ні в чім не винні...
А жаль бере, що тяжко солов'ю —
На рідній, на співучій Верховині,
Де в птичих гніздах вивели змію.
Не бійся, змію, я тебе не вдарю. —
Були стоглаві, але й тих простив...

Письменник Іван Чендей виступає на міжнародному Шевченківському святі "В сім'ї вольній, но-вій". Ужгород, 1995 р.

III

А ти, мій тезку, Йване Каламарю,
Зі свого серця гадів напустив.
Твої серпи і молоточки ржаві,
Є длань державна, є пророча десь...

IV

З Павличком про Чендея у Варшаві
Я говорив. І говорив про честь.
Під небом синім, золотом жовтневим,
Що опадало на чужі дахи...
Там плакали вигнанців-лемків меви,
Та плакали й Чендеєві птахи.
Раділи ми птахам у свіtlім леті,
Схиливші в тузі душу і чоло...
У королівськім замку на банкеті
Карпаторосів поряд не було.

Була Вкраїна – та, яка щокроku –
Іде крізь гвалт імперський і аврал...

V

Я віднаходжу вулицю Високу.
При чому тут, і справді, генерал?

1992

VI

А генеральська слава – теж омана.
Іван Петров. Солдатський вус. Пенсне.
І він з опальним іменем Івана
Заснув навіки, де й Чендей засне.
Письменники опальні, генерали,
Які в огонь ішли, в опалу – теж...
Їх імена ми в книгах видирали,
Та як од серця пам'ять оддереш?
І треба у вогні шукати броду,
Перемішати все – вогонь і лід...

VII

А білі чайки знов летять зі Сходу.
А білі чайки знов летять на Схід.
Та вище, вище, аж до хмар вознісся.
Палаццо – модернова дивина.
Там птахи повертаються у гнізда.
Зелена Верховина? Це вона!
Там ти лежиш, безсмертний лицар слова...
Тебе завіє не одна зима.
Кальварія? А може, Ясенова?
На Байковому місця нам нема.

Новітні у Європу пруться газди.
А нас нема, неначе ѹ не було...
Прощай, Іване!
Наші ватри згасли,
Але світили на усе село.
І птахи в леті не втрачали сили,
І не лякали гербові орли.
Тепер барвінок криком із могили
Пославсь на шлях, де ѹ ми колись пройшли...

2007

ПРОЗА

Іван Яцканин

Дивний персонаж

Я ледве встиг опустити ноги зі стола. Якби був трохи далі від стіни, то, напевно, з великом грюкотом упав би на підлогу. Але все вийшло акуратно, бо той, хто постукав у двері, ще з хвилину постояв за ними, аж потім наважився зайти.

Переді мною постав високий, кремезний мужчина. Немов з каменоломні. Напевно, щось від мене хоче...

— Я, правда, вас не знаю, але мені казали, що маю тільки до вас звернутися, — крім того, що був сильним, він був ще й діловим.

— Хто вам казав? — у моєму голосі дивно поєдналася настороженість із втому, але усе переважило зацікавлення.

— Ті, хто читав.

— Я різне пишу нині, і написав за останні десятиліття, — побоюючись, щоб це не була розмова без кінця, стараюся нейтралізувати його, хоча, правду кажучи, мені нікуди поспішати. — Я багато чого написав, — пробую зупинити цього велетня, але відчуваю, що у моїм твердженні губиться та легкість, яку завжди вкладаю у перемовини з незнайомими чи ледь знайомими людьми.

Незнайомець зупинився на тому, що я колись про нього щось написав.

— Я вибачаюсь, якщо я про вас щось не так написав.

Після того як я почав сипати собі попіл на голову, він мене зупинив:

— Ви ж не знаєте, про що піде мова!

— Це точно, — зізнаюсь і чекаю, що він запропонує.

Та він, замість близкавичної відповіді, починає властовуватись у мене, як вдома — присів, ноги простяг аж під мій стіл.

— Я вас слухаю, — хочу його зупинити. Дивлюся на нього і сам присів ближче до столу.

— Якщо ви про мене пишете чи вже написали, то звідкіля ви мене знаєте?

— Чоловіче добрий, — я вскочив зі стільця й уважно до нього придивився, думаючи, що за дивака мені день скіди загнав.

Він ще більше витрісав і так великі очі, напевно, подумав, що я все-таки починаю згадуватися, де ми зустрічалися.

— Чоловіче добрий, — продовжує тим же тоном, — але я ж вас не знаю.

— Як не знаєте?!

Він здивовано подивився на мене отими своїми великими очима — ось-ось вискочать з ямок

— Всі ж кажуть, що у вашій повісті оцей Василь Попорай — це я.

— А вас як звати?

— Петро.

— Бачите, а його Василем величають.

— Ну, ім'я це таке... Наприклад, пишете, як він ходить... Всі кажуть, що це точно я...

— А ви як ходите?

— Човгаю, і до того ж дуже швидко — на підошві діра.

Тут же встав і насправді почав човгати черевиками на грубій підошві кабінетом. Ходить з краю до краю, був би пішов і далі, та стіна не пускає.

- Багато хто човгає, – пробую його заспокоїти.
- Так, човгають й інші, але я точнісінько так, як ви пишете.
- Знаєте, є життєва правда, але є і літературна, – починаю мудрувати в надії, що відчепиться.
- А у мене вони співпали. Мені просто пощастило, – стоїть на своєму, мов закодований. – До речі, звідки ви знали мою Марію? У повісті вона не Олена, а точно Марія. Я ж до людей з нею не ходив. У неї своя робота, у мене ж обов'язків не менше. Працювала вона медсестрою у міській лікарні, а я військовим був. Бувало й таке, що кілька днів ми не бачилися – то у мене служба, то у неї саме нічна зміна. Але коли нарешті зустрілися, ого-го... – він облизався мов ласій кіт.

Я ще пильніше придивлявся до нього. Без усякого сорому почав смачно оповідати свої любовні історії – широкоплечий, високий мужчина, акуратненько одягнений, усе на ньому пасувало – видко, звик до такого. Нічого дивного – військовик.

– Померла моя Марія. Завжди одне спадає на думку: набралася якоїсь хвороби. На очах халіла. Ох, боже, а яка це була жінка. Красуня. Я її і туди, і сюди возив, на гроші не зважав, нічого не допомагало.

Я подивився на нього і подумав, що склипне, бо ж буває, що саме такі, на перший погляд сильні мужчини, можуть розплакатися як дощ.

Він не смоклів. На хвилину замовк, потім ні з того, ні з цього почав майже непомітно посміхатися під вусиками, і, щоб не розбити зовсім попередньої атмосфери, зненацька запитав:

- Звідки ви знаєте, як я тримаю сигарету, як її облизую перед тим, як її запалити, га?
- Звідкіля? Стежите за мною?

– Нічого дивного, у моого діда Івана була така ж сама звичка.

– У діда, кажете? Знали на кого звалити. Діда вже, певно, нема.

Я відчув, що він зреагував на мою відповідь дратівливо. Його, здається, почало аж виводити із себе, що я саме так викрутівся.

– Тепер я працюю нічним сторожем. Ночі довгі, то багато читаю. Всіляку всячину. Що тільки попаде під руки. Вашу повість двічі прочитав.

– З олівецем в руках?

Я його навмисне перебив, бо говорив він дуже зосереджено, ніби готовував новий напад. У його голосі, словах і жестах забракло легкості.

– Без, – він так і не зрозумів мене. – Тоді я дійшов висновку, що не все про мене знаєте. Десь на третій день після похорону завітала до мене її сестра Олівія. І вже з порога почала: «Ох, як пусто, яке усе запущене... Але ти, Петрику, не переживай, все буде, як і раніше». Я спершу на це навіть не звернув уваги, аж коли почала порпататися у Маріїних речах, у Маріїній шафі, тоді я гукнув щось незрозуміле, аж вона злякалась. Відскочила від шафи. Але продовжувала снувати туди-сюди, як човник у кроснах. Ось вона вже біля плити, газ включоче, починає каву варити. Тоді я подумав: «Ось тобі нова господиня!» І справді, не треба було довго чекати підтвердження. Кладе каву на столик, ще якесь тістечко до кави. Їй тут затишно, як ніде. «Присядь, Петрику, – запрошує, – з нас би могла вийти непогана пара». Ви можете собі уявити, що зі мною творилося?! Я ж оставпів, вже не пам'ятаю, як опинився біля вікна. А з вікна аж на цвінтар видко, де спочиває моя Марія. Я швидко відчинив вікно, щоб її слова не задушили мене. Вона різко підійшла до вікна, з грюкотом зачинала його і категорично відрубала: «Ніякого самогубства не буде!»

А я ж – колишній військовик. Командувати маю я.

– Вибачте, можна, я зніму піджак.

Не встиг я і слова сказати, а його піджак вже акуратно вмостиився на спинці стільця. Переді мною постав мужчина, що не вміщався у сорочку. Трохи душила його тугу зав'язана краватка з великим, як п'ястку, вузлом.

– І що ви думаете, – вів далі своє, – на цьому закінчилося? Заманила настільки, що я й каву випив, і тістечком посмакував, та вона постійно меле своє, мовляв, нещодавно їй сон приснився: їдемо ми троє – я, моя покійна дружина і Олівія широким ланом. За нами впритул женеться табун коней. Земля гуде, за спиною чути кінське дихання. Коні прибивають мене і Марію до землі, а Олівія рятує мене. Такий сон. Міський бабі приснився широкий лан... Я мовчки сиджу, на руках у мене аж гусича шкіра зробилася. А вона солодко

шепоче: «Бачиш, я знала, як воно буде. Від сьогодні усе буде інакше. Поміняємо квартиру, подалі від цвінтаря». Тоді я вже не витримав і зревів: «Геть! Не хочу я більше бачити вашу родину! Геть!» Вона злякалася і втекла. Я ж невдовзі насправді пómіняв квартиру, і справді далеко від цвінтаря.

Я дивився на його лице, воно знову переживало таку ж саму драму, як під час розмови з Олівією. І мені хотілося таким же жестом кинути у нього: «Геть звідси!», та він продовжив лагідно, як старий вояк:

– Напевно, буде дощ, прямо крутить кості. Я синоптиком мавстати...

Я ледве чув його, бо думав про своє: «Ну й день! Коли ж, нарешті, закінчиться ця клята п'ятниця. Тягнеться і тягнеться без кінця-краю та ще й подарувала мені таку зустріч. З якої ж повіті завів до мене оцей дивний персонаж?»

Він знову присів, пильно роздивляючи кабінет.

– Попільнічку шукаєте?

– Владали.

– Нема. Я у сірникову коробку струшую попіл, а для гостей у мене є невеличка тарілочка, – швиденько витягую із шухляди, бо у нього вже сигарета горить. Я навіть не встиг зауважити, чи облизав її, щоб повільніше горіла. Петро потягував з таким апетитом, що я не витримав та й сам поліз у кишеню.

– З родиною, – почав після того, як проковтнув значну дозу синюватого диму, і мені здавалося, що ось-ось захлинеться, але це був сильний вояк, – з родиною я трохи перенув. Родина нормальна. Батьки моєї Марії не заважали нам жити. Але ж усіх найскоріше зупинить неправда. Що я їй мав сказати?...

Петро, ви зауважили, як я починаю його потрохи отак фамільярно називати, хоч у цьому немає ніякого співчуття, говорив, як на сповіді, й тут же каявся.

За вікном потемніло. Гілки старої груші почали дудоніти об шибку вікна.

– Буде буря, – він знову перебив хід моїх думок. – Вона ж була на шість років старша від Марії.

– Ви про кого? – я вдавав, що нічого не второпав.

– Весь час про Олівію.

– Мені здається, це не мало вам заважати.

– А, то ж ви думаєте, що я директор якоїсь там соціальної установи – будинку для перестарілих?

До мене дійшло, що йому вже набридло бути весь час у дефензиві – він же старий вояка, і йому притаманний наступ, різка атака. І він почав наступати...

– Раніше, коли я повертаєсь додому з роботи, довелося проходити повз будинок, де мешкала Олівія. Піднім голову, гляну у вікно, у кімнаті світиться, значить, вдома. А десь останні три тижні – постійно тьма.

Петро сильно притис недопалок до тарілки, ніби він в усьому винуватий.

– Може, також перебралася далі від цвінтаря.

Він вловив мою іронію, знізв плечима і промовчав.

– Ви ж її відкинули, а у вікно щовечора заглядаєте, – явно перебираю ініціативу й починаю наступати.

– Я ж не танкістом був, а зв'язківцем, – дивний персонаж легесенько відбиває мою атаку.

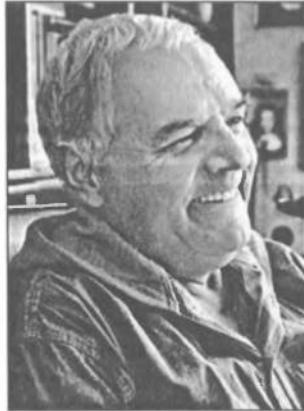
Він зрадів своєму успіхові, бо ж навіть зморшки на чолі на мить вирівнялися.

Та розмова вже починає мене дратувати. Навмисне вдаю, що мені нецікаво, дивлюся у стелю, де у кутку павук снує нитку-павутинку, спускаючись по ній то вниз, то знову тягнеться вгору, то колишеться, мов дзвонар на мотузі, – і зразу все навколо здається таким банальним: і той персонаж, його розповідь, і той павук, буря за вікном та й ця п'ятниця, яка триває уже цілий вік. Хочеться втекти від усіх і усього, та чотири стіни не пускають.

Ми обое прислухалися, як, мабуть, і той нещасний павук, до того, що твориться надворі. Петро чогось нервував – то брав піджак, то знову вішав його на спинку стільця, зрештою, кинув його лише так на плечі і кілька хвилин стояв у смішній позі отамана. Нарешті наважився:

– Автор помилився, – після цієї мудрої фрази зосереджено дивився на мене і чекав, як зреагую.

- Автори часто помиляються, – я втомлено зітхнув і замовк.
- Ви помилилися, – не давав спокою дивний персонаж.
- В якому розумінні? – я запитав вже зовсім серйозно.
- Пригадуєте ту молоду, з якою я зараз живу, – зняковів і вступив погляд під стіл.
- Пригадуєте? Ви так гарно її змалювали, навіть ім'я вгадали – Світлана. Їй же не двадцять вісім, а двадцять два. На шість років помилилися.
- Для мене це не так важливо, – в атмосфері сьогоднішнього пропащаого дня я йому не міг інакше сказати.
- Для вас, може, ю ні, а для мене це надзвичайно важливе. Їй двадцять два – ніяк не можу второпати, чого вона за мною так пропадає, чого вона від мене хоче?.. Присосалась, як п'явка. Я її про це вже кілька разів питав, а вона мовчить, і очі у неї такі сумні-сумні. Мені її дуже жаль.
- У вас же непогана пенсія, ще й підробляєте...
- Гроші вона не просить. Так ми і домовилися – у ліжку про гроші ні словечка...
- Może, на спадщину зазіхає.
- Яка спадщина?..
- Тоді вас гарненько висмоктує, потім кине, як ганчірку.
- І я так думаю.
- Дивно, що він зовсім не пручався. Стояв, спершишь на високий стілець, і дивився у вікно, за яким не втихала буря.
- Тому я прийшов до вас за порадою. За порадою, як її позбутися?
- До мене за порадою?
- А хто її створив? Ви.
- Але ж вона не з дерева вистругана...
- Яка у повісті, точно така і в ліжку, з усіма тими фокусами, витівками, про які пишете. Вам не соромно?! Бачите, люди вже все про мене знають. Прийдеться мені знову переселятись.
- Близче до цвінтаря?
- Дуже смішно, – у його словах змішувалась злість з безпорадністю.
- Я також розгубився, бо не міг вже розрізнати, де гра, фантазія, а де починається дійсність.
- Дивний персонаж поглядом блукав по кабінету. Його безсилия було страшнішим, ніж його кремезна фігура. Запанувала тиша, і я відчував, як між нами проростає межа. Він шукає порятунку, поради, але не діждався. Збентежений погляд, опущені руки, що нагадували гілляки старої груші. Навіть грубезний вузол на його краватці зіщулився – усе те витворило з нього страшка, яким на полі лякають горобців, щоб не видъювали мак з маківок.
- Кажете, щоб я її вигнав? – Петро запитав майже з плачем. – Вона ж така беззахисна. Така собі велика лялька. Ніжна, мила... просто кішечка...
- Тоді залишіть її, хай вам муркоче... Але ю мене облиште... – я зауважив, що за вікном вже не бубонів дощ – небо нагадувало роздерте простирадло, тут і там крізь чорні хмари пробивалась блакит.
- Я вам заважаю? – уважно глянув на мене і почав повільно одягати піджак. Ніяк не міг потрапити лівою рукою до рукава. Вже хотів до нього підійти і допомогти йому, але він поглядом зупинив мене
- Ви краще скажіть, що мені робити?
- Із свого рукава витягну останній козир:
- Ви справді прочитали мою повісті?
- Так.
- Двічі?
- ...
- До самісінського кінця?
- Не пригадую.
- Прочитайте до кінця, тоді ю відповідь знайдете, – блефую, аж з носа куриться.
- Прощались ми коротко, бо я знат, що він небавом знову зайде за порадою. Доведеться, мабуть, ю мені переселатися – близче до цвінтаря...

Юрій Ілленко

ДОПОВІДНА АПОСТОЛУ ПЕТРУ

(Уривок з роману)

– Отдать концы! «Надежда Крупская» закричала нелюдским голосом – У-У-У-!!! – неби впервые прочитала записку Сталіна: – Отдать концы, – вивергла з білої труби в чисте блакитне небо протуберанець ще більш чистої, білосніжної пари і відвалила у вічність поза розкладом. За розкладом у світі десятий день йшла

Друга світова війна. Другу світову війну розпочав мій молодший братик Михайло І-й. Точнісінько, як було із Першою світовою. Коли в Сараєво вічний студент Гаврило Принцип на принцип – замочив із нагана германського ерцгерцога Фердинанда і тим розпочав війну. Таке сподіяв і мій молодший братик Міся, як він сам себе поважно називав. Міся тріснув мене по голові дерев'яною тріскою, коли я хотів улізти в його візок. Та так влучно, що пробив у моїй голові дірку, – ну, не зовсім у голові, а лише в шкірі на голові. Нічого суттевого з тієї дірки не витекло, крім, хіба що, трохи мозку. Це я так тоді думав, бо перелякався. Добре, що крові майже не було. Лише мозок. Але я заволав так, ніби справді стікав останніми краплинами крові. Вибігла з дому мама і нагримала на нас: – Аг'ять вайна! Ніякої війни не було й близько. Ми, мирні онуки, мирно гралися на купі тирси, стружки і дерев'яних обрізків біля верстака діда Тараса. Дід Тарас, окрім того, що був дідом, був ще й теслею, й столяром – саме того дня він майстрував візка на коліщатах своєму наймолодшому онуку Михайлику. Візок виходив гетьманський – із точеними балясинами дверцят і різьбленою спинкою над шкірняним сидінням, як у шестисотому мерседесі. Міся, мабуть, боявся, що ми, старші онуки, його розкуркулимо, заберемо візка собі, то й розпочав війну. Наступного дня з самого ранку чорна тарілка радіо на стіні у кімнаті Місі з мамою таки підтвердила, що війна почалась. Міся заплакав, бо він, звісно, того не хотів. Він був гарний хлопчик. І ніколи не бився. То було лише раз у його житті. Запевнити Місю, що нема його провини в тому, що почалася війна, не змогли ні мама, ні баба Надя. – Еге, ви самі ж казали – аг'ять війна... – ридав Міся. Міся ніби відчув, що він буде першою жертвою тієї війни в нашій сім'ї. Брата не стало менше аніж за рік. Він помер в евакуації в Новосибірську від крупозного запалення легенів на тлі повного виснаження організму. Потім, після війни, в сорок сьому, в мами знайшовся ще син, якого вона назвала теж Михайллом. Михайло ІІ-й виріс розумним і толерантним, ніколи не бився, став кінорежисером і деканом кінофакультету. Має доночку балерину, красуню Іванку, яка закінчила балетне училище при Большом Театре в Москві, а танцювала в Німеччині в Штутгартському театрі, а тепер – у Празькому, бо в Україні таланти ні кому не потрібні. Вона в нас нью-остарбайтер. Але це все потім. Поки що ж я не плакав, що почалася війна. Навпаки, я почувався героєм і примусив маму зробити мені повну перев'язку голови. Мама була медсестрою, тож зробила перев'язку по повній програмі «важке поранення голови». Два тижні я відмовлявся знімати ту пов'язку. Розшукав у дідусовому садочку першу дозрілу вишню і розчавив її на бинтах. Вийшло, наче кульове наскрізне поранення лоба. Коли вже мама силоміць таки зняла з мене перев'язку, боячись, що під нею щось заведеться, я її вдягав як

тюбетейку, виходячи на вулицю. На вулиці повз дім діда Тараса по соші, що вела на дерев'яний міст, уже котилася війна – безкінечний натовп біженців, змішаний із червоноармійцями, що теж тікали від війни. Першими по соші промарширували хлопці-десятикласники. В сандаліях на босу ногу, в білих сорочках, із непокритими головами. Війну проголосили по радіо в неділю, 22-го, а всіх черкаських десятикласників зібрали в понеділок до школи № 3, поставили на плацу місцевого базару біля пожежної команди. Брат Вадим був у третьому. То він бігав лише дивитися на той збір. Воєнком вишикував хлопців у шеренги і скомандував: – Сміrna! Слушать маю каманду! Враг каварно напал на нашу савецьку Родину в четирє часа утра. Великий Сталін об'явіл всеобщу мобілізацію. Ви все призвани в ряди західників атечества. Отнине ви байци Красної Армії. На-пра-во! Шагом марш! Хлопців у лавах було близько сотні. Колона рушила по соші в бік дерев'яного мосту через Дніпро. Попереду йшов воєнком. Він єдиний був у чоботях і кащеті. Хлопці вдягнені по-літньому, ніби на хвилину відлучилися з хати. Коли колона рушила вулицями Кривалівки – поголос покотився містом, випереджаючи колону: – Хлопців женуть на війну... Дехто з призовників жив на іншому боці міста, скажімо, на Казбеті, або біля цукроварні, аж під хутром Червоним. Заскочити додому, щоб перевдягніти в дорогу, взяти торбину з харчами або хоча б попрощатися з мамою – воєнком не дозволив. Сказав, як відрубав: – Крок убік з колони буду вважати за дезертирство. Стрілятиму без попередження. Хлопці йшли чужими вулицями, чужі люди почали виносити з хат усе, що могло згодитися хлопцям у дорозі. Колона обростала жінками, що бігли поруч. Чужі жінки пойли чужих хлопців молоком, на ходу взували їм чоботи, вдягали чоловічі піджаки і кухвайки, вішали на плечі торби з хлібом, салом і борошном. Вдягали через шії саморобні скатки з ковдр. Покривали голови модними тоді кепками-шестиклинками і немодними сільськими картузами. Жінки не знали, що хлопцям залишилося жити три години. Не більше. Воєнком йшов першим і не озирався. Не озирнувся жодного разу на колону позаду. Робіть що хочете – моя хата скраю, мене це обходить – ніби було написано в нього на спині. Можна було не лише зробити крок убік, можна було спокійно повернутися додому, до мами. Ніхто не втік додому. В колоні юнаків кро-кували мій дядько Шура Петренко. Петренки жили недалеко, за три квартали, але на іншій вулиці. Баба Надя вдягнула Шуру в дідові калоші, дала картуз і торбину з продуктами. Ми, малеча, висіли на паркан – було цікаво, яка вона, тая війна. Я, власне, сидів не на паркані, а стояв на засуві брами. Стояти на балці засува було зручно, голова якраз стирчала над ворітми, руками можна було спергтися на верхню обшивну планку. Стояти можна було годинами, аж поки мама не стягала нас за ноги, щоб нагодувати. Години через три як погнали хлопців по соші через міст на війну, у небі з'явились німецькі літаки. Вперше. Вони летіли, вільно розкинувши крила, ніби небо не було вже наше, а їхнє. Нікого не боялися. Старші хлопці зауважили, що німецькі літаки по інакшому гули, аніж наші. Я прислухався й собі. Справді, ото чорно-зелений підвивав із булькотінням, ніби його нудить, ніби осьось зблювне. Літаки покружляли над мостом, не звертаючи уваги на місто, потім подались убік Золотоноші. На схід. Туди, де завжди сходило сонце. Вікно в моїй кімнаті виходило саме туди, куди полетіли німецькі літаки. Баба Надя з мамою просто під ворота поставили лаву, та що була в коморі, і на лаву виставляли різне – дерев'яне барильце з холодною водою (брат Вадим носив відрами з криниці), щось із харчів, доки ще в бабі було (а тогорічної бараболі було в льосі ще ого-го), хустки, ганчірки на онучі, ковдри тощо. І так було перед кожною хатою, не лише в нас. Із кожною хвилиною на соші юрбилося все більше й більше людю. Дерев'яний міст через Дніпро не встигав ковтати біженців. Дерев'яний міст у Черкасах на Дніпрі був легендарним. Видаеться мені зараз, що був той дерев'яний птеродак-

тиль довший за міст над Золотою Затокою в Сан-Франциско. 12 кілометрів рівної як струна ажурної дерев'яної споруди були дивом дерев'яної архітектури. Як Кіжі. Тільки не церква, а міст. А може, то була зведена язичницька церква Бога всіх Дніпрових річок: Росі, Самари, Десни, Ворскли, Ужа, Прип'яті, Либеді, Ірпіню, Почайни, які там ще є, всіх поіменно не назву, особливо дрібноту. Ті річки були прихожанами черкаського моста-церкви. І загинув міст, як Десятинна церква, в яку під зав'язку набилося киян, а хан Батий велів спалити їх у церкві. Міст вигинався на двадцятиметрову висоту в головному прольоті й нависав над п'ятьма протоками і головним руслом Дніпра. Дніпро в Черкасах розбігався на рукави. А нижче Черкас знову збігався докупи, в одне русло. Протоки створювали острови. На островах серед сіножатей були поставлені опори того моста. Писане тонким пензлем чорною китайською тушшю каліграфічне мереживо черкаського мосту на тлі жовтої уранішньої зорі (я багато разів намагався прочитати його з куреня, спросоння, коли ще був неписьменний, коли дід брав мене з собою на сіножат) нагадувало мені якесь сакральне послання: ієрогліфічні вертикальні опори і каліграфічний текст арок піднесений у вирій, від обрію до обрію, через усе безкрайнє небо. Якимось чином, малий і нерозумний, я відчував, що обов'язково маю прочитати колись, може, в старості, той загадковий і такий простий текст. Міст мене збуджував, не як дівчина, що раптово сподобалась, а як ворожіння, як тайна, як темне пророцтво, як доля, що лежить перед тобою ще неходженна. Із першого разу, тільки-но я його побачив, мене тягнуло вийти на нього одному вночі і подивитися з найвищої його точки у чорне дзеркало дніпрової води. Баба Надя ходили. Казали, що видно дно, ніби немає води в Дніпрі геть. Видно сомів великих, як колоди, що споконвіку лежать під дідовим парканом. Видко, – то вже, мабуть, баба Надя прибрехиали трішки, – русалок. Одну баба Надя навіть відзнала, то була її найкраща подруга Тарася, яка втопилася з любові в свої п'ятнадцять років. І ще казала баба Надя, що води ніби не було, а зорями було вистелене дно. Саме по зорях і ходили русалки босими ногами. Ім не пекло у ноги. Зорі були холодні. Соми, зорі й русалки про щось розмовляли між собою і гукали на бабу Надю, щоб вона плигнула до них. Русалка Тарася, власне, гукала. Бо насправді, по життю, баба Надя мала стрибнути з мосту замість неї. Знову комп'ютер виправляє мені Тарасю на Парасю. Якийсь припадочний комп'ютер подарували мені на шістдесятп'ятілітній ювілей. Щоразу прагне за мене писати краще. Саме Тарася. Русалка спершу справді була Парася, коли ще була дівчиною. А коли вона закохалася до нестягами в моого діда Тараса, її почали дражнити Тарася, бо вона ходила за ним хвостиком і вдень, і вночі. Вони удвох закохалися з бабою Надею, навпереми. Вони були не подругами, про це вже мені потім розповів дід Козел, який мене не любив, вони були сестрами-близнючками. І закохалися в одного парубка. Парубком дід Тарас був гоноровим: гарний і багатий. Страшенно багатий. Фантастично багатий. Неймовірно багатий. А вони вдвох мали одні черевички на двох. А в Тараса був табун коней. Сто голів. Тоді це було, як сьогодні сто шестисотих мерседесів! Мій прадід Іван Тарасович, коли швидко почав помирати, виділив своїх дітей, так тоді казали, значиться – поділив своє багатство між ними. Тарас був наймолодший – дев'ятнадцять років. Інші шестеро – старші. Тарасу випали коні. Шість кам'яних будинків, дванадцять вітряків під Чигирином, млини, грунти, пасіки, молотарки, словом, повний реманент гречкосія-хлібороба, елітного аграрія – все одійшло старшим. Дідові виділили коней. Дід на вітві не дивився у бік Надії та Параски, коли відганяв проти ночі своїх коней за Дніпро на луки на нічне пасовисько. Тарас брав у їхнього батька-рибалки човна-довбанку і гнав табун через Дніпро на острови. Баба Надя казали, що кожного ранку, досвітсонця вони з Тарасею вже чатували на березі і дивилися, як з рожевого серпанку спершу повільно виливає стоголовий табун, – лише високо задерті голо-

ви випливають, тихенько форкають коні, стрижуть вухами, зирять виряченими очима, а позаду на повен зрист навстоячки у вербовому човні довбанці сам молодий Господь Бог – такий він був гарний. А голови коней йому лише по коліно. Парася почала звечора лягати у довбанку. Тарас робив вигляд, що не помічає дівчини. Так вона й мерзла ночами у човні, аж доки не кинулася з того дерев'яного мосту, стала русалкою Тарасю. А Надійка щовечора ставала єса коліна перед іконою Божої Матері і молилася, коли табун тупотів повз їхню мазанку, щоб Господь наслав на коней пошестъ. Господь почув її молитви і наслав сап. Коні видохли, хоч і були невинні, видохли за три дні. Лише тоді Тарас подивився на дівчу. Бо враз став бідним, як і вона. Як казали більшовики – восторжествувала класова справедливість – усі стали бідними. А Надія була красиваю як він. Навіть гарнішою. Таких красунь у Черкасах більше не було ніколи. Споконвіку. I вже ніколи не буде. Це вже мені казав сам дід Тарас, коли баба Надя померла. Вони побралися, а через три роки дід Тарас знову став багатієм, бо мав золоті руки, золоту голову, золоте серце і любов. I працював і вдень, і вночі. Але жодного разу в житті не виходив на міст вночі. I вдень не ходив. А я був ще замалий для такої мрії – вийти вночі на міст. Сам-самісінький. Але я постановив обов'язково це зробити, коли стану дорослим, коли піду до школи. На жаль, я так і не прочитав того сакрального меседжу і не розв'язав тієї простої задачки моїх предків-теслярів – текст згорів на моїх очах у сорок першому. В жодній історії Другої світової війни я не знайшов, у жодному архіві, як не шукав, ані рядка, ані згадки про ту, може, найбільшу у Другій світовій війні пещеру пекельну – майданеки і освенцими можуть взяти тайм-аут – хвилину мовчання. Рахуємо. 12 км - це 12 000 метрів. Завширшки міст був близько 10 метрів. 12 000 м x 10 м = 120 000 квадратних метрів. Припустимо, що в середньому на кожному кв. метрі було четверо людей. Насправді було більше, бо була страшенно давкотня, тиснява. Відкиньмо місця, які займали брички, полуторки, візки, клунки. Ну, хай буде половина площи. Виходить, як не рахуй, щось близько 250 тисяч людей. Чверть мільйона. Я не згадав дітей на руках у матерів. А таких було більшість. Із дітьми. Мінімум двісті п'ятдесяти тисяч згоріло в той день під Черкасами за якіхось півгодини. Разом із мостом. Поки що я висів на брамі й не зінав, що присутній на единому, неповторному сеансі епічного та ще й апокрифічного кінофільму під назвою «Міст у смерть». Із соші, з текучої юрби, з несамовитого людського чортоприю вибрався вершник і під'їхав до брами впритул. Наці очі були навпроти, на відстані, може, метр, не більше. Він був із кубиками на петлицях. Я на них не зінався тоді, та й зараз не тямлю. Мабуть, він був командир. Голова в командира була перев'язана точно, як у мене. Хіба що вищні не розчавлено на лобі. Вершник перехилився з сідла і зачерпнув із барильця повне горнятко води. Пив поволі, смакуючи нашу солодку воду, і роздивлявся мене впритул: – Де тебе поранило? Мене над Дністром... Я зніяковів, я ще жодного разу не говорив із командиром, та ще й пораненим. Та ще й на великому коні. – Тебе як кличуть, мабуть Юрком? Тут я зовсім зашарівся. Нічого не зміг сказати у відповідь. Звідки він зінав, що я – Юрко? Кінь потягнувся губами до моєї руки. Вершник легенько торкнув повід і повернувся в натовп. Тепер я роздивився, що всередині, в гущавині юрби був у командира літак. Літак посувався по соші поволі, як снула муха. Натовп обтікав його з двох боків, бо рухався скоріше за літак. В натовпі літак прикидався маленьким, іграшковим. Проте то був справжній винишувач – Лавочкін. У винишувача було впражено пару волів. Винишувач тягнули задом наперед, тобто літак рапчуває, тобто пропелер був позаду, як у Карлсона. Тоді ще ніякого Карлсона серед моїх знайомих не було. Це так, ретро де-жа-вю, фючер ін де паст. Знов мене виперло зі спогадів на смітник нікому непотрібних знань-незнань. Вершник перехопив мій, мабуть що здивованій, погляд і гукнув мене, саме мені гукнув із натовпу, від крила свого літака, го-

лосно, бо натовп ніс на собі, як важку ватяну ковдру, ніагарський неартикульований крик-стогін. – Мені б тільки пального... Мені б тільки на той бік Дніпра... Юрку!.. Там він у мене злетить... Чекай на мене, Юрку! Льотчика-винищувача затягло у вир юрби перед в'їздом на міст і я втратив його з поля зору. Через двадцять п'ять років я вставив того винищувача на волах у свій фільм «Криниця для спраглих». Відшукав, до речі, в черкаському театрі, актора, як дві краплі води схожого на того літуна, знайшов у музеї війни винищувач Лавочкіна, лише волів уже не знайшloся, волі вже перевелися на Україні. Літаки не перевелися, волі перевелися. І гарні актори не перевелися. І зняв сцену відступу Красної Армії. За що крепко палучіл па галаве. Секретар ЦК КПУ Скаба кричав після перегляду фільму з піною в роті: – Где ви віделі, таваріщ, чтоб наших героїческих істребітелей волами таскалі? Чушь сабачья! Уже другий день від моста накочувався гасовий сморід. Почало смердіти вночі. Не можна було спати. Ранком розвідка (одна баба сказала) донесла, що наші обробляють дерев'яний міст соляркою. І скрізь ставлять запали. І що коли німці зайдуть на міст, то міст буде підпалено з обох боків. Ну є в них, тобто наших, такая машинка, що крутиш ручку і вона все висаджує, або усьо загоряється. Головне дочекатися, доки німці, вся їхня армія втягнеться на міст. Тоді війні кінець. Обробляли моста ще два дні. А біженці все прибували і прибували. У Черкасах був ще один міст, але залізничний. Близький пішохідний міст був аж у Києві, а нижче за течією, у Дніпропетровську. Тому біженці сунули сотнями тисяч. Піші з клунками, на підводах, фурах, молдавських каруцах, драбиняках, мажах, цигані на балагулах із накриттям, на біндюгах, із віzkами і роверами-велосипедами, з тачками і з коровами, переобтяженими великими лантухами-саквами, ніби верблудиhi. Цивільні вже йшли упереді із військовими. Військові були зі зброєю і без. Маленькими групами й поокремо. Охляп на неосідланих конях, тарантасами і грабарками. Я тих назв зроду тоді ще не знов, не знаю й досі. Це так коментував дід Тарас ту юрбу, бо він сам у молодості був і грабарем теж. Усі були виснажені вкрай. Усі намагалися скоріше встигнути на рятівний міст, доки не наздогнали німці. Казали, що німці вже у Смілі. У діда під Смілою був баштан. На баштані стояв курінь. Я в тому курені торік їв кавуни. Коли сказали, що німці у Смілі, я пожалував за кавунами. Ну, думаю, жаби, все ж з'їдять, ще зеленцем. Про німців у Смілі сказав дядя Шура. Він повернувся. Він розповів, що під Золотоношою на колону школярів налетіли німецькі літаки. (Ми ж їх бачили, коли вони полетіли у бік Золотоноші). Почали їх розстрілювати. А вони, хлопці; навіть не знали, що треба робити, що треба ж було розсипатися з дороги по полю як горох... А вони стояли і дивилися на літаки. Ті їх розстрілювали, як в тирі «Осавіахім» на «Машбуді». А воєнком лежав у кукурудзі мертвий. Пістолета в нього не було. Кобура була порожня. Тобто в кобурі було повно смаженого гарбузового насіння. Так сказав Шура. Він його обшукав, хотів забрати пістолета собі. Забрав насіння. Дядя Шура залишився живим. Усього четверо зі школярів-черкащан залишилось живими. Він повернувся з того берега Дніпра додому. Через міст було годі й думати пройти проти натовпу, то дядя Шура плив через Дніпро і протоки. Голодний був, як звір. Сказав, що він нікуди більше звідси не рушить. Залишиться тут. Коли баба Надя годувала дядю Шуру, несподівано з'явився мій батько. Наш батько. Бо були ж ще два брати в мене: Вадим - старший і, я вже казав, Михайло І-й. Батько прийшов не з вулиці, а з городу. На нашу вулицю з вулиці втрапити було вже неможливо. Натовп сунув від паркану до паркану, як м'ясний фарш у м'ясорубці. Батько побив дядю Шуру. Не дуже. Сказав, щоб той ішов назад, у Золотоношу, щоб шукав воєнкомат, що, якщо він залишиться тут, то це йому дяді Шурі кришка, смерть значить. І нам ганьба. І що його (Шурчине) місце в бою за Родіну. І випхав сімнадцятирічного дядю Шуру

за ворота в натовп як той стояв – босого і в мокрій сорочці. І голодного, бо той не встиг полумиска борцу висъорбати. Натовп поглинув Шуру, ніби голодний Мобі Дік ковтнув ще більш голодну тульку. Побачив я свого дядю в 46-му гвардій капітаном з орденськими планками на грудях і довічним заїканням від контузії під Сталінградом. І ще Олександр Іванович (Шура) сказав, коли вчив мене пити гарячу самогонку на пляжі під Сосновкою, що правильно його тоді мій батько побив. На соші юрба якось раптово поміняла тональність гвалту. Ми, діти, кинулись до воріт. У натовп ззаду із боків увітнулися німецькі мотоциклісти. Вони нікого не вбивали. Вони пробивалися на міст. От о був справжній суржик – суміш голосів німецьких мотоциклістів, які гавкали на біженців, що вискачували їм з-під коліс; біженців, які галасували, як кури, на яких із неба впав шуліка; фальцетне іржання запалених, у жовтому клоччі піни, коней; сопіння роззброєних червоноармійців; скиглі загублених дітлахів; хоровий спів випущених на волю аборигенів смілянської психлікарні, буйного відділення; іномовлення кинутої напризволяще, змішаної з німецько-єврейсько-українсько-російсько-молдавсько-татарським натовпом худоби: недоєних шльондр-кіз, озвірілих овечок, цнотливих телиць, колгоспних шакап у собственному соку, реп'яжах і колтуном у гривах, переляканіх, ніби левретки, племінних бугайв – усе вило, мекало, мукало і верещало. Суржик! Батько схопив нас – маму, Вадима, мене і Місю – і городами, потім попід залізничним містком біля ватно-одіяльної (що я можу зробити, раз вона так по-ідіотичному називалася) фабрики, потім навпростець через очерети Митниці потаскав до переправи. З собою ми встигли взяти лише того візка, з якого почалась війна. Накидали у візок найнеобхідніше з речей, однаково, сказав батько, з речами на пароплав не візьмуть. Коли ми прибігли на пристань, уже пролунала команда: – Отдать конци! Звідки взявся батько, звідки він, як шуліка з неба, впав на наші голови, я дізнався вже згодом, коли ми через три доби приплывли в Дніпропетровськ, де він нас уже зустрічав. Батько тоді був евакуатором заводу Петровського і будівельного інституту, в якому він викладав. У батька була броня. Це не броня у розумінні як на танках, або на лінкорах, а таке слово, що скажеш у воєнкоматі і тебе на війну не беруть. Батько був інвалід. У нього не було однієї кістки в нозі. В кожній нозі від коліна до стопи у всіх є дві кістки. В батька була лише одна. Каліцтво і було його бронею. У Черкаси батько впав, як сніг на голову серед літа, бо прибув туди по залізничні платформи. Під Золотоношою тих платформ набилось на запасних коліях неміряно. Батько пригнав із Луганська зовсім нового (просто з заводу) паровоза (мені здається сьогодні, що то був «І. С.» Йосиф Сталін). На «Йосипі Сталіні» батько і причміхав у Черкаси, щоб забрати порожняк під Золотоношою. На операцію «сім'я» в батька було дві години сім хвилин, доки «Йосиф Сталін» набивав своє черево вугілям і водою на товарній станції. Як, через голови, клунки, багнети і кулаки, батько повкидав нас на «Надежду Крупскую» знає один Господь. А може, знаєш і ти, святий Петре. Але ми стояли на верхній палубі. На палубі – не те слово. І стояли – не те слово. Я особисто висів у натовпі, бо ноги мої не торкалися палуби. Мене затисло між людьми, як лозину в мітлі, скрученій докупи залізним дротом паніки. Перев'язано намертво, ані ворухнутися, ані вислизнути, ані закричати, бо все повітря з грудей вичавлене до останнього диху. Вадим тримав на руках Місю, стоячи десь за два метри від мене. Візок загубився. Ми всі були притиснуті до леєрної огорожі палуби. Ота огорожа і була, власне, дротом, що з'язав народ у єдиний віник. Стояла тисячонога юрба-потвора не на палубі, а на даху пароплава, на якому ніколи не возять пасажирів. Бо на даху буває лише труба, рятувальні човни, канати і пожежні багри. Коли двоколісний пароплав заплескав піщаними величезними коліс по воді, не стало чути, що кричав батько з причалу. Пароплав нахилився на лівий

бік, ледве не черпаючи воду бортом, пароплав був перевантажений. Капітан люто вивергав через рупор на голови натовпу якісь спеціальні слова упереміш із матом, як гарячу лемішку зі шкварками. Смужка води між батьком і нами стрімко розширявалась. Я заплакав без слів. І вперше – без сліз. То був плач для самого себе. Плач, якого ніхто не побачить, бо немає сліз і слів. А міміка плачу і сміху абсолютно однакова. Більше того: однакова вона в людини, собаки і коня. Плач без сліз і слів – є абсолютним плачем, плачем самого по собі, плач у собі за Еммануїлом Кантом. Річ у собі і плач у собі – це абсолюти трансцендентного в людині. Це вже я сформулював потім, коли став режисером, і ще потім, коли покинув бути режисером, я, бувало, двадцять чотири години на добу думав, як зобразити на екрані відчай, найвищий шал суму, безодню скорботи, хаос паралізованого сумління, німотіння заляканої життям душі, трансцендент виття страждаючої душі... Артикуляція сміху і плачу одній ті ж. Думаю, юрійчики сміху і плачу такі самі, однакові. Хоч у трансценденті, хоч і тут, у житті, в перманенті. Хочеш – смійся, а хочеш – плач. Тоді на пароплаві «Надежда Крупська» я зняв з голови солом'яного дідового бриля і кинув батькові. Бо батько був простоволосий. Бриль підбило вітерцем, він покружляв, покружляв, довго не хотів вмочати крилаті криси у воду, і, раптом, ніби підстрелений, впав на жовте шумовиння з-під коліс «Надежди Крупської». «Надежда Крупська» вирівнювалася, вигрібала і вибігала на фарватер біля бакена номер 17-ть. Бриль уже був крихітною світло-жовтою цяткою на темно-жовтій стрімкій воді Дніпра. Вода була жовта, бо несла пісок. Я не знав тоді, що отим брилем і була поставлена крапка щастливому безтурботному дитинству. (– Який несмак, – скаже читатель Куельйо, або глотатель кислотного Сорокіна і не збреше). Пароплав онімів, покинув навіть шкварити колесами, і круто похилився всією своєю біомасою на правий борт. Із правого борту відкривалась дванадцятикілометрова панорама дерев'яного черкаського мосту. Міст горів. Міст горів, підпалений з обох боків, з обох берегів Дніпра. Німці вдерлися на міст разом із біженцями, а не так, як планували наші командири: спершу пройдуть усі наши, потім міст заповнять усі їхні, ну, зрозуміло, німці, і тоді вже треба буде підпалювати міст. Щоби німецькі мотоциклісти не захопили отих підривних машинок на лівому березі, було дано команду підпалювати, коли людьми було заповнено всі дванадцять кілометрів мосту. Міст спалахнув миттєво. Швидше, тобто краще за все зайнялося на краях, бо краї краще намостили соляркою. Виходу з мосту в людей уже не було. З обох боків була вогняна стіна. Наш пароплав наблизився до мосту. Горіло все. Всі дванадцять кілометрів. Ті, що були біля перил, стрибали з моста. Палаючі люди летіли, як факели. Ті, що були над водою, мали якийсь шанс врятуватися. Ті, що над піщаними острівами, розбивалися на смерть. Після війни, коли щовесни, як правило, 2 травня відкривали сезон купання в Дніпрі, ми, дітлахи, ще довгі роки знаходили на пляжах по островах і острівцях виміті повінню обгорілі трупи. В мокрому піску підсмажені тіла добре зберігалися. Пароплав запливав під палаючий міст. Уже ніхто не стрибав. Лише падали униз вогняні кулі. На пароплав не влучила жодна. На пароплаві запала тиша. Лише колеса відбивали один на всіх пульс, пульс божевілья. Коли пароплав вискочив з-під вогняної пастки, – в небі з'явились німецькі літаки. Я залишився на палубі сам на сам із тими літаками. Затиснутий зусібіч мовчазними людьми. (Цей ефект публічної самоти пропік мене аж до печінок, я запам'ятав цей жагучий шал самотності у натовпі на все життя і використав у фільмі «Білий птах з чорною ознакою» в сцені весільного танцю Дани з Орестом). Один, потім другий, потім третій літаки якось химерно ковзали на крило, переверталися у повітрі догори ногами і починали падати з неба просто на мене, лоб в лоба. Я був один на порожній палубі серед нерухомого натовпу. Я був мішень. Саме я. Літак завив

так моторошно, що кров у моїх жилах зупинилась. Тоді я вперше почув голос смерті. Від літака відокремилася чорна цятка і стрімко зблільшувалась, аж доки не стала красивою бомбою. Перша бомба пірнула у воду по правому борту, як олімпійська чемпіонка, без жодного сплеску, без зайвих бризок метрів за десять від правого борту і вже під водою, на дні вибухнула. Пароплав встояв, не перекинувся. Хоча вискочив із води як дельфін, або велетенська біда касатка. Хоча касатки – чорні, як бомби. Велетенські, як крила вітряків, колеса ревнули, шалено крутнулися у повітрі і тим знову повернули всесвіту апокаліптичну фонограму. Друга красуня упірнула далеко за кормою. Потім зблизька, коли я вже розгледів обличчя льотчика, з-під крила вдарило вогнем. Кулеметна черга прошила палубу навкіс. Літак над самою нашою трубою вийшов з піке, перестав вити і стрімко пішов у небо. Другий і третій проробили зі мною те ж саме. Але вже ніхто в мене не влучив. Коли літаки знов заходили на повторну атаку, з заходу, із-за золотоніського лісистого берега вискочив винищувач Лавочкін. То був мій тезка – Юрко. Більше не було кому. Я певен. Він таки дістався пального. Бій був коротким. Юрко йшов на таран. Очевидно, в нього не було набоїв. Юрко завалив двох. Першого просто в лоба, а другого, що летів трохи ліворуч і позаду, зачепили юркові уламки: відірваний хвіст, зламані крила, розкрученій гвинтом двигун. Уламки потрапили німцю під гвинт. Німцю відірвало пропелера, тому, другому німцю. І розтрощило, розпороло фюзеляж аж до хвостового руля. Третій німець втік. На палубі витягали, висмикували з натовпу вбитих і передавали над головами до рятівних шлюпок. Поскладали в одну шлюпку всіх сімох і вкрили брезентом. Шлюпка була від мене на відстані витягнутої руки. Тоді всі побачили в абсолютно порожньому від хмар, літаків, зірок, Бога, кольору і пташиних криків безлюдному небі – іграшковий парашутник, під яким розгойдувався маятник-цияточка живої плоті. Як іграшка на новорічній ялинці. Був у нас до війни такий парашутик зі срібного паперу з позначкою «ОСОВІАХІМ» – «общество содействі армії, авіації і морському флоту». Я завжди вішав його на самісіньку верхівку на довгій срібній нитці. Вішати парашутика був мій, юрковий, привілей. Гарячим низовим вітром від палаючого мосту парашут вирвало з мого пасторального жанру, підхопило смердючим кругіжем чаду і потаскало ігрицем по діагоналі порожнього неба, навкіс, пругом униз понад водою, до прилук під цукроварнею. Парашутиста вже перло пекельним протягом низько над водою і він швидко наздоганяв нашого пароплава. Льотчика протаскало розпеченим вітром уздовж борта «Надежди Крупської», за метр над шлюпкою зі свіжими трупами, мені тоді здалося – на відстані їхніх витягнутих рук, що стирчали з-під брезенту. На стропах парашута гойдався мій знайомий. Юрко. Мертвий-мертвісінький. Без шапки. Голова його була перев'язана сліпуче чистими бінтами. Він посміхнувся мені, коли в абсолютній тиші, прослизнув повз леєрну огорожу, повз шлюпку, повз порожній капітанський місток, повз мою старість. А ще він сказав мені мертвими губами, коли пролітав повз мене: – Не обертайся... За кормою біло-білої, сплотнілої, зблідлої від жаху «Надежди Крупської» згоряли живцем двісті тисяч людей. Чи близько того. Чверть мільйона. – Отдать концы!.. Не обертайся!.. На цьому самому пароплаві, «Надежде Крупской», я повертається, ми поверталися – вже без Mici, з евакуації з Сибіру в рідні Черкаси. Про це я напишу тобі, святий Петре, якось іншого разу. Зараз писати не можу, чомуусь зупиняється серце. Який несмак, серце, зупиняється на півлові... Як жити – ти стукало вправно, а як згадати те життя, так ти відразу в кущі, відразу зупиняєшся... Я тобі покажу, як зупиняєшся... Ти б краще зупинилося, коли я писав заяву в партію. Все одно... зу... пи... ня... є...

(г. «Слово Просвіти», ч. 13/2007)

Любомир Сеник

Остання зустріч

Я, Нестор, який уже чимало розповів своїх пригод і переживань, тепер веду мову про те, що почув від іншого моого співрозмовника. І мені здалося, що він майбі дів'янка – навіть ім'я було однакове з моїм! Я подумав: це звичайнісінька випадковість. Та не це мене пройшло, а все те, що він розповів. Тому для повної об'єктивності передаю все те, що відбувалося з тим іншим Нестором. Нехай читач, все ж таки, не плутає його зі мною. Хоча, правду кажучи, я вже навіть не певен, чи не відбувалося все це зі мною або може відбутися...

*

Нестор нетерпеливо очікував зустрічі з своєю коханою, але чомусь останні два тижні дівчина не телефонувала (вона жила в іншому місті), як звичайно, і на нього насідали, як він казав, неможливі думки. То була тривога. Вона бралася хтозна звідки, і Нестор не знаходив ніякого пояснення свого неспокою – чому це так стається? Тепер час його вимірюється вичікуванням. Він чекав уперто, з нетерпінням, навіть з болем, бо чому вона не дає про себе знати? Його огортала тривога. Зрозуміло – від невідомості, чому так стається. Він не пам'ятає, щоб коли-небудь, відколи він зустрічається з Олесею, з таким неспокійним напруженням очікував од неї хоч крихітку вістки. Все інше вже не мало значення: погода, яка мінялася напровесні то жжикою, ніби в осінь, то холодом, то теплом, коли сонце заливало весь світ щирим теплом, чи будь-які буденні речі – професійні обов'язки, чергування дня й ночі... I тільки в сонячній теплій зливі він ніби відтавав, як передчасно замерзла крижина.

То ж можна уявити його настрій, коли раптово з'явилася Олесья. Постала перед ним в усій своїй красі. Карі очі випромінювали невимовне тепло, тиха усмішка сяяла на її обличчі і зогрівала його несказанним теплом. Нестор не мав навіть часу висловити докір за нестерпну мовчанку – він обняв дівчину, не випускав з своїх обіймів, тулив її до серця, приклав свою гарячу щоку до її личка, трішки холоднуватого, і тоді, нарешті, мовив:

– Серденько, ти змерзла. Притулися до мене – я тебе зігрію.

Вона тихо, а йому здалося – сумовито усміхнулася без слів, справді, тісніше притуливши до нього.

Так вони стояли непорушно. Нестор не рахував часу. Він готов усю свою земну вічність отак стояти, аби тільки відчувати її на своїх грудях, чути її віддих і тихо радіти, що вона тут, з тобою, і, здавалося, вже ніколи більше не відійде, буде завжди з тобою в усі твої часи. Невідомо, як довго вони стояли обнявшись, ніби й не могли розлучитись, зіллявшись в одне ціле. Та згодом вона ніби зів'яла, і він не так фізично, як внутрішньо відчув, що треба відступити, глянути на неї здаля. Нестор зняв обійми, відступив крок і, не одриваючи від неї погляду, глядів, ніби намагався назавжди запам'ятати її струнку постать, щиру усмішку, яка блукала її, здалося, притомленим обличчям. Його вразила сніжно-біла суконка, в якій він її ще ніколи не бачив.

Він знову хотів підійти до неї і поцілувати в уста, а вона, глянувши на нього якимсь, здалося йому, незвичним поглядом, поклала палець на свої пишні червоні уста, і до нього донеслося пошепки таємне «Пст!»

Він зупинився півкроку від неї і спитав:

— Що сталося, мила?

Вона знову приклала свій білий палець до вуст, але він не почув слів, які мали б стримати його порив до неї.

— Любя, ти знаєш, я тебе люблю... і... не знаю, як маю далі жити... без ...

Але він не докінчив. Олеся кивнула мовчики головою в знак згоди й усміхнулася, і йому знову здалося, що то не був радісний усміх. Невимовний сум'ішов від неї, а він не міг второпати, що ж діється з ними.

Нарешті, він почув тихий голос, здавалося, із невідомих йому глибин, схильованій, такий же щирий, як і раніше, ще від першої зустрічі, а їх було й було в минулому...

— Знаю, любий Несторе. Бачиш, я прийшла до тебе. Якби інакше, мене тут не було б. Правда? — Вона протягla до нього руку. Він ухопився за неї і відчув холод, що пройняв його.

— Бідненька, ти ж уся замерзла! Притулися до мене. Дай свої руки, я їх зігрію.

Він скопив її руки і в своїх долонях зогрівав, час від часу цілуочи їх, а вона тихо і радісно скрикувала, і від того руки ставали тепліші, а він захоплено говорив:

— Бачиш, мила, як моя любов тебе наповнює теплом...

Після того вони, обнявшись, пішли містом. Люди дивилися на них, вони — на людей, і могло будь-кому здатися, що ці двоє навіки нерозлучні. Однак навіщо себе потішати вічністю, яку обое завжди прирівнювали до тривання зустрічі. Потім знову наступить антракт. Нестор знов, що розлука може тривати довго, тижнів два, що йому згадується вічність. Тому *нині* реальну мить зустрічі він прагнув зробити триваюю. Нестор гадав: побувають у багатьох місцях, побачать людей, набудуться, наговоряться, наобіймаються, націлується, налюбуються — і тоді час зміниться: він продовжиться *потім* щемливим спогадом про кожну мить тривання, і згадка відізветься тисяча разів у їх серцях...

Отож вони поспішили в парк. Тут, на безлюдді, серед крислатих друзів, які зараз лише бубнявіють соками, але незабаром викинуть зелене диво; тут закохані почувався як у дома. Нестор ніби й забув білий палець на пишних устах, припав до них, спиваючи солодкий смак неповторного часу. Тисяча разів він згадуватиме *потім* незвичайний щем, який проймав його наскрізь, а вона мліла в його обіймах і тихо шепотіла: «Я тебе кохаю. Я тебе кохаю, мій мілій Несторе, любчуку дорогий».

Нестор паленів від цих слів. Ошаліло торкався коханого тіла. Прагнув його, тисяча разів шепочучи їй у вушко свої палкі бажання. Здавалося, немає перешкод, щоб навічно злитися з коханою. Вона радісно скрикувала від його ніжних і нетерпеливих рук, готових зірвати будь-який спротив своїм бажанням. «Ой, любчуку, мілій, любий, я твоя навікі!»

Над ними безшансно пролетіла невідома птаха. Вдалини тріснула гілка, ніби під ногами, і вони розняли обійми, навіть трішки відсунувшись одне від одного. І в ту ж таки мить Нестор пошепки сказав: «Ніби прагнемо мовчики сторонньому сказати — нічого не було між нами». А сам подумав: «До вечора ще далеко!»

Обнявши Олесю за стан і відчуваючи під рукою трепетне тіло, Нестор тісніше притулив її до себе, ніби прагнув, щоб тремтіння передалося йому.

Невдовзі він відчув в тому, не розуміючи, звідкіль вона...

Олеся глянула йому в вічі, неначе хотіла спитати: «Мілій, що з тобою?» Але ж він не признався їй, що його покидають сили. Він не зрозуміє, що з ним діється. Раптово його огорнула тривога: може, він раптово захворів? Нестор відкинув цю думку — яка хвороба, коли щойно він шалено прагнув коханої...

Олеся заворушилася, намагаючись піднятися з лавки. Нестор не знімав руки з її стану і пошепки мовив: «Посидь ще, куди ти поспішаєш?»

Вона тихо сказала:

— Я мушу йти... Так само, як... сюди прийшла.

— Не розумію. Чому мусиш?

У його нутрі заворушилося щось невиразне, непевне, колошмате й таємне.

– І не хочеш зі мною ще побути? – Але це вже звучало категорично, ніби наказ. Виявляється, наказ може звучати у формі питання!

– Мушу! – сказала пошепки, але за тим коротким словом Нестор відчув таку силу, що який би не був його спротив, він нічого не вдіє. Йому здалося, що тверде "мушу", нехай висловлене пошепки, сильніше від нього. Він, Нестор, не має влади над Олесею! Сила його почуття просто мізерніє супроти незбагненного "мушу".

Нарешті він спромігся спитати:

– Чому мусиш?

– Мушу.

Нестор мовчав. Дивився на Олесю широко одкритими очима. Вона не одводила свого погляду від нього, але "мушу" нічого йому не пояснювало. Він навіть не був певен, чи Олеся скаже йому причину.

Раптово зникло його прагнення дівчини. Дивлячись коханій в очі, він ловив себе на думці, що він... втрачає її, що вона більше не повернеться до нього. Очевидно, вона перестала любити його, може, хтось інший постав між ними? Але сказати правду вона не може...

– Любий, я тебе кохаю, – тихо мовила Олеся, ніби почула його сумнів, і ті слова його ошелешили – вона читає його думки!

– Тому я прийшла до тебе... – тихий шепот нісся ніби з інших світів, а вона, реальна, кохана істота, сиділа поруч з ним і вже негайно хотіла відійти, нічого не пояснюючи.

Нестор мовчав, відчувши тривогу. Його тривожило все: і те, чому він відчув незрозумілу слабкість, чому Олеся прагне вже відійти – до вечора ще он скільки, адже поїзд відходить увечері, чому вона не каже ні слова про вимушений відхід.

– Мілій, ти мене не проводжай... я сама... – і ці слова його знову вразили. Він мовчав. Не знаходив слів. Відчуває, як весь ціпеніє, ніби від морозу. Так несподівано закінчується їхня зустріч! Він завжди її проводжав. В останні хвилини зустрічі, що спливали, як вода в бистрому потоці, нестерпно глядів на поїзд, а він, як марево, зникав за поворотом з глухим перестуком коліс. Він забирає з собою мілій образ дівчини. І Нестор з болючим щемом прощався з нею. Але він завжди хотів... отого щemu, бо перед цим була радість зустрічі. Свято, що триває в їх серцях.

А тепер?

Розгублення охопила Нестора. За весь час їхніх стрічань чогось подібного не було. Чого не було? Несподіванок? Незрозумілої поведінки? Стремлених слів? Обережних обіймів? – Та мало чого не було такого, як зараз у цю мить!

Олеся дивилася на нього широко відкритими очима, і в них світився сум, як у синє надвечір'я, коли за ним наступить ніч, як смерть. Нестор ловив ледь прихованій смуток у її карих очах. Він нічого їй не говорив, але думка про смуток дівчини нуртувала в ньому неспокоєм. Не інакше, щось сталося з Олесею! Але вона нічого йому не скаже – це вже він достеменно знає.

– Мені жаль, що так стається, – промімрив він ледь живим голосом. Йому хотілося кричати, скопити дівчину за руки, трясти ними, нехай скаже, що діється, бо він нічого не розуміє: вона його кохає і чомусь негайно хоче відійти, більше того, навіть без його проводжання на залізничну станцію, вона нічого йому не каже, а його розривають на кусники питання, на які він не має відповіді.

Нестор добре пам'ятає, коли минає знову пару днів, і від Олесі немає телефону, він тривожиться. Остання зустріч вкрай загадкова. Олеся відійшла, вся в білому, ніби розчинилася в повітрі. Цю поведінку він прагнув пояснити, та всі його здогади були марними: неваже в неї хтось з'явився, але вона ще не має сміливості сказати йому про це? Тобто він весь час пояснює загадкову і незрозумілу поведінку Олесі звичайними мотивами.

Нарешті, після зaledве минулого тижня, він не витримує і їде в її місто. Адресує знає. Але вже в місті телефонує і уточнює адресу. Відповідають, що Олеся відійшла,

і називають іншу адресу. Він не встигає спитати, куди вона пішла, коли там поклали телефонну слухавку. Не даючи за програне, він іде в будинок за вказаною адресою.

Йому відкриває на його настирливий дзвінок незнайома жінка. Коли він просить її покликати Олесю, жінка відповідає, що Олеся пішла у місто, невідомо, коли повернеться... Нестор хоче пояснити, що це він недавно запитував телефоном. І двері зачинилися. І все ж, йому відлягло від серця. Отже, Олеся вийшла в місто. Ні, він не відійде від будинку, дочекається і зустріне її! Яка несподіванка для неї! Зрештою, він навіть не відходив від дверей.

Пройшло трохи часу, коли з'явилася дівчина, струнка білявка, і простягла тендітну руку до дзвінка. Нестор, вибачаючись, спитав:

— Перепрошую, ви... Олеся?

На нього глянули великі блакитні очі, і він почув:

— Так! — Після паузи й здивування вона спитала:

— Звідки ви мене знаєте?

— Я... знаю... дівчину на ім'я Олеся... Вибачте, вона інша... але, ні, ні, почекайте, прошу, вислухайте мене... Телефон її!

Блакитноока здивовано й розгублено дивилася на нього, не розуміючи, що від неї хочуть.

— Ще раз перепрошую. Допоможіть мені, ради Бога, не тікайте! Скажіть, ви давно тут мешкаєте?

— Півроку ми сюди переїхали.

— Де ж та... Боже, що зі мною? Вибачте, ви поміняли квартиру?

— Ні, ми її отримали, як черговики.

— А тут жила до того інша сім'я?

— Я не знаю.

— Ще раз, Олесю, перепрошую. — Він поклонився і спитав:

— Як же мені її знайти?

Олеся здивнула плечима і проникливо глянула на нього. Нестор у ту ж мить подумав: "Напевно, матиме мене за божевільного!"

Постоявши розгублено і вибачившись, Нестор пошкандивав у місто — в адресне бюро — узнати місце нового проживання Олесі. Йому подали іншу адресу і телефон.

Нестор знову повторив те саме. Тим разом йому відкрив двері незнайомий мужчина років 35-40. Як здалося Несторові, дуже подібний до Олесі. Несторові відлягло на серці, нарешті він дійшов до цілі, і родич Олесі (може, старший брат, може... батько?) таки повість йому, де його кохана. Нестор тим разом має намір так просто не відійти, домогтися вияснення — де ж вона?

Чоловік говорить, що за переказом, як йому здається, років один-два тому, коли він спровадився сюди з своєю сім'єю — отже, зовсім недавно, тут проживала така родина, як він, Нестор, говорить. Але сьогодні її тут немає! Де ж вона? Не знає. Адресу дали, очевидно, йому за старим записом...

Нестор знову біжить в адресне бюро. Але вже закінчується робочий день, і миловидна секретарка пропонує йому прийти завтра. Для нього "завтра" означає ночівлю в чужому місті. Отже, шукай готель. Бажано, напевно, одноособовий номер, аби міг відпочити і передумати все наодинці...

Не спалося.

Спогади обсидали його — радісні, бо з Олесею. Він пригадував подробиці, незабутні, милі і теплі, як паходи квітучого саду. Усе настільки реально, що він сам дивується своєї чіпкій пам'яті, яка затримала назавжди мить щастя. Олеся одягнута в яскраво білу суконку. Стрункі ноги, яблука колінців, тонкий стан, ніби виточена найкращим скульптором мила голівка з усміхненими, радісними очима — все непереможно манило його, як весняний поклик. Нестор не відпускав цього видіння. Воно мерехтило в його заплющених очах. З вулиці у вікно заглядали блиски ліхтаря, чувся скрип коліс запізнілої машини. Але головним було неповторне видіння милої постаті, яка спілить його свою білістю. Він так і заснув, здавалося, лише на мить, і в сні з'явилася

Олеся. Одягнута так само, як в останню зустріч. Проникливо глянула на нього й сказала: «Я тебе кохаю».

Він виразно бачив її біле на фоні ночі обличчя. Без кровинки, ніби витесане з крейди. А від усієї постаті світився білий відсвіт. Він вжахнувся біlostі. Вона поразила його, як ножем. І все ж, виразно почув її любий голос, глибокий віddих, що знову викликав у нього болючий щем.

Від болю він прокинувся з шаленим биттям серця. Сів на ліжку, але не відводив очей від нічного марева, яке не зникло. Нестор протер очі і не був певен, чи він ще не марить у сні... Перед тим як відійти, з'ява дівчини мовила: «... Любий, ти мене не шукай...»

Охопивши голову руками, Нестор невідступно думав про сон, а з'ява, як жива, стояла перед його очима.

Ранком пішов в адресне бюро. Симпатична дівчина Маринка здалась йому подібною до Олесі. Вона довго розшукувала, рилася в книгах реєстрації. А потім... пригадала подію, що сталася в місті. Загинула вся родина в автокатастрофі приблизно місяців два тому. Вона пригадала прізвище — про це писали міські газети. За прізвищем вона знайшла останню адресу й телефон. Але телефон зовсім інший, не той, яким він зв'язувався з дівчиною!

Білявя Олеся підтвердила той, справжній, телефон! Хто тут плутає? Він? Чи адресне бюро? Навіщо плутати, який в тому сенс для них? І все ж — чому йому морочать голову? Це що, змова проти нього? І тільки за те, що він так кохає, як, мабуть, ніхто не кохав? Людська заздрість? Звідкіля їм відомо про його почуття? Та, напевно Маринка і всі інші співробітники прочитали з його обличчя! Хіба то важко здогадатися? Коли Маринка, між іншим спитала, а хто ж він їй буде — родич? — Нестор відповів, зам'явши:

— Знайомий, — поправився — добре знайомий. — Останню фразу сказав з притиском. Кому яке діло до його серця? Що вони не говорили б, усі тут укупі чиновники, Олеся жива!

— Дівчину я бачив тиждень тому! Повірте, тут щось не так!

В адресному бюро зібралися працівники, слухаючи суперечку.

Нестор пішов на вказану адресу. Це був кількаповерховий будинок з двома під'їздами в затінку тополь. Нестор насторожено прямував до під'їзду, уявляючи собі, що тут не раз ступала Олеся, повертаючись додому. Його огорнула тривога: чи варто заходити в квартиру? Адже постійно, наяву і в сні, дівчина просить не шукати її. Може, справді, повернутися додому і забути за все на світі?

Нетерпливий дзвінок таки відкрив двері, і в напіввідчиненій проймі постала молода жінка з чорним розкриллям брів, буйним каштановим волоссям, що спливало густими хвилями на ніжні плечі, і велики карі очі допитливо гляділи на нього.

Нестор розгубився: що питати? «Вибачте, в адресному бюро назвали вашу адресу...»

Жінка зробила рух, ніби намірялася закрити двері.

— Ради Бога, прошу, не зачиняйте дверей! Послухайте... Тут жила з сім'єю дуже ... близька мені дівчина...

Жінка відрухово розчинила двері ширше. «Заходьте, — сказала, — не стояти ж на порозі».

— Перепрошую за клопіт...

— Та який там клопіт, — почув у відповідь знічений Нестор.

— Не звертався б я до вас, але чогось... не розумію. Вибачте, як довго ви тут мешкаєте? — Коли побачив здивування на обличчі жінки, ще раз вибачився. — Мені здається, питання дуже важливе, бо...

Нестор одірвав погляд від жінки і глянув крізь одчинені двері в кімнату, порожню, без меблів.

— Ми вселилися тут приблизно місяців два тому. Бачите, ще не обжилися...

– Нічого не розумію... – Нестор говорив ніби до себе, а жінка пильно стежила за перемінами на його обличчі. Раптом він спитав:

– А телефон, який був телефон? – і він назвав номер.

Тепер господиня здивувалася:

– Звідкіля ви знаєте цей номер?

Нестор мовчав.

– Ми попросили поміняти номер: постійно, навіть серед ночі, хтось телефонував і запитував Нестора. Чи приїхав уже Нестор?

Гість раптом зблід, як стіна.

– Вам погано? Присядьте. – Жінка подала крісло. Нестор сів, відчуваючи, як його покидають сили, так само, як під час останньої зустрічі. Жінка принесла води.

– Це був... жіночий голос?

– Так.

– Вона не назвала себе? Ви її не питали, хто дзвонить?

– Питала. Дзвонила... Олеся.

– Я знаю цей номер телефону. Тут жила... моя кохана. Олеся. – і Нестор звів очі на господиню. Жінка теж раптом поблідла, і горнятко з водою випорснуло з її рук і розбилося. Насилу прийшовши до себе, жінка сказала:

– Ми не хотіли тут вселятися, хоч відчували гостру потребу більшої житлової площі. Не хотіли, бо знали... те... нещастя...

– Вже мені вдруге говорять про нещастя, а я не можу повірити! Хтось каже неправду...

Раптом жінка спитала:

– Як вас звати?

– Нестор.

– Отже... Ви таки приїхали!

– А як вас звати?

– Жанна.

Настала пауза. Жінка дивилася на Нестора і нічого не бачила. Вона лише пам'ятася ті дивні дзвінки. Тоді вона нічого не розуміла. А зараз ті... лячно.

– Виходить, вас... чекають...

– Не знаю. З Олесею... минулого тижня... я бачився...

Жінка його перебила:

– Стійте! Як... минулого тижня? Не може бути!

Нестор глибоко зігнув:

– Я... я... нічого не розумію... Вона... жива... – В останніх його словах жінка не відчула ні запитання, ні ствердження... Коли б навіть спитав, що вона відповіла б? Як і Нестор, вона тим більше не знає.

Бралося під вечір. Нестор не мав з чим повернутися додому. Ще одна ніч у готелі на самоті...

Він вкладався спати і не міг зразу заснути: перед його очима стояла Жанна, бліда, розгублена і, як і він, нічого не розуміла, що діється. Нестор відчув, що їх в'яже невидиме і незрозуміле – адже вони обое причетні до неймовірного. І все ж, Нестор переконаний, що Олеся жива. З цією думкою він задрімав.

Він не знає, як довго спав, як раптом струснуло його тіло, і він сів. І в цю мить почув стук у двері. Він встав і попрямував до дверей, проте, не відкриваючи, спитав:

– Хто там?

Відповіді не було. Постоявши хвилину, Нестор перекрутів ключ і відхилив двері. Холодне тьмаве світло квітою розповзaloся коридором без жодної живої душі.

Сердито зачинив двері, перекрутівши ключа, і простягся на ліжку, не закриваючи очей. Він думав про Олесю, про її променисті карі очі, про її ніжні руки, які пристрасно обнимали, притискаючи його до дівочого тіла. Це видіння він прагнув притрати своєю уявою якнайдовше. Тоді знову роздався стук у двері, енергійніше, ніж першого разу. Він спитав:

– Хто? – Але відповіді не почув.

Постоявши під дверима і прислухаючись до найменшого шереху, Нестор знову голосно спитав:

– Хто там? – У відповідь почув за дверима прискорений віддах:

– Це я, пусті мене, любий, я скучила за тобою!

– Ти... не Олеся... Звідкіль ти узнала, що я тут?

– Любий, повір... Жанна мені сказала... по телефону...

Нестор ще мить вагався, але остання фраза його переконала – Олеся жива!

Він одчинив двері. Олеся в яскраво-блій сукні, як свічечка, світилася і проймаючи поглядом гляділа на нього. Спитала з милою усмішкою:

– Можна?

– Мила, ти ще пити хочеш? – Нестор обняв її, пестячі м'які чорні хвилі волосся і відчуваючи трепетіння дівчини, яке й йому передалося. – Як я стужився за тобою!

Йому здалося: ця неймовірна мить зараз закінчиться. Він справді не знає, як довго тривала ця зустріч. Але прийшла мить, і Олеся, вибачаючись за пізню годину, відійшла. І так само, як і тоді, в парку, тихо сказала: – Милий, я мушу йти. – І вийшла, так що Нестор навіть не відчув скрипу дверей.

Нестор не спав. Не міг сутулити повік. Його мучила загадка появ і щезання коханої, як нічного привиду.

Тоді Нестор пішов... у похоронне бюро. Там узував правду, яку чув, але в яку не вірив. Як повірити, коли він стрічається з дівчиною?

Нарешті він мусив побачити могилу. Бо не вірив жодним записам, реєстраціям, розповідям, газетам, які йому тицяли в руки, щоб переконати, що то його хворобливі фантазії. Адже *тиждень тому* він зустрічався з Олесею, цілував її і обнімав, чув її тіло і холодні руки, які прагнув зігріти... *І нині* вночі він її бачив! Кому ж не вірити? Собі?

Так. Справді, свіжа широка могила. Тут лягли батько, мати й дівчина. Розгорнув вінки, щоправда, вже зів'ялі, щоб прочитати на дерев'яному хресті напис на невеличкій чорній табличці білимі буквами...

І прочитавши, він не міг повірити в запис. Адже дівчина жила в його серці. Вона з'являється йому для зустрічей... Так, не може бути! Вона жива!

Може, він сам... уже мертвий? І до нього приходить мертві Олеся, щоб засвідчити ще раз перед усім світом, що вона його кохає?

То скажіть, люди добрі, хто живий у цьому світі? Тож усі мертві, якщо вони не здатні повірити йому, живому, з щирим серцем, в якому навічно поселилася його любов! Вона жива в його пам'яті, в його серці, яке ритмічно б'ється, і в кожному ударі він чує голос своєї коханої. Вона не перестає невтомно говорити: «Я тебе кохаю». Чуєте, вона говорить? Вона прийшла до мене назустріч! Божа жива! Так само, як і я живий і чую її мілій голос, що ніжно їз трепетом говорити: «Я тебе кохаю».

А ви кажете, що все те мені приверзлося. Неправда! Кажете, ось могила. Так, так, я її бачив. Але хіба ви можете нині мене запевнити, що то саме її могила? Нині будь-кого поховають, а інший, живий, ніби похований, з'явиться в іншому місті, в іншій країні...

І коли Нестор нарешті підняв очі і глянув на цвинтар, йому здалося, що біла постать промайнула між могильними пам'ятниками. Звісно, він подумав: це Олеся має його йти за нею. Але він стояв окаменілій, не міг ступити й кроку. Оговтавшись, він втомлено пішов у місто.

Олеся більше до нього не приходила. Але коли заходила розмова про цю історію, Нестор настоював на своєму: дівчина справді приходила. І ніхто не міг його переконати, що то його власні, мовляв, уявлення. Хтось навіть додавав: хвороблив!

Тоді Нестор сердито відповідав: «А ти, ти здоровий?» Заспокоївшись, він прошептів: «Подякуй Богові, що ти щось подібне не пережив...»

ПУБЛІЦИСТИКА

Походження українців за даними сучасної етнології

Національна історія будь-якого народу починається з народження її суб'єкта. Однак на 16-му році незалежності в суспільній свідомості українців немає загальнозвизнаної концепції україногенези. Витоки українського народу і понині губляться в тумані романтических фантазій та політических спекуляцій на кшталт Священної трипільської Аратти «народного академіка» Ю.Шилова чи давньоруської народності партійних етнологів сталінської доби. Про це йшлося на сторінках «ДТ» (24.06.2006, 03.03.2007) та на круглому столі «Міфологізація етногенезу українців», що його недавно провів у Києво-Могилянській академії Центр соціогуманітарних досліджень ім. В.Липинського.

Головною перепоною на шляху затвердження правдивої версії походження українців, яка базувалася б не на аматорських фантазіях чи політических спекуляціях, а на наукових фактах та аргументах, є її надмірна політизація. Адже проблема етногенезу східних слов'ян безпосередньо торкається гострого політичного питання легітимності приєднання українців та білорусів із їхніми етнічними землями до Російської імперії.

Однак, попри імперські спекуляції та періодичні політичні репресії, українські вчені протягом останніх двох століть розвивають науково обґрунтовану ранньосередньовічну концепцію походження українців. До цієї тяжкої праці в умовах перманентного ідеологічного, а часом – і поліційного тиску долучилося кілька поколінь знаних українських істориків, етнологів, мовознавців, археологів, антропологів. Серед них – М.Максимович, М.Костомаров, В.Антонович, М.Драгоманов, М.Дашкевич. На початку ХХ ст. ранньосередньовічна версія україногенези була сформульована в загальних рисах М.Грушевським. Він виводив українців від племен антів, які мешкали в лісостепах України у V–VI ст. Учений вважав, що «Київська держава, право, культура були утвором українсько-руської народності», яка передала свою етнічну традицію через Володимиро-Волинський та козацький історичні періоди сучасним українцям.

За роки радянської влади, попри ідеологічний контроль і репресії, джерельна база проблематики істотно поповнилася, особливо за рахунок археологічних даних. Якщо в Радянській Україні повноцінно досліджувати україногенез було просто небезпечно, то вчені української діаспори (В.Петров, М.Чубатий) продовжили розробку цієї важливої тематики.

За роки незалежності пошуки витоків українського народу поновилися і в Україні. Цій проблематиці присвячені праці сучасних дослідників Я.Дашкевича, М.Брайчевського, Я.Ісаєвича, Г.Півторака, В.Барана, С.Сегеди, В.Балушка та ін. Концепція спирається на потужне лінгвістичне підґрунття, створене дослідження-

ми О. Потебні, А. Кримського, І. Огієнка, С. Смаль-Стоцького, Ю. Шевельова, В. Русанівського, Г. Півторака, В. Німчука, О. Тараненка та ін.

Позиція цих вчених базується на розгалуженій системі наукових фактів та аргументів, створених кількома поколіннями дослідників протягом останніх 150 років. Тому ще на початку ХХ ст. пріоритетне право українців на культурно-історичну спадщину княжого Києва тісно чи іншою мірою визнали не тільки українські, а й значна частина російських вчених (К.Кавелін, О.Пипін, О.Пресняков, М.Любавський, М.Покровський, П.Струве). Переконливу аргументацію прихильників ранньосередньовічної версії україногенези не вдалося зруйнувати навіть зусиллям кількох генерацій великороджавних істориків, радянських ідеологів та борців з українським націоналізмом з ЧК, НКВС та КДБ.

Концепція відповідає універсальним для європейських народів принципам етнотворення. Сучасна етнологія розглядає народи, як етнокультурні організми, які в певний час народжуються, проходять життєвий цикл і неминуче дезінтегруються, розчиняючись серед сусідів. Вік народу визначається тривалістю його безперервного етнокультурного розвитку. Переважна більшість великих європейських народів, що мешкають у зоні культурно-історичного впливу Римської імперії, народилися в ранньому середньовіччі у V–VII ст. (французи, німци, англійці, іспанці, чехи, серби, хорвати, поляки, українці та ін.). Спочатку всі вони пройшли племінну фазу розвитку, яка розпочалася на світанку середньовіччя і закінчилася в IX – X ст. консолідацією споріднених племен та етнографічних груп у власних державах (Англійській, Французькій, Чеській, Сербській, Польській, Давньоукраїнській та ін.), що нерідко поширювалися на етнічні території сусідніх народів, набуваючи форм середньовічних імперій (Англійська, Іспанська, Французька, Польська, Київська Русь).

У відсталіх провінціях імперій у процесі їх колонізації метрополією зароджувалися молоді постімперські етноси. Вони виникали внаслідок синтезу місцевих традицій із мовно-культурним комплексом імперського народу-зайовівника і починали власне історичне буття з моменту відокремлення підкорених провінцій від імперії. Так, на варварській периферії Римської імперії народилися романські народи (іспанці, португалці, французи, румуни та ін.). Іспанська імперія породила іспаномовних мексиканців, чилійців, аргентинців, перуанців, венесуельців, кубинців тощо, Англійська – англомовних американців, канадців, австралійців, Португальська – бразильців, Французька – кубекців.

Сучасний стан етнологічних джерел дозволяє узгодити етногенез українців із за-значеними універсальними законами етнічного розвитку середньовічної Європи. Пертурбації, викликані падінням Римської імперії, завершилися відносною стабілізацією Європи на початку середньовіччя. Тому безперервність розвитку європейських етносів у зоні колишнього культурно-історичного впливу Риму простежується саме з V–VII ст., коли й зародилися загадані великі етноси Європи.

У Східній Європі впливи греко-римської цивілізації поширювалися через античні колонії Північного Надчорномор'я головним чином у межах України. Тому етнічний розвиток території України випереджав більш віддалені від античних центрів регіони лісової смуги Східної Європи і наближався до темпів історичного розвитку країн Західної та Центральної Європи, що розвивалися під потужним впливом греко-римської цивілізації.

Тому не випадково безперервність етнокультурного розвитку на українських етнічних землях між Карпатами, Прип'яттю та Київським Подніпров'ям, як і на землях інших великих європейських етносів, що містилися у зоні впливу Риму, простежується з кінця V ст. Дані археології, мовознавства, антропології, письмові джерела переконливо свідчать про тягливість, неперервність розвитку в Північно-Західній Україні єдиного етнічного організму, від дулібів, склавинів та антів – і до сучасних українців. Археологічними відповідниками загаданих племен є празька та пеньківська культури V–VII ст., які трансформувалися в праукраїнські літописні племена.

на волинян, деревлян, полян, білих хорватів, уличів, тиверців Північно-Західної України (лука-райковецька культура VIII–IX ст.). Остання була безпосереднім генетичним підґрунтям Південної Русі. Її людність складалася з семи споріднених прапорядків українських літописних племен, що стрімко інтегрувалися у відносно єдиний руський народ. Саме цей середньовічний етнос створив державу Русь, яка швидко трансформувалася в ранньосередньовічну імперію, що в Х–ХІІІ ст. здійснювала потужну експансію на безмежні лісові простори півночі Східної Європи. Внаслідок колонізації праукраїнським Києвом (Руссо у її первинному значенні) балтських та фінських племен лісової смуги Східної Європи постали молоді балто-русські (білоруси, псково-новгородці) та фінно-балто-русські (росіяни) етноси.

Отже, як Стародавній Рим романізував свою варварську периферію, так княжий праукраїнський Київ русифікував (від Русь, а не Росія) лісову північ Східної Європи. Відповідно до універсальних законів етнічного розвитку відсталих провінцій, на варварській периферії Римської імперії постав спектр похідних від латинян молодих романських етносів (іспанці, португальці, французи, румуни). А внаслідок колонізаційних зусиль праукраїнського княжого Києва на далекій північній периферії імперії сформувалися молоді етноси білорусів, псково-новгородців, росіян. Як романська група народів постала внаслідок синтезу мови та культури римлян і етнокультур колонізованих народів, так білоруси, псково-новгородці і росіяни – продукт синтезу праукраїнців Південної Русі та колонізованих ними балтів і фінів лісової смуги Східної Європи.

Як власна етнічна історія романських народів почалася після розпаду Римської держави, так і молоді руські етноси виходять на історичну арену в процесі розпаду Київської Русі. Не випадково видатний російський історик В.Ключевський писав: «Великоросс вишел на арену істории лишь с князем Андреем». Мався на увазі Андрій Боголюбський, що княжив на Суздалщині у другій половині XII ст. З позиції етнічної історії, так звана доба феодальної роздробленості (XII – поч. XIII ст.) фактично є періодом боротьби молодих білоруського, псково-новгородського, російського субетносів за політичну незалежність від праукраїнського імперського Києва. У нестримному прагненні до самостійності молоді руські етноси утворювали антикіївські військові коаліції у 1169-му та 1203 рр., навіть брали штурмом і руйнували столицю імперії. Врешті-решт вони звільнилися від опіки імперської метрополії, і Київська Русь як держава фактично розпалася ще до приходу татар.

Український етнос втратив створену ним імперію, але продовжив своє буття в бездержавному стані на своїх етнічних територіях. У XVII ст. він робить нову спробу творення власної держави під проводом Богдана Хмельницького. Третя і четверта спроби державного будівництва українцями припадають на 1917–1920 рр. та сучасність.

Наведена схема історичного буття українського етносу відповідає універсальним нормам етнічної історії великих етносів Європи. Тягливість історичного розвитку на етнічних землях українців у Північно-Західній Україні простежується з раннього середньовіччя, тобто протягом близько 1500 років. Отже, українці, як і французи, англійці, чехи, серби, поляки, зародилися у післяримський час. Більшість народів Західної та Центральної Європи творять свої держави у IX – X ст., коли на українських землях виникає і держава Русь. Тому невизнання Київської Русі державою українців на давньоруському етапі їх історичного розвитку суперечить універсальним законам етнічного розвитку середньовічної Європи. Адже аналогічні і синхронні їй держави, що виникли тоді ж на землях французів, німців, англійців, чехів, поляків, сербів, хорватів, світова наука незаперечно визнає першими державами відповідних етносів.

Етногенез білорусів, псково-новгородців та росіян також узгоджується з універсальними законами етнотворення. Як латиняни у процесі колонізації периферії своєї імперії породили романські етноси, іспанці – іспаномовні етноси Південної

Америки, англійці – англомовні етноси Північної Америки та Австралії, так давньоукраїнці Русі (у первинному розумінні – Київського Подніпров'я) у процесі колонізації лісової півночі Східної Європи породили згадані молоді руські етноси. Якщо користуватися родинною термінологією, то білоруси і росіяни – не брати, а діти українців, так само, як дітьми латинян є французи, іспанці; румуни; англійців – американці, канадці, австралійці; іспанців – мексиканці, чилійці, аргентинці, болівійці тощо. Тому починати історію Росії із заснування княжого Києва, як це роблять східні сусіди, так само безглаздо, як починати історію США із заснування Англійської держави чи народження матері вважати початком біографії дочки.

Не суперечить принципу безперервності розвитку європейських етносів з раннього середньовіччя і періодична зміна ними етнонімів. Поляки у середньовічних хроніках фігурують під іменем ляхів, румуни – волохів, росіяни – московітів. Не є винятком із цього правила й українці. На ранньому племінному етапі своєї етнічної історії V–Х ст. вони не мали спільногомовного етноніму, а кожне праукраїнське плем'я чи племінне об'єднання носило власне ім'я: дуліби, склавини, анти, волиняни, деревляни, білі хорвати, уличі, тиверці, поляни. З часів консолідації в єдиній Київській державі праукраїнці почали зватися руськими, русами, русинами.

Оскільки держава поширилася на землі сусідніх етносів, то етнонім державотворчого народу поширився і на підкорені провінції, що властиво всім державам імперського типу. З пізнього середньовіччя привласнений сильнішим сусідом етнонім «русський» на теренах України почав поступово витіснятися новим – «українець». Однак ще Богдана Хмельницького називали «князем руським», а корінних мешканців Галичини та йхню мову поляки звали руськими ще на початку ХХ ст. Русини Карпат – це релікт старого етноніму українців, який остаточно був замінений новим лише в нашому столітті.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що слов'янську людність, яка мешкала між Східними Карпатами і Київським Подніпров'ям у VI–Х ст., не слід вважати сформованими українцями, а лише праукраїнцями на початковій племінній стадії етногенезу. Інакше кажучи, волиняни, деревляни, поляни, уличі, тиверці були настільки праукраїнцями, наскільки сучасні ім племена англів, саксів, ютів Великобританії можна вважати праанглійцями, а племена мазовшан, віслян, слензян, кашубів – відповідно, праполяками.

Таким чином, ранньосередньовічна концепція україногенезу узгоджується з розробленою кількома поколіннями європейських учених універсальною схемою етногенезу великих європейських етносів. У ній немає місця романтичним фантазіям чи політизованим спекуляціям на кшталт Священної трипільської Аратти або давньоруської народності. Обов'язок українського вченого полягає не в прикрашенні історичного минулого свого народу, а в максимальному наближенні до історичної правди, попри патріотичні сентименти й ідеологічний контроль.

На жаль, за роки незалежності правдива концепція походження українського народу так і не утвердилася належним чином ні в українській науці, ні в освіті, ні в громадській свідомості. Аматорськими міфами та політизованими спекуляціями рясніють навіть освячені Міністерством освіти України навчальні посібники і підручники, зі сторінок яких всерйоз закликають виховувати дітей на засадах трипільської «педагогіки». Усі ці квазіпатріотичні марення не тільки дезорієнтують українську громадськість, а й дискредитують нашу науку, як і країну в цілому, в очах цивілізованої Європи.

Без вирішення питання походження українців наша національна історія не має початку, тобто лишається незавершеною. Останнє є серйозною перепоною на шляху формування національної свідомості українців, а отже – і повноцінної модерної нації.

Леонід ЗАЛІЗНЯК.
«Дзеркало тижня», № 24 (653) 23 – 29 червня 2007 р.

Любомир БЕЛЕЙ

ЩЕ РАЗ ПРО ПОЯВУ НЕОРУСИНСТВА

Останнім часом на Закарпатті та й в Україні загалом знову загострилася проблема неорусинства. Загострення цієї проблеми відновило дискусії навколо питання про час виникнення неорусинства як політико-культурологічного руху, головною ідеєю якого є теза про відрубність сучасних русинів Закарпаття від решти українського народу. В науковій літературі, присвяченій цій проблемі, найчастіше висловлюється думка, що неорусинство було інспіровано недружніми політичними, а може, й державними, організаціями сусідніх країн у 1990 р. та мало на меті послаблення та дезінтеграцію українського народу в умовах розпаду СРСР. Не піддаючи найменшим сумнівам таке тлумачення мети та джерел неорусинства, вважаємо, однак, що перші спроби з реалізації цього політичного антиукраїнського проекту припадають на 50-ті роки ХХ ст. У кожному разі в нашому розпорядженні є низка документів з архіву Інституту етнографії та фольклору Чехословацької академії наук та Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук 1955-1956 р., які однозначно засвідчують спроби керівників радянських академічних установ, зокрема Інституту етнографії ім. Миклухо-Маклая АН СРСР, нав'язати вченим тогочасної Чехословаччини думку, що східні регіони їх країни заселяють не українці, а русини. Так, у витязі із протоколу наради, що відбувалася в Інституті етнографії і фольклору Чехословацької академії наук у Празі 9 вересня 1956 р., говориться, що радянські гости багато говорили про русинів Східної Словаччини. Вони висловили міркування, які було рекомендовано пропагувати чеським та словацьким ученим: мешканці східної частини Словаччини – це особлива окрема група, яка має свою історію і свій особливий культурний розвиток, та запропонували стосовно неї використовувати називу русини, а не українці. Якби їх предки були українцями, то це інша справа. Проф. Потапов звернув увагу на те, що поява українського народу – це пізніше явище. Великороси і українці мали також колись спільній період історії, але згодом ці народи розділилися; так витворилася і група русинів за Карпатами. Окрім Л. П. Потапова, завідувача кафедри в Ленінграді та позаштатного працівника АН СРСР, у нараді брала участь і кандидат наук Н.

Н. Грацянская, співробітник Інституту етнографії АН СРСР (Москва).

Такі твердження провідних російських етнографів про неукраїнське походження українців Східної Словаччини спантеличили чехословацьких учених. І. Грозієнчик, директор Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук, у листі до проф. Л. П. Потапова від 7 лютого 1957 р. розгублено признається (зберігаємо мову та правопис оригіналу): «Українцев, живущих в Восточной Словакии, мы считаем за самую западную ветвь закарпатских украинцев, с которыми они жили вместе, в тех условиях, вплоть до 1938 г. Поэтому нельзя не брать во внимание то обстоятельство, что все это до известной степени касается и украинцев Закарпатья. А в таких соотношениях вопрос приобретает весьма важное и политическое значение».

Звичайно, Л. П. Потапов як професор, доктор історичних наук та інші російські вчені також добре знали про українську належність місцевого населення східних регіонів Словаччини, тому, зважаючи на рівень академічної свободи, який панував у часи СРСР, є всі підстави припустити, що активні розмови советських учених за кордоном про неукраїнське походження русинів могли вестися лише за вказівкою партійних або всемогутніх «компетентних» органів. Очевидно, комусь велими впливовому (особи або державні чи партійні інституції) у тогочасному СРСР здалось дуже небажаним, а може, й небезпечним не лише повоєнне об'єднання в одній державі більшості українських земель та багатомільйонної української людності, а й поширення ареалу розселення західноукраїнських етнографічних груп на теренах суміжних соціалістичних держав. Тому було розроблено план дезінтеграції найзахіднішої вітка українства, для реалізації якого відповідні академічні установи та високопоставлені науковці висунули аксіому про неукраїнське походження русинів. З невідомих нам причин реалізацію плану з витворення неорусинів за часів СРСР було припинено. Однак, коли стало зрозуміло, що дні існування СРСР пораховані, а на його руїнах має усі шанси постати незалежна Україна з 52-мільйонним населенням, розвиненою промисловістю та сільським господарством, то така перспектива відродження українства не на жарт перелякала московських стратегів, тому з архіву вибрали неорусинський проект, який крив величезний потенціал щодо дезінтеграції української нації на західних теренах її поширення, і відрядили на історичну батьківщину кількох партійних працівників та науковців, які й стали промоутерами ідей неорусинства.

(ж. „Екзиль”, ч. 4/2007)

Олександр ШОКАЛО

„І БУДЕ ДУХ ЙОГО ІЗ ВІКУ В ВІК СІЯТИ...”

“Своєї мови рідної і свого рідного звичаю вірним серцем держіться. Тоді з вас будуть люди як слід, тоді з вас громада буде шанована, і вже на таку громаду ніхто своєї лапи не положить”, – заповідав Пантелеїмон Олександрович.

У цих словах явлено один із найхарактерніших принципів Кулішевого етосу, глибоко закоріненого в українському традиціоналізмі. Хоч як ігнорували й таврували Кулішеві духовні осягнення, та не вдалося порушити цілісності його світоглядної системи й діяльної життєвої практики, об'єднаних потужним особистісним осердям. Кулішів творчий дух, Кулішеві ідеї незнищенні й незабутні, вони самі доводять свою правоту. “Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента...”, – через десятки років підтверджив Кулішеве провідництво Микола Хвильовий.

Пантелеїмон Куліш і сьогодні попереду сущих. Бо хто правдиво осмислює минуле й сучасну йому реальність, той ясно бачить і перспективу прийдешнього. Легковажити з історією так само небезпечно, як і з реальністю сьогодення. Хто не осягнув історичного уроку, той лишається в тумані невідання. Переважна більшість нині сущих так і туманіє в безтязності, стаючи гирями на духовній волі тих, які прагнуть жити за законом правди. Особливу соціальну небезпеку становлять паразитуючі невігласи, одержимі волею влади, бо ці

вже підступно маніпулюють цілим суспільством, удаючи з себе патріотів, прогресистів... І якщо одні обдурюють самі себе через власний недомисел, а інші – весь народ через популістське ошуканство й партійну облудність, то реальності ніхто не обдурить. Реальність карає правдою, нещадно карає...

В добу Хмельниччини українська політика на коротку мить була відродилася з-під чужинецького гніту, але явила потужну силу національного духу в звичаєвому праві, коли “судові закони жили в устах людей, які вирікали присуди, коли скликали їх на невеликі ради в селях і на важливі в містах; кожен знов тоді, що він правосильний член нації, кожен обертав у своїй голові політичні ідеї; не обмежувався тільки своїм домом, своїм селом, містом; думка його була така широка, як широка Україна, і все, що запроваджувалося в Україні,

було кожному добре відомо... – все це проходило через усі голови, проникало в усі душі. ...і якби протримався лад, заведений Богданом Хмельницьким, в Україні цивілізація так само тривко розвинулася б із власних первенів, як і в західних країнах Європи. Але удар чола Брюховецького й породжене ним владарювання одного стану разом із владарюванням воєвод ослабили розвиток в Україні політичного тіла в самісінській його молодості, а потім що далі, то більше народ ставав безсилим, безголосим і нарешті безземним!..” (П. Куліш. *Повість про Український народ*). З “чорної ради” Брюховецького в Україні вперше була запроваджена московська “політтехнологія”, і українську політику замінив популізм запроданців, які вислужувалися перед царем, королем, султаном. Але тодішні гетьмани й старшини хоч каялися перед Всешишнім престолом. А нинішні владці вже не каються – совість умирає раніше від їхнього недорозуму. Ці моральні й політичні мертв’яки зазомбовані жити для себе й навипередки продавати себе, свій народ, свою країну. Це їм вирік Куліш: “Вам би тільки торг і потреблені і світу Божого не треба”. Тодішні “чорні ради” з приборканою, безземною “чорнію” – це нинішні “виборчі кампанії” з приуроченим, одурманеним партіями статистичним “електоратом”, у результаті чого не маємо ні представницької демократії, ні демократії за участю. Є тільки тотальний популізм чи популістський тоталітаризм – цинічна форма тоталітарної нарути над людською особою й цілою нацією. Це та паразитуюча “держава в державі”, керована “собирателями земель русских”, яка тримається на облуді й гнітові чужого ій люду та на його психо-соціальному рабстві.

Історію неможливо змінити, треба тільки мати відвагу знати її правду й піznати в тій минулій правді непроминущу, безвічну істину. Лише тоді можна змінити нинішню жорстоку реальність. Ще можна... Бо істина – не в минулому. Істина – попереду нас. І ті просвітлені люди, які пізнали святу істину, живучи в ній, також попереду нас. Та щоб осягнути безвічно животворяще її світло, треба продергтися крізь морок власного невігластва й чужинецьких фальсифікацій, розібратися в нашій затуманеній історії – в славі й неславі її героїв і антигероїв, лицарів і боягузів, вірних і запроданців, невідступно прямуючи за такими подвижниками правди, яким є Пантелеїмон Куліш.

Секрет життєвості Кулішевого етосу – в його високому духовному ідеалізмі й глибокій правдивості: “Якби я знов, що я неправий, то зразу спалив би свої папери й поламав перо, а оскільки правих людей не бачу, то краще один залишусь із своєю правою, аніж пристану до “стовустого непорозуміння”. П. Куліш усе життя високо й гордо ніс через непорозуміння, незгоду незрілого й ледачого громадянства високий народний ідеал – “цей народний стяг, який ніколи не понижується на очах у політичного ворога й переходить, в усій своїй величині, у спадок далеким нащадкам”.

“І буде дух його із віку в вік сіяти, серця сцілющою водою покропляти, і рани гоїти і слози обтирати”, – звеліла вирізьбити Олександра Білозерська-Куліш на брамі до саду, де упокоївся прах її чоловіка. Після десятиліть руїни відновлено браму пам’яті й ці слова, що нагадують про безвічність Кулішевого духу. А на примогильній стелі його живлюще звернення до українського громадянства: “Зовсім інша була б річ, якби ми єдиними устами і єдиним серцем трудилися над пробудженням суспільно-національної свідомості України”.

Троє з „розстріляного відродження”

Страшними були для українського народу 30-і роки минулого століття. Голодомор. Цілеспрямована ліквідація української інтелігенції. Рік 1937. Вже сімдесят років минуло від смерті українських письменників європейського масштабу - **Майка Йогансена, Валер'яна Підмогильного та Гео Шкурутія**. І хоч їхні імена і творчість вже знову повернулись в Україну, наш читач з ними не зустріався в підручниках, майже не зінав їхній творчий доробок, тому й наша зупинка біля життя і творчості цих трьох письменників з „розстріляного відродження”.

Майк Йогансен (1896-1937) – народився у Харкові у сім'ї вчителя німецької мови, вихідця з Латвії (в окремих матеріалах є вказівка на його шведське чи норвезьке походження). На час закінчення харківського університету (1917) він зінав старогрецьку й латину, вільно володів англійською, німецькою, італійською, іспанською та французькою, зінав скандинавські та слов'янські мови.

Про себе, як українського поета М. Йогансен заявив 1921 р. публікаціями у журналі „Шляхи мистецтва”, збірнику „Жовтень”. Того ж року вийшла і його перша поетична книга – „Д’горі”. Він зближується з В. Елланом, М. Хвильовим, П. Тичиною, В. Сосюрою та іншими харківськими письменниками. Разом з ними пише перші Маніфести „української пролетарської літератури”, видає альманахи, засновує першу організація українських пролетарських письменників „Гарт” (1922). У 1925 р. Йогансен стає одним із сановників ВАПЛІТЕ, згодом очолює так звану „Групу А”, що склалась з літераторів, які відійшли від ВАПЛІТЕ. З його ініціативи з’явився журнал-альманах „Літературний ярмарок”, а дещо пізніше – „Універсальний журнал”.

За сімнадцять років творчої діяльності видав вісім книг поезії, десять книг прози, чотири дитячі та дві – літературознавчі. Проте зі всього створеного головним вважав поетичний доробок.

Звертаючись до фольклорних джерел, М. Йогансен переосмислює їх у світлі ренесансних ідей (зб. „Крокове коло”, 1923). Поетична збірка „Ясен” (1929) виявила нову якість творчих пошуків М. Йогансена: від стихійної революційності молодого українського інтелігента раннього періоду творчості письменник революціонізує у напрямку „романтика чистого слова”. Еволюція поета та його ліричного героя йшла лінією романтизації щоденної, живої, суперечливої дійсності, що по-своєму утверджувала „романтику буднів”.

18 серпня 1937 року письменника було заарештовано у його харківській квартирі по вулиці Червоних письменників, 5. На допитах Йогансен поводився з властивою йому гідністю: не запобігав перед слідчим Замковим, не „топив” побратимів по перу, не приховував своїх політичних поглядів. „В бесідах з Еліком, Вражливим я говорив, що Остап Вишня – ніякий не терорист, – свідчив він на допиті 16 жовтня 1937 року. – Що саджають людей безвинних у тюрми. Я стверджував, що арешти українських письменників є результатом розгубленості й безсиля керівників партії і Радянської влади”.

24 жовтня 1937 р. Йогансену було пред’явлено обвинувачувальний висновок, підготований оперуповноваженим харківського УНКВС Половецьким і затверджений заступником начальника управління Рейхманалом, в якому зазначалося, що Йогансен з 1932 року був учасником антирадянської націоналістичної організації, яка ставила свою метою повалення Радянської влади методами терору й збройного повстання, завербував чотири особи для участі в повстанні, погодився особисто взяти участь у виконанні терактії проти керівників компартії і радянського уряду. Розглянувши на закритому засіданні 26 жовтня 1937 року судово-слідчу справу М. Йогансена, Військова Колегія Верховного Суду СРСР винесла вирок: „Йогансена М. Г. засудити до вищої міри кримінального покарання – розстрілу з конфіскацією всього майна, що належить йому особисто. Вирок остаточний і на підставі Постанови ЦВК СРСР від 4 грудня 1934 року підлягає негайному виконанню”.

27 жовтня 1937 року Йогансена було розстріляно у Києві.

Валер'ян Підмогильний (1901-1937) – народився 2 лютого 1901 року в селі Чаплях на Катеринославщині (тепер – Дніпропетровська область) в селянській родині. Освіта В. Підмогильного почалася з відвідин церковно-приходської школи. З 1910-го по 1918 рік він навчався в Катеринославському реальному училищі.

Перший відомий твір Валер'яна Підмогильного був написаний 1917 року. 1919 року в кате-

ринославському журналі „Січ” з’являються його „Гайдамаки” і „Ваня”. Письменник захоплюється вивченням іноземних мов. Пізніше він настільки удосконалить свої знання, що стане одним з найталановитіших перекладачів зарубіжної літератури 20-30-х років.

1921 року письменник одружується з доно́цьою ворзелівського священика Кatreю Чернівською. Тоді ж створює цикл „Повстанці”. Частина оповідань В. Підмогильного друкується у катеринославській газеті „Український пролетар”, весь цикл вийшов лише за кордоном. Уже в цих оповіданнях письменник „став на варті страждання людини”, таким чином протиставивши себе майже всій молодій прозі, що піддалася ейфорії революційного романтизму з його сподіванням витворити нового індивіда. Не дивно, що ортодоксальні, соціально заангажовані критики поставилися до молодого письменника досить стримано.

1922 року В. Підмогильний разом з дружиною перебирається до Києва, де мешкає в будинку недалеко від Сінного базару, на розі Великої Житомирської. За свідченням сучасників письменника, двері цієї квартири ніколи не зачинялися. У Києві Підмогильний поринає у вир тогочасного літературно-мистецького життя. Став активним членом щойно створеного „Аспису” (Асоціації письменників). 1924 року ця організація трансформувалася на „Ланку”, а з 1926 року носила назив „Марс” („Майстерня революційного слова”), що стала по суті київською філією „Вапліте”. „Ланка-Марс” об’єднувала багато талановитих київських літераторів, серед яких: Б. Антоненко-Давидович, М. Галчин, М. Івченко, Я. Качур, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Е. Плужник, Д. Тась (Могилянський), Б. Тенета, М. Терещенко, Д. Фальківський та інші. Валер'ян Підмогильний працює також у редакції журналу „Життя й революція”, який почав входити з 1925 року. В період з 1921 по 1930 рік в журналах і колективних збірниках друкуються його твори: „Собака”, „В епідемічному баракі”, „Військовий літун”. Усі вони ввійшли до найповнішої збірки письменника „Проблема хліба”. В новелах „Історія пані Івши”, „Військовий літун”, „Сонце сходить” виведено постаті інтелігентів, чиї душі мучить провина за колись сите життя. Тогочасна критика, оцінюючи твори В. Підмогильного, зазначала, що це „специфічно-інтелігентська література”. Валер'ян Підмогильний ще на початку літературної дискусії 1925-1928 років з тривогою зазначав, що справа не так у тезі М. Хвильового „Європа чи просвіта”, як у тому, що в літературі, як і в інших галузях життя, з’явився небезпечний тип „ура-комуніста”, що продовжує „гопаківські традиції”, орієнтуючись за будь-яких обставин винятково на примітивність свого мислення. За Підмогильним для української літератури особливо важливим мало стати продовження лінії інтелектуальної, філософсько-психологічної прози, що відродилася у творах Івана Франка, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської.

Глибоке осмислення французької класики, усвідомлення, що для розвитку літератури необхідний синтез національного змісту і європейської форми, спонукали письменника до пошуків у цьому напрямі. Творчість Підмогильного досить розмаїта щодо тематики. Крім вищезгаданих оповідань про голод у переволюційні роки на Україні, про взаємини привileйованої верстви суспільства з новим життям – це були чи не найсильніші твори з мистецького і психологічного боку в українській новелістиці. Але найістотнішою темою, яка по-різному варіюється у всій творчості письменника 20-х років, є тема „революції й людини”. Тільки Валер'ян Підмогильний бачив цю тему інверсовано: „людина й революція”, а не навпаки, - як абсолютно більшість тогочасних письменників. Письменник добре розумів, що відповісти на питання, котрі поставили перед українською культурою й нацією загалом, можна лише зосередившись на найгострішій проблемі, в якій міцним вузлом перепліталися б усі ті питання. Це була проблема міста і села, взаємини двох класів, які найвиразніше окреслювали минуле й особливо сучасне життя народу в соціальному та національному аспектах. Найглибше це розкрито в оповіданнях „Третя революція” (1925), „Остап Шаптала” (1921) і в романі „Місто”. У цьому романі письменник показав образ людини, в душі якої йде боротьба добра і зла. Цей твір утверджив критику в тому, що письменник „цікавиться не людством, а людиною”.

Загальна атмосфера ставала дедалі гніточішою. Підмогильного виводять зі складу редколегії журналу „Життя і революція”, його твори майже не друкують. Однак він продовжує працювати. У 1931 р. переїжджає до Харкова. Проте й там протягом років (1931-1934) йому вдається видати лише одне оповідання „З життя будинку”. Тоді весь талант і енергію Підмогильний спрямовує на перекладацьку діяльність: випускає двотомник творів Дідро, трактат Карла Гельвеція „Про людину”, бере активну участь у виданні 15-томника Оноре де Бальзака та 25-томника А.Франса.

6 грудня 1934 р. в Заньківському будинку творчості приїхала схвильована дружина: „Учора в Києві заарештували Євгена Плужника... Треба тікати!” Сумнівів більше не було – забирали

найближчих. Але втікати письменник нікуди не збирався. Через два дні, 8 грудня 1934 року, Валер'яна Підмогильного заарештували. Інкримінували „участь у роботі терористичної організації, що ставила собі за мету організацію терору проти керівників партії“. Слідство в Харкові й Києві велося у справі контрреволюційної боротьбистської організації, до якої, крім Підмогильного, були зараховані Є. Плужник, М. Куліш, В. Дражливий, В. Поліщук, Г. Епік, М. Любченко (Кость Котко), Г. Майфет – загалом 18 людей.

За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 27-28 березня 1935 року Валер'ян Підмогильний був засуджений на десять років позбавлення волі й відправлений до Соловецького табору особливого призначення. І в умовах табору змушував себе творчо працювати. Спочатку він береться за переклади, а потім і за оригінальне письмо. У його листах до близьких згадується невелика повість про життя одного будинку, потім оповідання, а з весни 1936 року – постійні згадки про роман „Осінь 1929“, в якому йшлося про початок колективізації в Україні.

З листопада 1937 року, до двадцятилітнього ювілею Жовтневої революції, Валер'яна Підмогильного, згідно з постановою Особливої трійки УНКВД Ленінградської області було розстріляно разом із великою групою української інтелігенції, в лісі під Сандрармохом (Карелія).

Гео Шкурупій (1903-1937) - народився 20 квітня 1903 р. в м. Бендерах. Дитинство провів на Поділлі. Мати вчителювала, батько був залізничним машиністом. Закінчивши Другу Київську класичну гімназію (1920), вступив на медичний факультет Київського університету, де проповівся лише рік.

У 1920 році Гео Шкурупій дебютував у літературно-мистецькому альманаху „Гроно“ прозовим твором „Мі“. Захоплений авангардним мистецтвом, письменник виступає з теоретичними статтями про футуризм, бере участь у літературних дискусіях.

Перші збірки його поезій – „Психотези. Вітрина третя“ (1922) та „Барабан. Вітрина друга“ (1923) - написані в стилістиці футуристичної поетики. Пізніше захоплення футуризмом минає. Вже 1924 року він висловлюється за об’єднання своєї організації з „Гартом“, підтримує групи М. Ялового та О. Слісаренка, які відійшли від уgrupовання М Семенка. У 1925 р. виходить його збірка „Жарини слів“, яка засвідчила, що „футуристична бравада дедалі більше обертається неоромантизмом – з його дивною сумішшю лірики, сарказму та відблиском трагічного“. Того ж року дебютує Г. Шкурупій у якості прозаїка. Його книгу гостроюючи оповідань „Переможець дракона“ О. Білецький назвав цікавим явищем в нашій белетристиці. Інші збірки оповідань: „Пригоди машиніста Хорна“ (1925), „Монгольські оповідання“ (1930). Збірки віршів: „Море“ (1927), „Для друзів-поетів – сучасників вічності“ (1929), поема „Зима 1930 року“ (1934); романи: „Двері в день“ (1929), „Жанна-Батальйонерка“ (1930), „Міс Андрієна“ (1934).

Розрив Шкурупія з футуризмом виявився нетривалим. У 1927 році він повертається до авангардного футуризму ще „запеклішим футуристом“, аніж колись був.

1930 року Г. Шкурупій очолює київську філію „Нової Генерації“ та стає редактором її друкованого органу „Авангарду-альманаху пролетарських митців Н.Г.“ (вийшло два числа). На сторінках цього журналу вперше надруковано кіносценарій О. Довженка „Земля“, репортаж О. Влизька „Поїзди їдуть на Берлін“, вірші І. Маловічка, П. Мельника, Ю. Палійчука, статті К. Малевича, М. Умакова та інших.

З грудня 1934 року його заарештовано за звинуваченням у принадлежності до „київської терористичної організації ОУН“. По справі Г. Шкурупія було проведено два судових засідання військового трибуналу, на яких він категорично заперечував висунуті звинувачення, також подав судові письмову заяву-скаргу на неправомірні методи слідства.

Після першого суду справу було повернуто на додаткове розслідування. На другому судовому засіданні військового трибуналу Шкурупій знову доводить свою невинність і конкретними аргументами намагається спростовувати звинувачення. Проте радянський „найсправедливіший у світі суд“ виніс вирок: 10 років ув'язнення у виправно-трудових таборах з подальшим трирічним ураженням у політичних правах і конфіскацією майна. Дружину Варвару Базис із сином Георгієм як родину ворога народу виселили з Києва. Г. Шкурупій відбував покарання в Соловецькій тюрмі.

25 листопада 1937 р. „особлива трійка“ його справу переглянула й винесла новий вирок: розстріл. Вирок виконано 8 грудня 1937 р.

(УЦ)

Майк ЙОГАНСЕН

* * *

Непереможні хмари-гори
Ломились, падали, пливли
В архіпелаги неозорі,
І птиці линули в імлі.

То вчора думка гасла в морі.
Її навіки завезли
Все вище, вище, вище д'горі
Сереброкрилі кораблі.
1920

* * *

Люблю тебе – не знаю слів
Тієї пісні лісової.
Крізь верховиння ясенів
Сніжини розташують весною.

Пташиний виклюнеться спів
Із лісовиного спокою...
Хай пронесеться листям спів
І спиниться понад тобою.
1920

ТРАВЕНЬ

Як налетіли птиці травня,
Загомоніли, завели,
Поцілували очі плавень
І розплескалися в імлі.

І чує травень зойк чайний
І журавлинний уночі,
Пораз останній у долині
Він засипляє, лежачи.

Хоч не розплющив очі травень,
На деревах дрімає день,
Тихо леліючи, забавивсь
Голубоокий велетень.
1921

МІСЯЦЬ

В перелогах у поле
Лягла перевтомлена ніч,
Місяць розсипав солі,
Регочеться дурень двосічний.

О, як люто заздрить людині
На небі мрець голомозий,
В море мертвє і синє
Зануривсь у дикій тривозі.

Дотанцьовує білий блазень
Уночі танець останній,

Сіє сіль, суетиться і казиться...
За горами бреде світання.
1921

ЛІС

О вічний ліс, – ти мені, як цех –
Постали незчисленні стояни,
У кронах краном вітер їде мостовим
І подає деталі надзвичайних днів.

Вода обточує циліндри лісових осей,
Шліфує точно і виблискує вода,
І в інший цех тече, і знов вертається у цей
Місячне руно й сонячна руда.

I сонце-шків над цехом лісовим
Математичну завертає путь,
Над ливом листя і над траверсом трави
Ремені променів вертаючись ідуть.
1925

* * *

Ось іду по рейці і хитаюсь,
Чи дійду до краю, чи впаду,
Ліс ліворуч, мов зелений заєць,
Задивився на мою ходу.

Десь далеко одинокий коник
Пісню травам і лісам згадав:
Наче гасне дерев'яний дзвоник,
Наче спить і падає вода.

Скільки днів любилося з ночами,
Розставало вранці у вікні,
Скільки птиць летіло над полями,
Не верталося до мене уві сні.

Я іду по рейці і хитаюсь,
Чи дійду до віку, чи впаду.
Ліс спинився. Ліс, мов зелений заєць,
Задивився на мою ходу.
1927

* * *

Верніться!
Так голос пролунав із туману,
Мов птиця,
Схопилося серце, руки опустились в давнину,
Трамвай прорізав тишу й увірвав.
Я чув, як падав день, росла трава,
Гей вище від гаїв, від гайворонків, так,
Що її люто рвали і клювали птиці...

Та знову:
Верніться!

Нижче і нечутніше, ніж далекий гуд столиці,
У незліченних тротуарах вмерло слово.
1927

* * *

Колись рушниці калиновим соком
Наллем – і дітям грatisь оддамо.
І на гармату хлопці кароокі
Напнуть дідівське букове ярмо.

Розплющають очі крейсери стоокі
І тихо спустяться на зеленаве дно,
І у пісках сумирне і глибоке,
Засне навіки золоте руно.

Та ще не час. Іще живуть гармати,
І ще рушниця висить на стіні,
Ще у полях напровесні солдати
Ідуть в воді іпадають у сніг.

Ще, браття бондарі, в березовім барилі
Довбати нам затужавіле дно,
Доки не вибухне розпаленим похміллям
Повстань тисячолітнє вино...

Тоді рушниці калиновим соком
Наллем – і дітям грatisь оддамо.
У невимовну пам'ять темних років,
Що заросли калиною давно.

1927

МАТИ

Не пам'ятаю, як мене плекала
І як навчала простих людських таєн:
Ходні і мови
і що до вокзалу
Гулять водила – я не пам'ятаю.
Але буває так: в якімось руськім слові
Крізь листя літер в чорнокнижнім гаї
Сплетуться пальці дивної любові,
М'які й гарячі
і тоді – я знаю.

1935

* * *

А нас, тих, що знали зарані пісню.
Заспівають у трави, квіти й коріння,
Вітерець хвильовий пролетить і свисне,
Тичину блакитний елан оповине.
Закиває лісними очима сосюра,
І знайдеться десь перекрученій корінь,
Такий назгребний, такий чудернацький
і бурий,
Що для нього назвищ не стане тих,
Ще раз полізуть в історію
Й наречуть йому химерне наймення:
Література.

1925

Валер'ян ПІДМОГИЛЬНИЙ

ІВАН БОСИЙ

Люди його бачили часто. Він несподівано з'являвся в степу на шляху, чи вийшовши з-за могили, чи випростиавшися в яру, високий, кремезний, без покриття, в лахміттях, що покривали його загрубіле тіло й груди, порослі густим волоссям, босоніж, рудий, із настобурченою бородою й патлами, що падали йому на плечі й спину. А в руках у нього кострубатий кийок, що він його стискував і торсав.

Він спиняв підводи, що сунулись шляхом, без мови, самим владним рухом своєї патериці; ті, що зустрічали його вперше, німіли від здивування, а хто вже бачив був його, зазив із підводи й здіймав шапку. Він наблизився й, кинувши гострий погляд із-під навислих рудих брів, підносив над землею кийок і казав повільним урочистим голосом:

— Я, Іван Босий, посланець неба, кажу вам: Бог із високости поклав мені слова на уста й запалив вогнем мені душу. Бог загострив мені позір, і я вгледів усі неправди, всю ненависть, злобу й лютість, що розлились по землі, як дике море. Я бачив душі людей, де не було Бога, душі облудні й злобні, де розсівся Сатана, як на троні... Я бачив пограбовані церкви, роздерті ризи, закаляні чаши, прострелені ікони. І ніде я не знайшов слова Божого, не натрапив на Його святий образ. І сказав мені Бог: «Великий гріх содіяли люди. Вони кинулись один на одного, мов скажені вовки, забувши, що я кожному дав те, що потрібне. Вони прийняли й на покутті посадили дітей Антихриста, що підбурюють їх на беззаконія, обіцюючи рай на землі. Вони мислять себе вищими за Бога й, засліплени, споруджують нову башту вавилонську. О, божевільні, я скарою їх посухою, як колись скарав був потопом. Я замкну усі дощі, й крапля води не впаде на землю. Висихатимуть криниці, річки й моря, никнунтиме хліб по степах, і люди жертвимуть одне одного тим, що всі захотіли ласувати. Матері роздиратимуть свої діти, як вовчиці, всі багатства, на які поласилися люди, їм ні на що не згадуться, і той рай, що обіцяли їм діти Антихриста, буде їм пеклом, прокляттям і смертю». Так сказав мені Бог... Люди, люди, подивітесь навкруги, побачите пониклі хліба, що благають роси, погляньте на луги, позбавлені паш, почуйте стогін землі, якій не дано пити, скажіть, чи не справджується кара Господня? Зазирніть собі в нечисті душі, і скажіть, чи не пекло вам у душі, чи не прокляття й смерть? Схаменітесь, люди, прозріть свої злочини й покайтесь! Проженіть Сатану зного серця й дітей Антихриста з-поміж себе. Освятіть мечі й станьте на захист Бога. Затопіть свої гріхи в крові тих, хто олукавив вас, і принесіть вечірню жертву Богові. Тоді впаде дощ на ваші землі й ласка Божа вам у серця...

Його слухали, схиливши голови, не насмілюючись підвести очі до обличчя, щоб не ошмарлитись. Закінчивши, він поволі простиував навмання, не оглядаючись, а люди дивились йому услід, повні сумнівів й страху.

Коли він казав про мечі, які треба освятити, та про кров, якою треба принести жертву, в очах йому запалювався вогонь дикий, кулаки стискувались, і кийок високо підносився над землею. І ця кривава мова палила слухачів до кісток, заливала їм мозок малюнками лиха й огиди громадянської борні; перед ними поставали гріхи,

що кожний їх мав, бо кожний привласнив чуже й зійшов із шляху, яким досі йшов був. Страх огортає усю їх істоту, і вони несли з собою додому пророчі погляди й пророчі слова.

Іван Босий спиняв усіх, кого натрапляв серед степу, де він пробував – виряджених на села партійних робітників, радянських службовців, селян, селянок, навіть дітей – і всім вирізьблював у душі свою мову, заклики й погрози.

Всі покірно вислухували його, бо в нього був дикий запал і страшна певність. Ті, що сміялись потім із нього, в глибинах душ мали яскрінки його очей, і в ухах їм жили його слова.

Ніхто, врешті, не зінав, де він жив і як жив. Він ніколи не заходив у села, і бачено його тільки на великих шляхах, що вели до міста. Часом одного дня його зустрівано в різних місцях, часто на десятки верстов oddalik. Почало здаватись, що він не один, а що багато їх заселило степ, що вони скрізь, як знаки Божого гніву й поучення. Степи й шляхи ставали таємничі, оживали й заселялись думами. Селяни виїздили в поле, страхуючись зустрінути Босого, його погляду й закликів, що раз у раз глибше бурили їм душі, бо дощу не було, жита горіли, худла худоба, а життя ставало нестерпчо важке з його мобілізаціями, реквізіціями та несправдженими сподіваннями.

Старі люди, баби й діди, серце яких не могло вмістити сучасного зла, яким здобути революції здавались прокльонами, – бачили в пророку правдиве віщування небесної карі, охали й зітхали, розпросторюючи тугу та місті, шамотіли про загальний голод, смерть і кінець світу. Вони кликали грім на дітей Антихриста, на комуністів, що повели брата на брата. Ці балочки, що провадились у кожній хаті, творили напруження, родили чекання вибуху незадоволення.

Ті, що їхали в степ на поліття, бажали вже зустріти Босого, насититись його мовою й наважитись. Жінки вночі блукали шляхами з хворими дітьми, сподіваючись чуда. Бо, переказували, бачено, ніби вночі вінходить не сам, і той другий, що з ним – то янгол Божий, що приносить йому накази й іжу. Казали, що тіло його непроникнене для куль, що комуністи висилали були на нього військо, але рушниці погнулися, й червоноармійці попадали ниць.

Круг його імені швидко зростали легенди, а степ, де він ходив, укривався вогненними слідами його ніг і репався, прагнучи крові.

Аж ось, несподівано, він завітав у село. Було надвечір, і сонце вже сідало за садами, лишивши на небі червону смугу, мов розтяту рану. В тихому повітрі розлилася млиста радість спочинку.

Він ішов великою вулицею, мірно довбаючи порох кийком, не зважаючи навколо, мов не добавчуєчи людей і землі.

Його відразу помічено, і до тинів посипались люди. Поперед нього вже вкотилася поголоска про його прихід. Із бічних вулиць збігалась цікава дітвора, дібали діди і баби, напівздрягнені на ніч, простиували жінки,оловіки, і всі купчилися у велику юрбу, що сунулась за пророком із невиразним гомоном, побільшувалась і заливалася село. Хати остались порожні, по дворах завили перелякані собаки.

Він же спокійно прямував до церкви. Так само повільно він зайдов у огороду, яку вмить заповнив народ, зійшов східцями на притвор і спинився перед замкненими дверима.

Все принишшло в чеканні; юрба стояла непорушно, мов завмерла, тільки хвіст її, що простягався далеко геть, приглушену хвилювався й шумів. Збоку наспів ошерешений піп і вмить затерся серед натовпу. До сходів заклопотано протискався захеканий голова сільради з двома міліціонерами, а й вони врешті безпорадно загрузли в людській гущавині. Всі дивились пильно на Босого, що його постать, затъмарена присмерком, виросла у велетенську скибу, побільшена розпеченою уявою та величним рухом, що ним він піdnis догори свої руки. Він стояв так із хвилину, простягши руки до неба й підвівши голову. Потім серед юрбової тиші, завиненої мороком, почулись його слова: «Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення! Ти, що послав мене, одімкни двері храму Свого переді мною».

Він поступився кроком наперед; під дотиком його руки впав залізний замок і широко розчинились церковні двері. Стоголосий гук, мов зойк раптовного болю,

знявся над юрбою й покотився селом... Натовп ринув у церкву, враз залив її рухли-
вим тілом, перекидаючи ставники й корогви, розчавлюючи один одного з плачем,
стогоном, благанням. І відразу знову все стихло в тяжкому, мов передсмертному
напруженні.

Іван Босий пройшов крізь царську браму у віттар і добув із шафи святу чашу.
Наливши в неї вина, він поставив її на престолі й схилився перед нею навколошки. І
весь натовп безтязно впав додолу, надушуючи один одного, шматуючи одежду, за-
тримуючи вигук болю й захоплення. А знову за мить запанувала тиша, посріблена
місяцем, що сипався крізь ґратовані вікна.

В загусному повітрі, отяженному вогкістю старих мурів, повстала його мова, що
падала присутнім на серце ударами гострих ножів.

— Боже всесильний, Боже великий, Боже спасення! Ти, що кров'ю записав заповіти
Свої, Всемогутній, поверни це вино на кров Свою — чисту, омий і очисти ще раз нас
грішних, що припадаємо до ніг Твоїх із молінням! Боже, зглянься на нас!

Він замовк і простяг над чашею свої довгі руки, благословлячи. Натовп лежав пе-
ред царською брамою, тремтячи з жаху, відчуваючи, що Бог схиляється над чашею
й творить чудо.

Іван Босий устав і вийшов із чашею на амвон, усі ще більше припали до землі,
готові прийняти страшне причастя.

— Нечестиві! — гукнув він: — Нечестиві й грішники! Ганьба на вас! Ви поласились
на чуже добро, ви грабували, як злодії, забувши заповіти Господні! Тяжка безмежна
кара на вас, поспак диявола! Зникне вода, зничавіють степи, і ви ковтатимете землю,
проклинаючи себе й дітей своїх! Поки не пізно ще, прихилітесь до Бога, повстаньте
на синів диявола, прохеніть тіні пекла з-поміж себе! Потопіть свої злочини в нечистій
крові й нею змийте свої степи. Благословляю вас кров'ю Господньою на кров!

Він перехристив чашею юрбу, що простяглася перед ним у напівтемряві, а потім,
наливши з чаши вина собі в жменю, бризнув ним перед себе. І враз ніби скажений
вихор постав із-під землі! Навкруги задвиготіло, затріщало, падало й трощилось, а
юрба, заревівши, в плачу й зойках, кинулась до пророка. Той швидко зачинив цар-
ську браму й вийшов на повітря маленькою віттарською двериною.

Круг нього знову заколихалась юрба. Перед ним падали навколошки, хапали його
руки, ціluвали й шматували дрантя, що закривало йому тіло. Він мовчки сунувся
вперед, байдуже переступаючи через тих, що впали йому на дорозі. Його свита
була обідрана до пояса, ноги оголені до колін і сорочка розпанахана на грудях. А
він простував, удивляючись у темну далечінь, ніби вбачаючи там святі таємниці, що
були тільки йому досяжні і зрозумілі.

Так дісталися вони на край села, і Босий іспинився. Він підніс кийок, і все стихло,
мов перед гетьманською булавою.

— Верніться до домівок своїх, — промовив він: — пам'ятайте: кров Господня гукає
про помсту!

Він пішов геть і тихо розтанув у місячному свіtlі, а натовп поволі повернув на
село, де тужно завивали самотні собаки.

У повіті стало неспокійно. З'явились невідомі отамани, і молодь, добувши при-
ховану зброю, купчилась у ватаги та ховалась по ярах. Уночі розгинчували рейки й
грабували потяги, що йшли шкеберть під косину. Круг міста утворилось зачароване
коло, яке не міг переступити комуніст чи радянський службовець, не наклавши
головою. Життя якось принишко, мов над землею нависла хмара. І так тяглося,
поки бунтливу округу не залито загонами війська, що пройшло, розчавлюючи всі
ознаки повстання.

Були якісь невиявлені зв'язки між повстанням і людиною, що звала себе Іваном
Босим. Він одіграв у ньому таємничу роль. Переказувано, що він одівдував ватаги й
благословив бандитів. Несподівано серед ночі він із'являвся в повстанчому таборі,
будив усіх і переливав свій запал їм у серця. А коли пощастило оточити його одного
разу, він так запаморочив червоноармійців своєю мовою, що ті не тільки випустили
його, але навіть частинно присідалися до повстанців.

Все це змусило, врешті, комітет партії окремо обговорити справу з Іваном Босим. Зроблено відповідну постанову й начміліцій доручено її виконати.

— Це цікаво, — сказав той: — я ніколи ще не воював святих.

Вони зустрілись незабаром, коли начміліцій з міліціонером повертається верхи з села, перевівши слідство про крадіжку. Міліціонер перший побачив Босого Й, затримуючи коня, стурбовано промовив до начальника:

Товаришу, он іде Босий...

Начміліцій подивився в той бік і побачив за півгони високу людину, що, не хапаючись, сунулась на них, без шапки й без узуття. Він посміхнувся, помацав рукою револьвера, що висів йому збоку, і звернув коня назустріч Босому.

— Я маю до нього справу, — сказав він міліціонерові — ач яке опудало! Горобців би ним лякати на баштані! — Міліціонер непевно посміхнувся.

За кілька кроків до Босого начальник міліції спинив коня, видобув револьвер і гукнув:

— Ти хто?

Іван Босий теж іспинився, підвів голову й опалив начміліції своїм поглядом.

— Я Іван Босий, якого небо послало зняти людям полуду з очей. Великий Бог за гартував мені душу й поклав на уста мені слова...

Він казав те, що звичайно промовляв, зустрівшись з людьми; погляд його вперто ловив очі начміліції, і того неприємно вразило висохле обличчя пророка й обурила певність, що з нею лилась його мова.

— Сховай собі Бога в кишенню! — зареготавши, гукнув він: — Покажи документи! Де твоя посвідка?

Босий замовк на хвилину, а потім, ступивши до начміліції, раптом піdnis угору руки.

— Бог мені посвідка й захист, ім'я його записане на мойому чолі.

Їхні погляди, врешті, зустрілись, здивований начміліцій перестав сміятися.

Він побачив, що тут має бути якась дивна боротьба, зовсім не схожа на ті, що йому доводилося досі мати, їхні погляди схрестились, як шпаги, і вони напружені дивились один одному у вічі! За хвилину начміліції почув, що в'януть його очі й бгається його душа. Він затремтів, ніби падаючи, перед ним потъмарніло, і він сам ніби потопав у сухих хвилях, що падали йому на голову, як розпечений пісок. Тоді, скрививши обличчя, він з'єднав усі сили й наставив револьвер на груди пророка.

Когутик кланув, але пострілу не було.

Міліціонер, гукнувши з жаху, подався навпросте, а начміліцій, облившися потом, випустив револьвер додолу й беззятьно відсахнувся назад на сідлі.

Іван Босий поволі спустив руки й, показуючи пучкою на начміліції, промовив із непорушним спокоєм:

— Прокляття на тебе, що наважився піднести руку на слугу Господнього. Хай грім уразить тебе з ясного неба, і земля хай викине твої кістки!

Він посунув далі, дзьобаючи шлях своїм костуром. Начміліцій з огидою ворухнувся на сідлі, ніби хотів струснути з себе щось сороміцьке. Вся істота його була збурена, а термосіння заважало опритомніти й з'єднати думки.

— Що воно таке? — прошепотів він.

Він, що рубав був шаблею людей, що брав участь у масових розстрілах, — він ізлякався божевільного старця! Ганьба!

Кипуча злість опанувала його, і, похапцем ісплигнувши з коня, він кинувся навздогін Босому, здіймаючи на ходу карабін із-за спини.

Не добігши його кілька десятирічок, начміліцій став на коліно, націлився й стрільнув. Пророк захитався і впав.

Задихнувшись із радості й хвилювання, начміліцій підбіг до Босого; той харчав, лежачи ниць, і ворушився всім тілом, мов комаха, що її взято на пришпильку. Начміліцій стрільнув йому ще раз у голову, зневажливо перекинув його ногою горілиць і став насолодно розгляdatи його обличчя, заюшене кров'ю, та скандзюблені члени.

Те, що блискало що-тільки, було купою гною.

Гео ШКУРУПІЙ

СЕМАФОРИ

На всю Вкраїну
червона троянда...
Нащадкам не побачить краси руїн.
А в лісі банди.

Залізні шляхи
обійняли всю землю, мов спрут.
Всі люди хворіють на чорну неміч
і б'ються головами на камені
 й питаютъ:
 – Куди йти?..

А в спекулянта на спині борошна пуди.

У всі кінці гадюками розлізлися рельси...

І стойть залізна вулиця:
 не проїхати, не пройти!

А вагони під откосами колесами
фанатично моляться старому Богу...
І семафори руки простягнули

 до неба
 з одчаю...

Чекають гніву й перемог.

Не б'ють барабани,
не сурмлять сурми,
а кров розіллялася ріками,
і плюскається в ній бандит,
мов риба,
і скрізь вогонь, і вибухи, вибухи...

По світу несамовито тюйюкає
жах...
І навіть невіри з страху
на шию почепили хреста.

І тільки ми бадьюими ранками,
зриваючи м'яту й руту
 пісень,

йдемо по залізних шляхах!
Тільки нам одкрито
семафори в майбутнє!..

1921

ГОЛОД

Нагодуйте мене, зогрійте!..
Підійміть з очей моїх
перевесла побряклих вій!..
Ви налякаєте мене крихтою хліба,
а я вас бліddю своїх повік.
Я північний, муругий вовк,
владар безмежних, сухих степів.
Я підкововою спеки весь хліб потовк
і вночі над мерцями вив.
Я завернувся в подерту ковдру,
мов римський патрицій у тогу,
і мені страшно зимно в ноги.
О, сонце!
Я хочу потертися спиною
об твоє гаряче обличчя,
і мого подиху холод
дійде до самого серця і глибше.

Я завернувся в подерту ковдру,
мов римський патрицій у тогу,
я владар всесвітній:
– Голод.

ПІСНЯ ЗАРІЗАНОГО КАПТАНА

Відвага пригод
нас у море жене,
відвага пригод
нас турбує, пече
вогнем...

Крізь ніч і туман

іде наш флягман,
крізь ніч і туман.

Нема, нема нам спокою в шинках,
парує кров на ножах.

Як вітер і море покличуть,
цілуємо лезо навал,
лишаємо перса Кончити,
лишаємо п'янай підвал,
підхоплює нас шквал.

Шугає вітер,
і стогне туман.
Ший не жаль,
не жаль нам для рей...

У бій,
у бій,
іде наш флягман,
Е-гей!
Вітер співає в щоглах,
посвист
у линвах застяг,
хвилює,
розпалює погляд
чорний
корсарський стяг.
Крізь ніч і туман
іде наш флягман,
крізь ніч і туман.

Кров'ю заллято палубу вщерть,
борт продірявив таран,
очима лякає смерть
зарізаний капітан.-

Жаль,
жаль нам високих рей...
Е-гей!

Михайло РОМАН

Поет і вчений

(До 100-річчя від дня народження Олега Ольжича)

Нашу розмову про видатного українського поета, вченого, мислителя і політичного діяча Олега Ольжича, очевидно, треба розпочати з думки Світлани Йовенко, що “тих, хто не займався політикою, політика знаходить сама”.

Як свідчать дотеперішні дослідження, молодий Олег Ольжич, син видатного українського поета Олександра Олеся (Кандиби), готувався до зовсім іншої професії, ніж яку йому довелось виконувати в останні роки свого життя. Народившись в Житомирі (8.7.1907) в родині згадуваного поета і драматурга О. Олеся (Кандиби), п'ятнадцятирічним хлопцем виїхав з матір'ю за кордон за своїм батьком (1923), який свого часу представляв інтереси молодої Української Народної Республіки в Будапешті. Спочатку жив у Берліні, потім у Празі. Його учнівські роки пройшли в Житомирі та Пущі-Водиці біля Києва, а вищі - вже у Празі на Карловому університеті та в Українському Вільному Університеті (УВУ), де мав можливість слухати лекції видатних чеських та українських (емігрантів) вчених. Захоплювався давньою історією і спеціалізувався на давню археологію. Будучи студентом, активно працював у різних гуртках, організував літературні вечори, різні імпрези, любив їздити в природу, знайомився не лише з околицею Праги, Чехії взагалі, але пішки та на велосипеді відвідав Німеччину, Закарпаття, включно з належною до нього Пряшівчиною.

Після закінчення університету став асистентом кафедри археології УВУ та працівником Чеського Національного музею (1926-1932), потім склав докторат з археології (1930), брав участь у різних археологічних розкопках, симпозіумах і конференціях, які йому принесли світове визнання. Певний час читав лекції в Гарвардському університеті, працював у музеї Гарвардського університету (з 1932 року) і там же в Америці заснував Український Науковий Інститут Америки, який намагався залучити всіх українських вчених, що жили в Америці та інших країнах світу, щоб працювали на користь української науки, українського народу. Свої наукові трактати друкував українською, чеською, німецькою, англійською та іншими мовами у найпрестижніших журналах світу. З його науковими поглядами рахувалися вчені світу. Перед ним відкрилася широка дорога вченого, але він не міг вільно займатися науковою, коли в Україні люди гинули від голоду і терору. Кликала його до себе політика і він нею захопився.

Паралельно з археологією він все життя займався художнім словом, передусім поезією. Вона стала для нього подругою і розрадою. Між тими замітуваннями Ольжича існує тісний зв'язок, як свідчать деякі поезії. Кажуть, що вже в дитинстві почав писати вірші та грati на піаніно і скрипці та малювати. Його поетичний талант на повну силу розвинувся аж у Празі. В поезії не пішов по шляху свого батька романтика, хоч насправді в житті він був трохи романтиком, як твердить його дружина. Суспільна, політична та національна ситуація вимагала інший

Олег Ольжич. Прага, 1931р.

тип поезії. Крім того, чеська, польська, німецька та інша світова модерна, якими захоплювався, оточення українських поетів Є. Маланюка, Л. Мосенда, Ю. Клена та цілого ряду дальших сприяли, що з нього став поет не лише глибоко національний, але й раціональний, вольовий, бойовий, повний духовної енергії (М. Неврлий). Вся його поезія пройнята національним героїзмом (О.Державін). Він його обрав добровільно, йому служив, плекав та запалював читачів ідеями національної боротьби за вільну, демократичну Україну. Навмисно романтизував минуле України, щоб брати з нього сили, переконати читачів, що треба боротись за вільну Україну так, як це робили предки. Він зумів органічно поєднати передісторичні часи з сучасною йому українською ситуацією, з візіями у майбутнє. В поезії часто виступав як месник, пророк, Прометей українського народу, ставши поетом боротьби.

Не судилося О. Ольжичу написати багато віршів (адже жив всього неповних 37 років), але і ті поезії, які склали три збірки: "Рінь" (Львів, 1933), "Вежі" (Прага, 1940) та "Підзамча" (Мюнхен, 1946) переконливо доводять, що це був великий український поет ХХ століття. Коли його перша збірка більш-менш була аполітична, хоч немало візіонерська, то друга реагує на події 30-х років, які мали місце в Галичині. Поет захопився геройчними вчинками галицької молоді, яка чинила збройний опір шаленій полонізації та терору, який запровадили пілсудчики в Галичині. Найболючіше та найпоетичніше це висловив у поемі "Городок 1932", яку М. Неврлий вважає "реквієм жертвам тогочасного терору" і "пересторогою для майбутніх поколінь", щоб так себе не вели, як це зробили несвідомі селяни, коли видали окупантам борців-героїв, що підняли молодь на боротьбу.

В другій збірці поет Ольжич, крім іншого, критикує "традиційне українське культурницьке просвітленство" (М.Неврлий), засуджує опортунізм та угодовство, які мали місце в українському суспільному житті, і вимагає рішучу боротьбу, щоб поліпшити життя всіх людей. Ольжич, як свого часу І. Франко чи М. Хвильовий, хотів мати сильних, вольових людей, бо лише ті здатні змінити ситуацію в Галичині та й у всій Україні взагалі, бо

Держава не твориться в будучині,
Держава будеться нині.
Це люди, на сталь перекуті вогні,
Це люди, як брили камінні.

Не втішенні власники пенсій і рент,
Тендітні квітки пансіонів, -
Хто кров'ю і волею зіпить в цемент
Безладний пісок мільйонів.

В збірці "Підзамча", на думку багатьох дослідників, автор досягнув найбільшої поетичної віртуозності. В ній він виступив як зовсім зрілий поет, який зумів поєднати думку, почуття з адекватними художніми образами; в ній виявилася висока поетична культура автора, філософія, історія і різні роди мистецтва. Поет поєднав класичний і модерний вірш, розмір, строфіку тощо. Все це разом дало надзвичайно вдалі новаторські шедеври української поезії. Поетична творчість Ольжича своїм змістом "виразно історіософічна, скуча й вельми ощадна в художніх засобах" (М. Неврлий). Феномен Ольжича як людини, поета і вченого уявляється нам лише в сукупності, в тісному зв'язку життя і творчості з його трагічною смертю. Високої думки про поезію О.Ольжича був і Євген Маланюк, який, між іншим, твердив, що хоч він не був поетом з долі покликання, і так став великим поетом. На іншому

місці знов писав, що “може найцінніше, що на ділянці найновішої нашої (тобто української - М.Р.) поезії породила наша еміграція, як така”, це була поезія О.Лятуринської та О.Ольжича. Недивно, що деякі дослідники твердять, що поезія О.Ольжича має посісти в українській національній літературі ХХ ст. таке керівне місце, як Шевченкова поезія в XIX ст. або поезія І.Франка чи Л.Українки на переломі XIX - ХХ століть.

О.Ольжич займав важливе місце і в українській публіцистиці, що виходила за межами України. Його публіцистичні статті об'єднує, в першу чергу, любов до України, її багатої історії, наповненої боротьбою за незалежність, любов і гордість за українську культуру, далі віра, оптимізм, переконання, що народ з такою історією не можна подолати. Він у своїх виступах часто звертався до історії, до культурних традицій і наводив приклади для сучасного молодого покоління. Закликав використати “...коштовні скарби української народної культури... в житті і культурному будівництві”. Він твердив, що “віра предків і віра в українську правду надихнула Зиновія-Богдана і підняла року Божого 1648 на Польщу... великою вірою горів і говорив Шевченко, і вона збудила увесь український народ до нового життя... Висока віра... вишукала Базарських лицарів над розритою могилою, і їх заповіт, заповіт невмируючих 1917-1921 років, зродив усю сучасну українську визвольну боротьбу”.

Любов до України, яку мріяв бачити вільною, демократичною, дала загальні тематичні та ідейні рамки його поезії і публіцистики і привела його закономірно до політичної боротьби за вимріяну Україну. Ще будучи студентом, Ольжич включився в культурну роботу української громади в Празі, вступив в Організацію українських націоналістів (ОУН) і так саме знайшла та полонила його політика. Спочатку працював у Культурній референтурі Проводу ОУН (нарешті Культурну референтуру очлював), яка багато виконала для посилення та підвищення національної свідомості українців за кордоном УРСР, потім (в кінці 1942 р.) став заступником голови Проводу ОУН й намісником на рідних землях України.

Зокрема, під час окупації України німецькими фашистами він та його люди з референтури під час походу на Схід України серед людей виконали багато корисного для посилення національної свідомості і боротьби проти фашизму та радянського тоталітаризму. Попри організаційні справи, він брав активну політичну участь у роботі Української Народної Ради, яка працювала у Львові, в газеті “Українське слово”, ініціював і вів ряд літературних і мистецьких установ. В київський період врятував од загибелі ряд провідних людей. Жаль, не всіх йому вдалося зберегти, бо, з одного боку, їх переслідували-вбивали фашисти, як, наприклад, О.Телігу та з нею понад 40 людей в Бабиному Яру, з другого, радянські партизани і шпигуни вбивали чесних патріотів-буунівців не лише на території України, але по всій Європі (С.Петлюра, Є.Коновалець тощо). Це лиxo не обійшло ні самого О.Ольжича, коли фашисти в червні 1944 року спіймали його у Львові і повезли до концтабору Саксенгаузен, в барак суворої ізоляції. Після довгих катувань від побоїв у нерівному бою він вмер 9.6.1944 р. у віці 37 років. Загинув за свої ідеї, за вільну, демократичну Україну. Поет мріяв про геройську смерть, але не з такими муками, які насправді йому довелося пережити в концтаборі. Він просив Бога про іншу смерть:

Пошли мені дар один:
В ім'я її прийняти мужньо муки
І в грізні дні залізної розплати
В шинелі сірій вмерти від гранати.

Після багатьох років України проголосила свою самостійність та незалежність і виришила на шлях демократизму. Таким чином, поступово, хоч дуже повільно, його ідеї почали реалізуватись. Жаль, сучасна влада України ще й досі не визнала великої і позитивної ролі ОУН, ані УПА у визволенні України від фашизму та роль, яку вони виконали в боротьбі за сучасну незалежну Україну.

Виникає питання, чи Олег Ольжич не утримував якихось контактів з українцями Пряшівщини. У. Самчук писав 1977 року в Календарі-Альманасі *Нового Шляху* (с.50), що О.Ольжич знав до подробиць Карпати від Пряшева до Ясінія, але конкретніше не пише, чи з кимось із українців-патріотів Пряшева та взагалі краю він зустрівся. Ані нам поки що не вдалося встановити такий факт. Правда, треба пам'ятати, що в 30-х роках українці Пряшівщини лише повільно національно "прозрівали". Почали тільки що виникати перші осередки "Просвіти", почала виходити газета "Слово народу" українською мовою та перші художні твори поетів Зореслава, Ф. Лазорика, І. Невицької та інших, з'являлися перші українські театральні вистави, виголошувати перші лекції про Україну, її культуру, літературу (тут чимала заслуга належить проф. Маріану Мацієвовичу, Теодору Рожеку, Ірині Невицькій та іншим), українські емігранти заснували в Кошицах "Український гурток" тощо. Як свідчать архіви Пряшівського округу, Пряшівщину хотів відвідати на початку 30-х років і Євген Коновалець. Поліція вже його чекала, забезпечила, щоб він з патріотами-українцями не зустрівся, тому Є. Коновалець не приїхав. Так само нам невідомо, чи хтось з нашого краю працював в ОУН. Те саме можемо сказати про всю Словаччину. (Може, хтось обізветься, читаючи цей наш здогад). На Пряшівщині в руських (тобто українських) школах вчили 34 українські учителі (чимало їх працювало й в інших містах Словаччини), переважно з Галичини, але навряд чи співпрацювали з ОУН. Більшість з них прийняла або намагалася прийняти державне громадянство Чехословацької республіки і боялася політично активізуватися. Найактивніше вони працювали в "Просвіті", в читальнях та організували різні самодіяльні театральні вистави по селах нашого краю, плекали любов до українського слова та України взагалі. Роль тих учителів в українізації русько-українського населення Пряшівщини, в посиленні української національної свідомості серед інтелігенції і трудового народу велика. Жаль, досі вона не була публічно оцінена.

Відомо, що О. Ольжич відвідав Закарпаття і в другій половині 30-х років. Від 1934-го до 1938 року він часто жив на квартирі Ю. Химінця в Мукачеві (як пише Н. Ференц), організував осередки ОУН на території Закарпаття, потім очолював Закарпатський провід ОУН, боровся за державність Карпатської України, сподівався, що на Закарпатті утвердиться українська держава. Після придушення Карпатської України О. Ольжича угорські фашисти ув'язнили у концтаборі. Лише слава всесвітньо відомого археолога зберегла йому життя, бо на міжнародні інтервенції його було звільнено.

Зрозуміло, що О. Ольжич цікавився й літературним життям Закарпаття. Написав статтю "Сучасна українська поезія", в якій, між іншим, дав високу оцінку творчості В. Гренджі-Донського, Зореслава, Боєвіра, М. Рішка, І. Колоса, І. Ірлявського та К. Вагилевича. Нас особливо тішить, що він звернув увагу на нашого земляка, пряшівчанина Зореслава. Очевидно, Зореслав (Степан Сабол) та Й Федір Лазорик і Ірина Невицька знали твори О. Ольжича, а може, й його політичну діяльність, лише боялися про це говорити. Ми переконані, що твори таких українських поетів України, які жили або побували на Закарпатті, як В. Пачовський, С. Черкасенко, В. Бірчак, М. Підгірянка, М. Чирський, О. Олесь, Л. Мосенц, Є. Маланюк, О. Стефанович, О. Ольжич допомагали художньому зрос-

ту українській літературі, були зразком для закарпатських, а тим і пряшівських поетів і сприяли зміцненню української свідомості. Завдяки цьому на теренах Закарпаття в літературі, крім реалізму й символізму, розвинувся неоромантизм та інші види модерної літератури. О. Ольжич підтримав творчість І. Колоса і його збірку "Молоді мої дні" (1938), бо у них були споріднені філософські погляди на український родовід від княжої доби до 30-х років ХХ століття. Так само Ольжич високо оцінював творчість І. Ірлявського, написавши, що він талановитий і може стати великим поетом. Він своєю поезією та політичною діяльністю сильно впливнув на обох закарпатських поетів. Не дивно, що І. Ірлявський та з ним також І. Рогач поїхали з похідними групами на Схід, де загинули від фашистської кулі в Бабиному Яру. До речі, Й. Євген Маланюк так само позитивно відгукнувся про закарпатську поезію міжвоєнного періоду в рецензіях "Зі Закарпатського парнасу" та "Молоді поети Закарпаття", привітавши, крім іншого, й збірку Зореслава "Зі серцем у руках". В першій, між іншим, він написав: "В особі Зореслава Закарпаття має інтелігентного і культурного письменника-фахівця. А така постать на тлі Ужгороду є цілком новою. Збірка "Зі серцем у руках" не є плодом молодечого аматорства чи відважного дилетанства...", не лише "літерата, а талановитого поета". У віршах Зореслава рецензент вбачав, як в них "миготимуть знайомі й давно знані образи й слова, - не то Олеся, не то Черкасенка, не то (але дуже рідко) Тичини". Оцінив він досягнення Зореслава і в царині строфіки канонічної і оригінальної та фігурного вірша, яким нав'язує на києво-могилянські традиції. "Але найбільшою перемогою автора є, безперечно, сонет..." Збірка стала помітним культурним фактом не лише українського Закарпаття, але й всеукраїнського літературного процесу, - закінчує Є. Маланюк в рецензії своїх роздумів.

Пряшівські поети Зореслав, Ф. Лазорик чи І. Невицька багато чого "взяли" від згаданих українських поетів ще до війни. Однак після війни вони вже боялися публічно декларувати, що вони знали і вчилися у таких поетів, як Є. Маланюк чи О. Ольжич.

Гадаємо, що (ще без конкретних доказів) творчі настанови О. Ольжича, Є. Маланюка весь час були присутні серед пряшівських поетів і після 1945 року, що конкретно виявилося у декотрих поетів у 60-х роках ХХ ст. Нагадували та посилювали їх присутність і такі знавці їх творів, як М. Неврний, О. Зілинський, В. Гренджа-Донський та інші, лише про них не було можна прилюдно говорити. Завдяки цьому духові вийшли у Пряшеві твори Д. Фальківського ("Ранені дні"), В. Винниченка ("Оповідання"), Б.-І. Антонича ("Перстені молодості"), які прокладали своєрідний шлях до видання творів Олега Ольжича в Пряшеві "Цитаделя духа" (1991). Вихід майже нецензурних творів О. Ольжича в Пряшеві ще до проголошення незалежності України треба вважати великим, як не героїчним почином. Велика заслуга належить передусім М. Неврному, який дуже швидко підготував рукопис книги і написав грунтовну статтю про художню творчість та політичну діяльність О. Ольжича, подав примітки, склав бібліографію видань його творів та бібліографію статей і досліджень про нього. Було це перше повне видання його художніх творів, яке вийшло в Пряшеві, і воно, як і видання творів Є. Маланюка "Земна Мадонна" (Пряшів, 1991) нелегально перевозилось в Україну, де про О. Ольжича та Є. Маланюка знала лише купка людей, які читали журнал "Україна". В цьому журналі за 1989 рік (№ 29) М. Неврний вперше знайомить читачів Великої України з творчістю та політичною діяльністю О. Ольжича. В цьому ж тижневику "Україна" (№ 41, 1989) вийшла стаття про Є. Маланюка, що теж була "першою ластівкою" про цього видатного поета і публіциста. Зрозуміло, що в 1989 році ще не можна

було надрукувати все, що хотів сказати автор статті. Важко було тоді оцінити роль і місце поета і революціонера Ольжича та його друга Є. Маланюка в літературно-мистецькому та суспільно-політичному житті України.

Закінчуєчи нашу згадку у зв'язку з 100-річчям од дня народження О. Ольжича, хочемо з радістю констатувати, що Президент України Віктор Ющенко і прийняв Указ "Про відзначення 100-річчя від дня народження Олега Ольжича", в якому, між іншим, пишеться, що з метою "утвердження в суспільній свідомості об'єктивної оцінки його діяльності", як "учасника українського визвольного руху, визначного громадсько-політичного діяча, вченого, поета і публіциста" постановив ряд заходів, з яких наводимо деякі:

- провести протягом 2007 року у м. Києві, в інших населених пунктах, пов'язаних з життям та діяльністю О. Ольжича, ряд урочистостей;
- створити тематичну експозицію документів у музеях м. Києва та інших містах;
- у вересні 2007 провести в Києві наукову конференцію та круглі столи, присвячені Ольжичу;
- видати наукові праці та твори О. Ольжича;
- дати в обіг ювілейну монету на відзнаку 100-річчя від дня народження, видати поштову марку і конверт;
- спорудити протягом 2007-2008 років у Києві та Житомирі пам'ятники О. Ольжичу;
- встановити меморіальну дошку та присвоїти середній школі № 4 в Києві ім'я Олега Ольжича;
- назвати в Києві та інших населених пунктах навчальні і наукові заклади, вулиці, проспекти, майдани його ім'ям;
- забезпечити, щоб 100-річчя від дня народження О. Ольжича було відзначене у державах, де він проживав;
- організувати цикли тематичних теле- і радіопередач, забезпечити широке висвітлення у засобах масової інформації заходів з відзначення 100-річчя від дня народження О. Ольжича.

Сподіваємося, що Указ Президента буде виконаний, що й він до значної міри допоможе зайняти О. Ольжичу таке місце в культурі та історії України, яке він насправді заслуговує. Нема сумніву, що Олег Ольжич - це не лише всенародний, національний герой України, але й великий майстер поетичного слова, який значно злагатив українську та й світову літературу. В історію визвольної боротьби України О. Ольжич увійде насамперед як революціонер, бо ствердив це він своїм життям і геройчною смертю.

Література: Олег Ольжич, Цитаделя духа.- Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, ВУЛ в Пряшеві, Фундація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991.

Євген Маланюк, Книга спостережень. Проза. - Вид. "Гомін України". Торонто, 1962.

Надія Ференц, Поетичні горизонти Закарпаття. – Вид. "Мистецька Лінія". Ужгород, 2006.

Журнал "Самостійна Україна" .- Річ. 59 (2007), ч.1/502, ч.2/504.

Журнал "Україна", Київ, 1989, №№ 29, 41.

Ганна КОЦУР

ВАЛЕРІЙ ІЛЛЯ У МОЇЙ ПАМ'ЯТІ

В одне погідне вересневе піввечір'я 1995 р. хтось постукав на двері нашої квартири, і я вийшла відчинити нежданому гостеві. Чоловік якраз збирався на роботу в гуртожиток, де працював вихователем, тому його робоча зміна починалася в післяобідній чи піввечірній час і тривала до пізнього вечора або до ранку. Мені пригадується, що в той день йому випала якраз нічна, бо з нашим гостем ми говорили цілу ніч тільки вдвох.

Відчинивши двері, я побачила перед собою трохи незвичайного на вигляд незнайомця, а його обличчя нагадувало мені, ніби вже десь бачений портрет. Те, що незнайомець дзвонив до нас, свідчило, що цей чоловік є нашим гостем. Крім того, війнуло від нього чимось невимовно близьким.

Очевидно, вираз моого обличчя був промовистий, бо незнайомець по-змовницькому усміхнувся і заговорив українською мовою.

– Добрий день, Ганно. Не впізнали?

Не хвилюйтесь, я не Григорій Сковорода, чи, бодай, його тінь, хоч теж повертається з мандрів по Європі. Що не впізнали – нічого дивного. Бо хто б упізнав у мені сьогоднішньому, так трохи й доцільно уподібненному до Григорія Савича, Валерія Іллю – з-перед чверть століття?

– Ох, це ви, Валерію. Ніколи б не впізнала. Вітайте і заходьте далі, будь ласка. Ви самі? А Валя? Як ви нас відшукали?

– Я сам. Їздив по Європі випрошувати кошти для «Основи», але, правду кажучи, не дуже успішно.

У хаті ми ще раз звіталися з Валерієм, до нас приїдався ще Й Віталій. Щоб трохи продовжити зустріч з несподіваним дорогим київським гостем, він передзвонив

на роботу до колег, аби хоча б на годину заступили його, що не було великою проблемою, однак замінити нічну не вдалося.

Валерій швидко порозказував нам про свою подорож по Європі, про роздобуття нашої адреси, а розшукати нас у Бардієві йому не завдало великих труднощів. (Не диво, Бардіїв – не Київ, та й місцевість квартири на легко орієнтованому місці).

Допоки гість займався у ванній туалетними справами, ми швидко накрили стіл і приготували легку закуску.

Спочатку ми символічно почаркувалися і Валерій зворушило заговорив:

– Знаєте, дорогі, я не міг, подорожуючи Європою, оминути вашого дому. Ми з Валею дуже часто й радо згадуємо вас, вашу, Ганно, 59-ту кімнату в гуртожитку, на Ломоносова. Вона завжди пахла кавою і звучала бажаною музикою, або просто мовчала зрозумілою тишею. Нам було у вас завжди вільно, тепло і затишно. Іноді – навіть краще, ніж у дома. Тому, ще раз, не дивуйтесь, що я не оминув вашої хати, бо хотів побачити вас і зустрітися з вами. Нехай Господь благословить нашу зустріч.

Перекусивши, Валерій віддав нам гостинці. Від Валі – її другу поетичну збірку «В зозулиній тиші», з дарчим написом: «Ганні, Віталію – з любов'ю» та набір листівок Катерини Білокур.

– А від себе я привіз вам журнал «Основа». Читайте і роздайте.

Приближно так виглядав початок нашої бардіївської зустрічі 1995 року.

* * *

Що передувало тим теплим споминам нашого київського гостя Валерія Іллі? Які події минулого, які спогади про спільноту пережите об'єднували нас і привели Валерія до нашого дому після чверть столітньої розлуки?

Із Валерієм Іллею ми познайомилися у пізню осінь 1968 року (під час моєї навчання в КДУ: осінь 1968 – весна 1972 рр.) і наші зустрічі тривали приблизно до весни 1971 року. На жаль, точних обставин нашого першого знайомства пригадати не можу, але обов'язково ми познайомилися посередництвом Валентини Отрошенко, з

якою перший рік вчилася на одному курсі, бо саме в той час вони започаткували свою спільну дорогу. Тоді в Києві в мене було досить широке коло приятелів і знайомих, а отже й багато зустрічей, дружніх дебат, розмов, відвідин.

Одну групу моїх друзів творила творча та студентська молодь. Ми часто зустрічалися в університеті, в парках, в центрі на Хрестатику, біля головпошти, на переглядах фільмів, в бібліотеці, в дешевих кафе і нерідко в студентському гуртожитку для іноземців на Ломоносова, у згадуваній вже кімнаті, число 59. До цього молодіжного кола приятелів і знайомих належали: Льоня Мужук, Михайло Саченко, Василь Довжик, Петро Марусик, Валія Отрощенко, Микола Сулима, Валерій Ілля, Ярослав Ступак, Віталій Конопелець, Михайло Григорів та інші. У більшості ми були ровесниками, а крім того, об'єднували нас творчий неспокій, любов до літератури, музики, мистецтва, кіно, рідних традицій, історії. Тільки двоє з названих були старші за віком: Валерій Ілля та Ярослав Ступак.

З Ярославом Ступаком я познайомилася під час зустрічі деяких українських дисидентів з празькими україністами Андрієм Куримським та Зіною Генік-Березовською восени 1968 року на квартирі сім'ї покійного вже Романа Корогодського. На цю зустріч, як і на інші подібні зустрічі, мене запросив Іван Світличний. Ярослав, якому вже повернуло за двадцять п'ять, на відміну від нас, молодших, був, якщо можна так сказати, літературно-художньо-смаково та поглядово сформований, а крім того, мав за собою не лише «своєрідний» літературний успіх новелою «Гординя» у «Вітчизні», але й виключення з п'ятого курсу Львівської журналістики. В Києві його прихилило коло друзів навколо Івана Світличного. Він мешкав то в Корогодських, то в Поповичів (відомих перекладачів) і влаштувався на роботу в рекламі на Подолі, де й пропрацював до свого від'їзду на навчання в МГУ на відділення фінської мови та літератури. Ярослав мав великий інтерес до образотворчого мистецтва, він водив мене до творчих майстерень Галини Севрук, Людмили Семикіної, Алли

Горської, Івана Марчука та подарував мені репродукції ілюстрацій львівського художника Євгена Безніска до Франкового «Мойсея». Саме цими репродукціями я прикрасила стіни своєї кімнати в гуртожитку. Ярослав Ступак був добре обізнаний з європейськими модерними літературними, філософськими та мистецькими течіями; в міру можливого стежив за всім, що діялось на тогочасних творчих обріях. Він захоплювався екзистенціалізмом Кам'ю, драматургією і театром Йонеску та Метерлінка, прозою Франца Кафки – російською мовою виходила тоді його мала проза; здається, й «Процес», дещо перекладали, може, й Поповичі, я привезла «Замок» словацькою чи чеською. Він був щирим поклонником С.Далі, хтось із українського зарубіжжя подарував чи прислав йому прекрасний альбом цього сюрреалістичного митця. На той час це був незвичайно цінний та рідкісний подарунок. Цікавився Ярослав ще й психоаналізом Фрейда та Юнга, з українських зацікавлень це були Агатангел Кримський, Ол. Потебня та В. Винниченко.

Якщо Ярослав Ступак, початковий прозаїк, був сучасним і модерним, з виразною орієнтацією на культурну Європу, то другий, старший за віком серед нашого товариства, Валерій Ілля, поет, даючи перевагу рідному перед світовим, був скоріше традиціоналистом, його «домівкою» не була сучасність, але минуле.

Вікова різниця між нами була підкреслена ще й цілковитим виглядом поета. Вищого зросту, повнуватий, з сивиною на скронях і бороді, – він справляв на мене враження іконостасного святого Миколая-охоронця, до того ще й добродія дітей. Сильні діоптричні окуляри, стримано-увовільнені рухи, іронічно-доброзичливоласкава усмішка додавали його особі (статурі) поважного характеру.

Та «миколаївство» Валерія не випливало тільки з його зовнішнього вигляду. Поруч з тендітно-незахищеною Валею, він дійсно був її охоронцем-захисником, а його звичка приносити солодкі гостинці й непомітно дарувати їх закономірно викликали в мене миколаївські асоціації.

Іронічною усмішкою Валерій реагував на все, що, на його погляд, не заслуговувало уваги; доброзичливу усмішку дарував тим, хто був йому близьким; таку усмішку роздавав Валерій нашій юній братії, – мені здається, що він тоді дивився на нас, як на малих дітей. Ласкова усмішка належала єдиній Валі, особливо тоді, коли вона її не помічала. Валентина найчастіше сиділа поруч Валерія і тримала його руку в своїх долонях. Та іноді траплялося, що вона порушувала цю позу, коли зовсім віддавала себе слуханню музики. Її поза виглядала приблизно так: сиділа нахиленою трохи вперед і молитовно складеними руками злегка підпирала підборіддя. Опустивши повіки, вона ледь-ледь, під музику, коли-хала нахиленою головою. Валерій «крадъкома», з-під брів, дивився на свою кохану і гладив її лагідно-ласковою усмішкою.

Подібною лагідною, повною любові, усмішкою, світилося його обличчя й у той незабутній вересневий вечір нашої несподіваної зустрічі, коли він розповідав мені про Валю і синочка, коли згадував наші зустрічі, розмови, слухання.

Читаючи цей спогад, може здатися, що я надто детально зупиняюся на суб'єктивності особистому в поведінці Валерія, та інакше й бути не може, оскільки від самого початку нашого знайомства я сприймала Валю й Валерія разом, цілісно, неподільно. Крім того, в своїй уяві намагаюся відтворити Валерія, в першу чергу, як людину й друга, бо доля склалася так, що його як поета я по суті не знаю.

Як я вже згадувала, найчастіше ми зустрічалися послухати музику, послухати чи почитати поезію, поговорити або й просто виговоритися, випити каву, яку ми готували за рецептром «a la Stupak», причому нам однаково, як пиття кави, подобався й сам ритуал її підготовки. До склянки чи чашки ми насипали 2 - 3 ложечки розчинної кави (яку я привозила з Чехословаччини або купувала у нашому консульстві), перемішували з приблизно такою ж кількістю цукру, трохи зволожували і колотили, допоки все не перетворилося на світло-коричневу запінену масу. Тоді ми обережно, потрохи заливали закип'яченою водою, внаслідок

чого зверху творився порівняно високий прошарок густої запашної піни. Саме ця вершкова піна була метою нашого колотіння.

Валя не була великою поклонницею кави, проте Валерій любив посмакувати доброю кавою. Він часто, щоб завдячитись за каву, приносив мені своєрідний гостинець. Якщо в мене було разом більше гостей, то Валерій по-змовницькому кликав мене пальцем до себе, понишпорив рукою в кишені піджака і «щоб ніхто не бачив» подав мені великого шоколадного «Гулівера», інші обходилися просто малими «білками» чи «Ведмедиками» – це в кращому випадку, але часто й без них.

Крім такого «миколаївського» гостинця, вони приносили мені й інші подарунки. Найчастіше це були букети різnobарвних зірчастих жоржин та айстр, галузки вишні, кетяги калини, осіннє барвисте кленове листя. Природу обоє любили над усе, тому часто гудяли в Ботанічному саду, а певний час навіть працювали там, якщо мене не зраджує пам'ять. Мені яскраво пригадується їхній подарований букет темно-фіолетового та білого бузку з великими келишками квітів, схожих на важкі спілі гrona винограду. Паході букету розносилися по цілому довгому коридорі нашого поверху. Ще пригадується і цілий оберемок осінніх жовто-оранжево-пурпurovих кленових листків, якими Валентина прикрасила кімнату, закладаючи їх за ілюстрації Е. Безніска, що були приkleєні на стінах. До асортименту Валерієвих подарунків належала ще й колекція репродукцій відомого литовського художника Чюрльоніса.

– Ганно, виберіть собі кілька репродукцій, які вам найбільше подобаються, і доповніть ними вашого Безніска.

Таким чином, до чорно-білих ілюстрацій прилучилися на стінах і зелено-синьо-жовті лугово-лісові та приморські пейзажі.

Своєрідним компасом, що притягав моїх гостей до мене, була можливість послухати музику, отже мій програвач і платівки, література і моя роль їхнього невимушеного слухача. З музики слуха-

лося те, на що в кого був настрій. Крім чехословацької популярної музики, яка в той час славилася не лише майстерністю виконавців, але й приемною мелодійністю та текстом, ми слухали й класичну музику. Треба сказати, що наші вподобання не були у всьому однаковими. Якщо я більше любила симфонічну, органну музику чи рапсодії Ліста, то Валя з Валерієм давали перевагу чистим ліричним тонам. Обоє з насолодою слухали середньовічні мадrigали, «Для Ельзи» Бетховена, «Малу нічну музику» Моцарта, сонати Бетховена, смичкові концерти Гріга. Пригадую, що обоє дуже хотіли послухати «Сонату місячного сяйва», але цього твору в мене не було, хоч і намагалася її роздобути. До пошуків приєднався Й Валерій, що йому нарешті вдалося. Не знаю, чи у Валерія був програвач, та після першого спільногого слухання вони подарували платівку мені, а згодом, як був у них відповідний настрій, ще не раз її слухали. Та найулюбленішим твором Валентини, а тому Й Валерія, було «Балеро» Равеля. Дуже часто в моїй кімнаті звучав «Хор євреїв» з опери «Набукко». Ця музика була співзвучною з Франково-Безнісковим «Мойсеєм», що задумував у мене.

А тепер трохи на літературну тему. Був такий період нашого знайомства, коли не лише Валентина з Валерієм, але й дальші колеги-однокурсники, як М.Сулима, В.Конопельець чи вже й «нестудент» П.Марусик, заходили до мене увечері, зразу після лекцій, бо вчилися ми на другу зміну. Яскраво пригадуються мені продовжені дискусії після лекцій доцентки Н.Й.Жук, яка читала курс літератури кінця XIX-го - поч. ХХ-го століття, отже дуже своєрідний і цікавий період історії української літератури. За нормальних навчальних умов це мали б бути одні із найнтересніших, найзахоплюючих лекцій. Та виходило зовсім інакше. Лекції були переідеологізовані, інтерпретація творів велася у вульгарно-соціологічному руслі, художня правда й художня майстерність, психологізм персонажів не запримічені, анульовані. Акцентувалися, в першу чергу, соціально-побутові, а не художньо-психологічні реалії творів.

Так, наприклад, у М. Коцюбинського на перший план висувалася тільки його «Fata morgana», а психологізм, експресія і трагічність новел В.Степаніка цілковито пройшли повз уваги викладачки. Схематичність та однобічність трактування не обійшли й таких шедеврів як «Лісова пісня» Л.Українки чи проза О.Кобилянської. Частина студентів, головне творча молодь, органічно не сприймала викладу доцентки і прямо на лекціях чи семінарах критикували її підхід до інтерпретації художніх творів, презентувала свої погляди, свої інтерпретації або й інтерпретації близьких їм літературознавців.

У такому збудженному настрої вони заходили до мене, по дорозі підключався Й Валерій і дискусії продовжувалися. Валерій, з одного боку, приєднувався до їхніх позицій, з другого, – заспокоював їхні гарячі голови. Він, старший і досвідчений за нас, зі своїм поважним виглядом, виконував роль примирителя, покровителя, охоронця. Пригадую, що мені більше подобався витончений естетизм творів М.Коцюбинського, а на відміну від мене, Валерієві та Валентині була більша творчість В.Степаніка; правда, «Тіні забутих предків» та «Intermezzo» вони теж високо цінували. Підсиленому сприйняттю «Тіней...» сприяв ще й зекранізований твір режисера С.Параджанова. Неодноразовий перегляд фільму нам забезпечував М.Саченко на кіностудії Театрального інституту. Крім «Тіней...», Саченко організував нам і перегляд новіших, здебільшого, короткометражних фільмів та дипломних робіт випускників інституту, серед яких був чорно-білий «Камінний хрест» В.Степаніка і готові кадри (а може, й цілій фільм, точно не пригадую) фільм «Ніч на Івана Купала». «Кам'яний хрест» улюблено-го Степаніка справив на Валерія глибоке враження, хоч, здається, були й критичні зауваження. А поетичні кадри шукання чарівного цвіту папороті теж викликали наше захоплення.

Чи не найбільшим шедевром української поетичної творчості Валерій та Валентина вважали «Лісову пісню» Л.Українки, а Мавку художнім зразком

та ідеалом природного життя, ідеальної природної людини. Пригадую, що цікаві розмови велися й навколо Франкового трактату «Із секретів поетичної творчості» та «Психології творчества» Бахтина, внутрішньо близьким був обидвом тоді Й.Бердяєв.

Як я вже згадувала, доля склалася так, що Валерія Іллю, як поета, я по суті не знаю. В той давній юний час Валерій, як і більшість тогочасної творчої молоді, мав за собою тільки журнально-газетні публікації, а на наших дружніх зустрічах не презентував своєї поезії. Якщо я не помилляюся, то найвиразніша добірка його поезії була опублікована із супровідним словом Миколи Бажана. А може, йшло й про окрему збірку, підготовлену до друку з рекомендацією шановного академіка, яка лежала в якомусь видавництві? На жаль, сьогодні точної відповіді дати не можу. У всякому разі вражає, що Валерій, ровесник шістдесятників, не встиг у тому часі опублікувати самостійної збірки. А чи просто не хотів?

Хоч ми зустрічалися при каві, музиці і дружніх дебатах, все ж таки найбільший інтерес моїх друзів викликали книжки та часописи, які я привозила з Чехословаччини, а мене цікавила їхня творчість, читана з пам'яті, або друкована в власноробних збірках. Тому не дивно, що найбільше гостей у мене було саме після повернення з моїх поїздок додому, коли можна було встигнути передивитись чи прочитати, або й одержати свіжопривезені книжкові чи журнальні видання.

На перших порах це були, в першу чергу, наші пряшівські видання, такі як Б.-І. Антонич, В.Винниченко, Д.Фальківський, С.Гостиняк, І.Мацинський, але й раніші номери «Дуклі», «Народний календар», навіть випуски «Наукового збірника» МУК у Свиднику, літературний часопис «Revue svetovej literatúry», старіші примірники часопису «Mladá tvorba». Привезені публікації я віддавала Іванові Світличному та Григорієві Кочурі, бо вони забезпечували мене не лише виданнями, до яких були безпосередньо причетні, але й найновішими книжками. Якщо мені залишалося

щось більше, то я роздавала їх своїм молодим друзям; у більшості випадків читалося й переглядалося прямо в мене або позичалося на кілька днів додому.

Поступово діапазон привізної літератури мінявся, наш український репертуар був вичерпаний. Перед моїми поїздками додому Іван Світличний та Григорій Ко-чур складали мені список зацікавленої літератури (за книжковими новинками). Йшлося як про перекладну зарубіжну поезію словацькою чи чеською мовами, так і про оригінальну словацьку й чеську творчість. Мені, звичайно, не завжди вдавалося виконати всі замовлення, проте я компенсувала їх іншими цікавими виданнями з видавничих серій, постійним членом яких я була.

Треба сказати, що в мене можна було почитати й актуальні «радянські» видання, які важко було роздобути, бо вони зразу щезали з прилавків книгарень. До таких належали, наприклад томики перекладної поезії в серії «Перлинині світової лірики», якими мене забезпечували саме Ів. Світличний та Гр. Кочур, до того ще з їхніми дарчими підписами. До тих дорогоцінних книжок належали перше «Відлуння» Гр. Кочура, поезія Беранже, Верлена, Лорки, Мадача, Словацького, Тувіма, П.Безруча.

Крім названих поетичних збірок, у мене були й інші рідкісні публікації, такі як «Збройні сили України» О.Апанович, «Походження Русі-України» М.Брайчевського, видання з образотворчого мистецтва, наприклад, Петровського, переклад з французької творів А.С.Екзюпері. Загальне зацікавлення і захоплення серед української культурної публіки викликав і альбом українських писанок Ерасті Бінняшевського, лікаря за професією, з фаховим супровідним словом, публікація, яка встигла скоріше розійтися, аніж побути на прилавках магазинів. Це була чи не одна з перших ластівок до вивчення орнаменту писанок, його небесно-космічного відлуння. Цей альбом належав до тих книжок моєї «актуальної» бібліотечки, який викликав шире захоплення моїх колишніх друзів, не виключаючи з них і Валерія Іллю.

Тепер ще до самого перевозу друкова-

ного слова. Хоч ввозити в колишній Союз художньої літератури з Чехословаччини не було прямо заборонено, проте було відверто небажано. Нічого дивного в цьому не було, коли пригадаємо, що Чехословаччина була «контрреволюційною» та «ревізіоністською», а носіями небезпечних ідей були в значній мірі письменники та журналісти. З тієї причини треба було вміти відвернути увагу митників навіть від самого питання про літературу, хоч воно, у більшості випадків, стояло на першому місці. Тому я розкладала книжки по різних валізах і сумках, загортала в білизну або й навпаки – клала на видних місцях у купе, але й не на дуже видних – під подушки, ковдри й матраци. Трохи допомагав у цій справі наш службовий паспорт, як і те, що на той час ми, чехословацькі студенти, були рідкісними репрезентантами «чехословацько-радянської дружби». Приблизно до кінця 1970 року чехословацькі вагони поїзда «Москва – Прага – Карлові Вари» їздили майже порожні. Такому стану посприяла «братня допомога».

Як я вже згадувала, мої гости, колеги, однокурсники, в тому числі Й Валерій з Валею, радо приходили до мене саме після моого приїзду з Чехословаччини, бо могли оглянути привезену літературу. Пригадую, що Валерій з зацікавленням читав «Так мовив Заратустра» Нітше, хоч і чеською мовою, яку подарував мені Орест Зілинський. Своєрідна співзвучність з Заратустрою, по суті, зрозуміла. Теорія і практика «радянського народу» і «радянської людини» досягали в той час фантасмагоричних розмірів. Йшлося про цілеспрямоване заперечення індивідуальності, специфічності, одиничності людської особистості. Приземлений матеріалізм і бездуховність тогочасного суспільства, з одного боку, художньо-поетичне втілення виклику самому собі до удосконалення, до росту, до ствердження себе під сонцем, які декларував Заратустра, з другого, були родючим підґрунтам іхнього позитивного відлуння на цей поетично-філософський твір німецького автора. Чеськомовність тексту була трохи перешкодою, але загальна обізнаність з Нітше, часткове во-

лодіння чеською мовою (вивчення одної слов'янської мови було на українській філології обов'язковим), як і моя перекладницька допомога, сприяли цілковитому порозумінню тексту. Не посередність і сірість, але виразність та винятковість – ось головні прикмети митця-поета, а його головне покликання презентувати і зображені його – таким було й одне із багатьох інших сприйняття твору. Про те, що твір Нітше читався ґрунтовно й зацікавлено, свідчать збережені позначки на полях книжки.

Дальшим твором, яким цікавилися Валентина і Валерій, який був співзвучний з їхніми поглядами, була філософська студія Бергсона про інтуїцію як цілісний і найдосконаліший спосіб сприйняття дійсності, про її роль в царині пізнання, світовідчуття, переживання. Оскільки книжки в моїй невеличкій бібліотеці бракує, це означає, що я її подарувала, на жаль, не пригадую кому.

Часом я привозила й західні українські видання – примірники «Сучасності», «Лихо з розуму», «Інтернаціоналізм чи русифікація», «Українські юристи під судом КДБ»; своїм юним друзям я давала виключно наші офіційні видання, бо добре розуміла, яка небезпека і загроза повисла б над їхніми юними долями у разі викриття читання небезпечної, шкідливої, ворохової «антирадянської» літератури.

Та одного разу я все-таки спокусилася, коли привезла західне видання есе Є.Сверстюка «Собор у риштованні» і дала прочитати Валі з Валерієм та М.Саченкові, бо в цій праці я не бачила нічого крамольного. Сам «Собор» О.Гончара справив на мене глибоке враження, роман дуже прихильно прийняла наша критика, зокрема О.Зілинський, відомий празький україніст, який у «Дуклі» опублікував ґрунтовну позитивну рецензію. Отож під впливом своїх вражень від художнього твору, рецензії О.Зілинського та есе «Собор у риштованні» Є.Сверстюка я й зробила цей крок.

Зі захопленням і натхненням сприйняв твір М.Саченко, а от В.Ілля та Валентина віднеслися до нього холоднувато, що було для мене повним розчаруванням. Можливо, це було й тому, що обоє ставилися

до літературної критики та, зрештою, до всього літературознавства з великим застереженням, аж з погордою.

Мушу сказати, що «обмін літературою» не був одностороннім. Щоб завдячити мені, але й зорієнтувати краще в російській літературі, мої друзі приносили мені цікаві російські видання, орієнтували мене на конкретні джерела, які можна було виписати з бібліотеки або прямо там почитати. Я пригадую, що Валерій позичив мені томик Анни Ахматової, номери журналу «Новий мир» з драмою М.Булгакова «Мастер и Маргарита», дав орієнтири на «Психологию творчества» Бахтина, поезію О. Мандельштама, М.Цвєтаєвої та інших.

А тепер один досить яскравий епізод нашого знайомства. Свого часу я привезла словацькою мовою поетичну збірку французького поета С.Ж.Перса «Анабазис», яку я безперечно віддала І. Світличному, як глибокому знавцеві й поклоннику французької поезії, але перед тим показала книжку Валерієві та Валентині. Переглядаючи збірку С.Ж.Перса, яка починалася з його промови у Стокгольмі під час врученння Нобелівської премії, Валерій попросив мене перекласти текст. Промова називалася «Поезія», і я, читаючи її, вільно перекладала на українську мову. На початку вступу поет складав пошану поезії, згодом говорив про рівноправність науки й поезії, вважаючи їх рівноцінними партнерами, не бажаючи, щоб вони були трактовані, як «брати-супротивники», бо різняться між собою тільки способом дослідження. Валерій раптом зупинив мене і реагував на таку оцінку дуже експресивно. Він не погоджувався з таким «зрівноправненням» поезії та науки, бо, за його переконанням, саме поезії, а не науці належить провідне місце в пізнанні й житті людини. «Я від Перса такого розуміння поезії не очікував», – не міг заспокоїтися Валерій. Аж після того, як він «виговорився», я могла продовжувати далі. Та згодом виявилося, що Валерієве гарячкування було передчасним, бо подальші роздуми Перса над поезією, її призначенням, як і її невід'ємним способом цілісного буття,

були близькими, ба навіть співзвучними з його власними.

У ті далекі прикінцеві 60-ті і початкові 70-ті роки мене надзвичайно вражала широка обізнаність моїх приятелів-розвесників зі світовою літературою та поезією, образотворчим мистецтвом, філософськими течіями. Гідна подиву була їхня спрага до відкривання нових невідомих обріїв. Хтось, можливо саме існуючі перешкоди на шляху до джерел духовності, краси та істини сприяли їхнім благородним намаганням і стремлінням.

А у випадку Валерія Іллі, як показав подальший досвід, йшлося й про глибоке зачерплення з прадавніх духовномистецьких джерел рідної Землі та Божої ласки Неба над цією Землею, що об'єднались у девізі «Бог і Україна» оновленої «Основи».

* * *

Після того як Віталій пішов на роботу, ми залишилися самі. З любов'ю і теплом Валерій розповідав цілі епізоди про Валентину і синочка, відповідав на мої запитання. Мене цікавили поточні літературні, але й суспільно-політичні події в Україні, бо на той час (1995 р.) інформації було менше, літературні часописи та книжки ставали прямо недоступними.

З нашої розмови мені пригадується його критичне слово про Віктора Кордуна, про його останню творчість. Валерій досить категорично висловлювався на адресу поета з тим, що «чиновництво», тобто посада у Спілці геть негативно позначилася на його тогочасній творчості (здатється, мав на увазі збірку «Славія»).

Наша розмова тривала до самого ранку, точніше, «монолог» Валерія, бо далі розповідав він, а я була «вдячною слухачкою», як і перед чверть століттям. Його розповідь була про «Основу», про Шевченка, Куліша, Сковороду; про Трипілля, гончарство, писанки, безконечник; про наші пра-празорі і корені; про Різдво і найбільшу тайну – шлюб; про ужиткове – мистецьке і духовне, як триоснову життя; про походження й трактування української символіки

– гербу та кольорів, про нашу прамову. Звісно, мені було цікаво слухати Валерієві відкриття і погляди, бо моя «освіченість» не сягала такої давнини й масштабів. Та часом я відключалася від його мови і віддавала себе напливам спогадів, які виринали з-під пластів призабутого вже минулого. І так Валерій проговорив цілу ніч, а я слухала його і, перемагаючи сон, все-таки хвильками задримувала.

Незважаючи на те, мова його певними хвилями доходила до мене і на уявному екрані оживали Валерієві візії нашого Пра-пра-Буття. Мені було незручно за «подрімвання», але мій співрозмовник заспокоював, – «Подрімайте, Ганно, це не перешкода для моого мовлення, бо все, про що я говоритиму, до Вас і так доходитьime». Мав правду Валерій – мовлене ним доходило, відлунювалося, збереглося.

Отак минула ніч, а Валерій й ока не зажмурив, хоч стояла перед ним далека дорога додому. Важливішим від сну було для нього поділитися зі мною тим, чим жив, що тривожило його серце й душу. Адже наша зустріч, що відбулася після такого давнього часу, була маленьким дивом, тим більше, що доля необов'язково обіцяла й нову. Я відчувала тоді його радість і його тривогу, які ставали й моїми; а наші спільні переживання отої зустрічі можна найкраще передати словами М.Пришвіна: «Хочу сказати, що весь сенс, і моя радість, і мое покликання, і все полягає в тому, щоб знайти Вас і дати напитися. Я не можу радіти сам, шукаю Вас, кличу Вас, поспішаю і боюсь, бо ріка вічного життя попливе швидко до себе в море, і ми залишимось знову самі, назавжди розлучені. Кличу Вас!» Можливо, ці слова звучать піднесено і патетично, але наша тодішня бардіївська зустріч була теж і святкова, і піднесена, але й...остання.

Та не завжди слова поета знаходять у свого адресата співзвучне відлуння. Пишучи цей спогад, мені пригадався епізод, так трохи пов'язаний з Валерієм. Під час свого перебування на фестивалі «Срібна Земля» в Ужгороді 1993 року, в

дружній неформальній розмові відома київська поетеса, майже ровесниця В.Іллі, сказала приблизно таке: «Я не сприймаю Іллєвого українства, воно мені нічого не говорить». Тоді я не була ще обізнана із журналом «Основа», та слова поетеси відносно «українства» мене заболіли, тим більше, що були висловлені з погордою й запереченням, не було в них ні капельки зі знаком питання. Але ж «українство» не було вигадкою самого – В.Іллі. На феномен існування національної прикмети, національної душі звернув увагу ще німецький Гердер, назвавши її «deutschum» по відношенні до свого народу.

Мені було не лише боляче, а й дивно від того, що українська поетеса не відчуває свого українства.

...Вранці Валерій, відмовившись від сніданку, випив лише чашку кави й прощався. Так закінчувалася того вересневого ранку наша дорога і незабутня зустріч. Ми зійшли вниз, я переказала вітання Валі й побажала щасливої дороги. Хотіла почекати, допоки не сяде в машину й помахати на прощання. Але Валерій звернувся до мене:

«Ганно, не чекайте, а ідіть до хати. Мені ще треба перед дорогою виконати свою щоденну повинність – помолитися Творцеві й поклонитися Сонцю, Небу і Землі. Без цього я розпочинати день не можу».

Послухавши його, я вернулася до хати, підійшла до вікна і відчинила. День обіцяв бути теплим і високим. Внизу, біля жовтасто-коричневого «Москвича» чи «Жигулів» стояв з молитовно-відкритими обіймами Подорожній, якого чекала довга дорога додому, а його тім'я та спину освітлювало велике молоде сонце. З прощальним сумом я дивилася на Гостя-Подорожника із дивним біблійним прізвищем – Ілля.

Ця незвичайна картина мені глибоко й назавжди запам'яталася, та не раз, в моменти високого стану душі, оживала, нагадуючи при цьому слова Заратгустри «Оточ, мій ранку, мій день починається: а тепер вгору і вгору, високий полуднє!».

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Ігор ПАВЛЮК

* * *

Зима...

Горобина, мов краплі блискучої крові.
Прилетять снігурі – склюють.
Прийде жінка містична.
Скрасить мою безтолковість.
З'явиться ціль і путь.

Зліпимо з нею у лісі
Бабу смішну снігову свою –
Таку, як в степах кам'яна.

Яка з них вічніша у нашім раю?
Та, що більше сумна...

* * *

Це листя золоте – як гроші на свічки.
А птахи – мов зриваються в запой...
Шукаємо Дніпра, шукаємо ріки –
Немов шприцом артерій тутої.

Смиренні бунтарі, сміємось з вітров –
Серця аж видно, точені слізовою,
В якій, один за всіх, весь Всесвіт відгорів,
Хоч льодом захищався, хоч корою...

По річці біжимо.
Хтось “Видбай!” кричить.
Несе горілку з коренем калгану.
І тоне, як зоря, зупинений на мить,
Коли поганськи, але не погано.

Темніє в небесах.
Розхлюпані свічки...
Люблю цей чорнозем – та кровій ціною.

Шукаємо Дніпра,
Шукаємо Ріки –
Немов шприцом артерій нагої.

* * *

Блокаю у світі, як вітер в церковних руїнах.
І люди, як хмари, – все мимо і мимо пливуть.
Десь там – в мезозої – уже почалась Україна,
Як магма затвердла,
Як сходом фарбована ртуть.

Десь там, в мезозої, де сходять з орбіти орбіти,
Уранові ядра від болю кричать, як вовки,
Мовляв: що робити?
І скільки ми будем терпіти?
Над нами віки, а під нами ще більші віки.

З'явилася калина, мов кучна стрільба проти шерсті.
Тут хочеш-не-хочеш – летітимеш квіткою зла.
Із винної глини разом із поняттями честі
На райських дорогах збліла сльотлива смола.

Дніпро був, як вітер, – старий, посивілий, крилатий.
Мінivся від болю шипшиновий колір зорі.
То потім вже, зараз, це схочеться щастям назвати
Й пустити у жили, як сік корінний по корі.

Життя цінувати вагою, а не довжиною,
Збиваючи Сонце і Місяць, і зорі, як масло в селі.

Мандрую у часі.
Сьогодні я у мезозої.

Крізь тіло моє
Допотопні бредуть журавлі.

* * *

Вдома. Літній бузковий вечір.
Ллється вітер із рукава.
І далеких коханок плечі...
І доньки трав'яні слова.

Спить лелека на вічній стрілі.
Кінь утік, як втікає час.
Без нічної сорочки Місяць
Із зорею танцює вальс.

А на цвінтарі квітнуть верби,
Тиху булочку хтось кладе.
Я і сам вже давно помер би,
Та не знаю – за віщо йде.

Вчора знов журавлі кричали.

Чи то в небі, чи в снах моїх.

Я від ніжності і печалі

Задихаюсь, як в косах сніг.

Вітер. Флейта. Гніздо і зорі.

І тривога. І трепет. Сіль.

Вдома.

Юність.

Немає горя.

Скоро осінь –

Пора весіль...

* * *

А зранку сипав сніг й домучувала совість.

І ледве ліс терпів соснового себе.

Сатурнове кільце в очах тримали сови

Й кипіло в них вино підльодно голубе.

З неписаних часів пронизували кроки,

Звірині голоси й тоненький струм ріки.

А зранку сипав цвіт.

Тъотки знімали врохи.

В блакитних вежах мли ховалися зірки.

Молилися на Схід. Дивилися на Захід.

І крильми замість рук торкали хліб землі.

Ні холоду, ні голоду, ні сміху і ні страху –

Нічого не було,

Чого би не жалів.

Минулий грамофон крутився, як Вселенна.

Лиш в протилежний бік.

Лиш в протилежний бік...

І капала в надріз вода важка й зелена,

Забувши краплям лік,

Забувши краплям лік.

* * *

Ти тілом читала вірші мої –

Худенька, немов весна,

Ті, що від світу в жилах тайв,

Наче ковток вина.

У божевільно-блаженну ніч
Падала в прірву слів,
Бо відчувала
(А може, й ні...)
Як я тебе любив.

Сонна, мов сонях, була мені
В танці душі, десь там...
Де я для інших віддаленів
За горизонту шрам.

Там, де так холодно
Аж-аж-аж,
Аж закипа вино...
Ми шепотітимем “Отче наш”
І закипить воно,
Ніжне й безумне,
Як і любов,
Задля якої був.

Ти тілом читала знову і знов
Те, що я серцем чув.

* * *

Берег як берег. Вода як вода.
Небо — зачитане до зірок.
Зустріч із мрією така молода,
Як розіп'ятий пророк.

Візьмеш її руки — вино тремтить.
Невже усьому вінець?
Крапля до краплі, до мигі мить.
Ну, поцілуй мене.

Без пульсу твоєого і ритму час
Якийсь не такий на дні.
Скажи про життя, як у перший раз,
Як йому говорила “ні”.

Осінь як осінь. Душа стойть
Яблуком в горлі мені.
І льодом порізані слов’ї
Гострять об пір’я ніж.

Вмирати — за себе. Любити за всіх —
Із доторками без слів,

Бо вбивство любові — найбільший гріх
На цій вороній землі.

Візьмеш її в руки — уся трептить.
І як же така була?
Молитва й пости, гріхи і пости...
Красива і трохи зла.

Тут берег як берег. Сльоза як сльоза.
Жовтіють листки газет.
У нас немає дороги назад,
Нема дороги вперед.

* * *

Як чорні дзвони білих церков —
Граки на березі юній.
Час мій іде — наче з носа кров,
Зойк по дорозі струнній.

Вовчого серця пекельний дим
У світі оцім неріднім.
Але коли я був молодим —
Був я з усім незгідним.

Я по землі, мов земля, літав,
Мав я жінок і друзів.
Кров моя, наче граніт, густа,
Горіла, як сіно в лузі.

А вже тепер я пишу роман,
Люблю минуле і зорі.
Можна вважати — мене вже нема.
Чи ще нема...
Я такий прозорий.

Прозорий такий, мов тоненський хліб
Чи лід весняний на Бузі.
Дякую небові, що на землі
У мене діти, кохана, друзі...

Дякую друзям і ворогам.
Цьому і Тому світу,
Квітці осінній, що наче храм літу.

Вовчому серцю і разом з тим
Вербам смертельно рідним,

Тому, із чим, коли був молодим,
Був я не згідним.

* * *

Чекати вірш...
Почати вірш, як дівку.
Хоч в далині лиш храми і млини.
І оре скіф свою трипільську нивку,
Чекаючи в долині далини.

Лежить село, пропущене крізь жили.
Ведмедиця з найвним ведмежкам...
Чекати вірша, за яким стужилась
На двох одна розхристана душа,
Яка ще повна подиву, не суму,
Твереза від пісень і полину.
І ні за які ні суму, ні суму
Не скурвить
Громом точену струну.

Бо так їй вічно, віщо так і дзвінко.
Бо хто ж вона? —
Бездомний домовик.

Почати вірш...
Чекати вірш, як фінку
Весняної запеклої трави,

Коли вже мало жінки й батьківщини,
Діряве небо жовтим медом зір...

І ніби ти ні кому і не винен,
І ніби Всесвіт змерз в твоїй слозі.

* * *

Жив зі смаком... Нехотячи.
Совість біс колисав мою.
Я вирійних пташок лічив,
Що родились в моїм краю.

Я по ногах вивчав жінок,
Що співають — танцює смерть...
І венозне цідив вино
В чашу, повну цикути вщерть.

Не поетове діло цент...
Не поетове діло тенд...
Я люблю те життя і це -
Буйно-грішне, ніжно-святе.

Є пегас, є дванадцять муз...
І зоря йде мені до рук.

Я зі смаком живу, тому,
Коли схочу,
Тоді й помру.

* * *

Будем сидіти над берегом Лети до льоду.
Будем чекати, допоки усе промине:
Білі, як вітер на синьому тлі, пароходи,
Синій, мов річка, на тлі черешневому, нерв.

Будем валятись у травах, отруєні щастям,
Ліплені небом із глини на карім вині.
Друге пришестя буде нам першим причастям.
Небо гаряче тремтітиме в жил глибині.

А над рікою руїни пребілого храму.
А за рікою – тумани і стогін сирен.
Будем сидіти над берегом Лети без мами
І рапуватимем лодії з вітряних вен.

Плакати цвітом нам схоче Всевишнього вишня.
Буде сміятися з хліба сквильована кров,
Що розгулятися в поле неоране вийшла,
В поле неназване, в пісню, свою до основ.

З чорного меду південної стиглої ночі
Ми відпечалимо (чи там відчалимо) в сон.
Будем летіти над берегом Лети, як схочем.
Синьо цвістиме нам сіяний пращуром льон.

Так і дерева – ротами пташат зацвітають...
Сиві ми сиві, бо струшуєм цвіт на весь світ.

Будем сидіти над берегом Лети до раю,
Так і не знаючи –
Скільки закоханим літ.

* * *

Море. Ніч. І дельфіна голос.
Безіменна зоря тремтить.
Твоє тіло - дзвінке і голе
Заперечення темноти.

Органічне, органне в жилах,
Солоніють видох і вдох.
На серцях виростали б крила,
Але ж серце – одне на двох.

Ми на морі сліди лишаєм.
Я – муз–чина і муз – ти.
Розпинаєм і воскрешаєм
Наше тіло, як мед густий.

Отако... отако... і вище...
Хвиля піниться й нас несе.

Ми – Життя!
Ми із моря вийшли.

Біля моря нам можна все.

Ялта, 2003 рік, травень

* * *

Нерви Твої вологі, мов під корою тополі.
Пісня Твоя крилата, мов ласка долі.
Дзеркало Твоє – шабля, гола, як правда.

Що ти – не знаю.
Але ітиму до Тебе завжди.

ВІДВІДАННЯ ХОРТИЦІ 16 ЖОВТНЯ 2003 РОКУ

Тут нап'юся журби, голубої, мов даль непочата.
Прибережні піски, мабуть, глибші за воду Дніпра.
Горизонт розриває задумана хата крилата
Хрестовинами вікон, з яких ще не злізла кора.

Тут пером не візьмеш.
Тут метафора теж ні до чого.
Тут розгульно й близкучко душі,
Наче шаблі в бою.

І сховатися ніде від свого єдиного Бога...
Та й навіщо?
Адже я люблю Його, а не боюсь.
Козаків імена, ніби назви пташок України.
І баби кам'яні, із якими цілуюсь в запій.

Тут одна тільки суть –
Тут немає рожевої піни.
Тута дихав на зорі і предок розхристаний мій.
Кров його золота он розлита, як осінь, як осінь...
І таке відчуття, що я віщий, що вічний тепер.
Курінні кураї, мов коханої відьми волосся,
До Осі, до хребта прив'язала волого себе.
Прив'язала цей день...
І душа, як по шаблі слізина,
Попливла, попливла –
І десь там проросла полином.
Острів Хортиця – Русь.
Не окраїна...
Чи ж Україна?..
Шкода тільки –
Вкраїна не Хортиця вже давно.

* * *

Білі рейки санного сонного сліду.
Лиш на сході, десь там... кров'яніє... напевно, печаль.
Перебитий мій сон, ніби зірки далекої злиток,
І слова, наче гени, крізь мене до Бога кричать.

Золотий, мов коняк, розливається день по чорнилу...
В хуртовині зірок чує ангельський голос душа.
Кольорове минуле мене в сиве завтра зманило,
Доки з музою пас я крилате біленьке лоша.

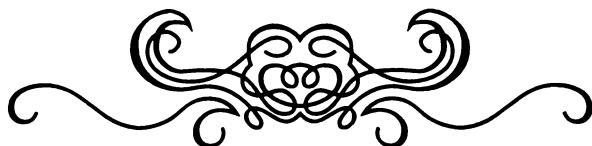
До озер молодих ми молились.
І цвіт полиновий
Налипав на серця і на очі...
На все налипав...
А душа на вагу, наче куля.
Така ж безтолкова

I така ж, як і куля,
Гаряча й сліпа.

То летить, то тримтить десь у гільзі,
А то заночує
На перетині скіфо-арійських тужавих шляхів.
І кочує душа...
Цілим всесвітом гола кочує,
Бо без тіла у неї немає ніяких гріхів.

Але й щастя нема.
І ні болю, ні ласки, ні встиду.
Лиш на злеті, десь там... кров'яніє...
Напевно, печаль.

Білі рейки санного сонного сліду.
І слова – ніби гени –
Крізь мене до Бога кричать.

МИСТЕЦТВО

Утверджує Україну в мистецтві

Виставка живописних творів Прокопа Колісника під назвою «Таємниця рядна», з якою мали змогу познайомитись відвідувачі Музею української культури у Свиднику, ще раз засвідчила, що митець зберігає свою самобутність, відкриваючи свої корені не для ефекту, але щоб насправді перебувати у своїй культурі, в своєму народі. Дивишся на його твори і відчуваєш, що він насправді разом зі своїм народом. Тут треба сказати, що це йому вдається, як мало кому з них, які опинилися за межами своєї Батьківщини.

Гортаючи сторінки творчості Прокопа Колісника як живописця, хочеться підкреслити ще однє – він не розгубився у так званий переходний період, він не пішов назустріч різним пост-ізмам.., не попав у кон'юнктурні пастки. У нього є чіткі естетичні орієнтири, більше того, він навіть створює власну візію світу, в якій нерідко спостерігаються й застереження апокаліптичних настроїв сучасності.

Виставка його живопису у Свиднику знову засвідчила, що у Прокопа Колісника можна простежити постійний шлях шукань і творчих здійснень. Залишився поетико-філософський зміст робіт, але з'явилися нові рішення теми. З картин можна відчути дисципліну художнього мислення творця. Ще одну рису не можна обминути у творчій манері П. Колісника – постійне небажання залишитися в рамках досягнутого.

Мистецтво є творчість, творчість – це життя. Художник, письменник, педагог Прокоп Колісник (на фото) нещодавно відзначив своє 50-річчя. Отже, була ще одна нагода з ним поспілкуватися.

● Прокопе, мабуть, почнемо з того, що нас найбільше болить. Дивлюся на твої картини і бачу трагічну долю українського народу. Чому це так? Чи в нашій історії були тільки трагічні моменти і програши?

– Трагедія – це теж історія. Можливо, так сталося, що я художник печалі. Скоріше смутку, аніж забави. Але я не проти того, щоб у нашому мистецтві були зображені й такі віхи, періоди перемог. Якийсь політик колись сказав, що у нас було дуже багато героїв, але дуже мало переможців. У цій думці є багато правди, свідчать про це навіть сучасні події. Якщо говорити про мої картини з точки зору історичності, то вони також і історичні, тільки, на мою думку, на сучасному етапі цей жанр має бути в іншій формі.

● Ти маєш на увазі, що історичний жанр має евокувати сучасника?

– На основі своїх відчуттів якоїсь події, якоїсь ідеї я пропоную глядачеві роздумувати, але не пропоную рецепт, не пропоную однозначну відповідь. Якщо я своїми роботами намагаюся збегнути щось, то, власне, намагаюся збегнути і таємницю душі людини, передусім душі українця, бо так мені було Богом дано, що я народився українцем. Це означає, що щось є мені більш властиве. На мою думку, таємниця душі українця – в особливому відчутті свободи і справедливості.

● Але ж в сучасному світі стільки несправедливості! Говорити про справедливість і несправедливість у сучасному світі, то такі міркування у порядних людей зараз викликають тільки гіркоту.

– Тому й не маюю таких картин, де б, так би мовити, був шаблонний позитивний герой. Я на основі своєї печалі, на основі болю свого народу хочу сказати, що це стосується усіх.

● *Мені здається, що в сучасному образотворчому мистецтві рідко бачити, щоб художник зреагував на події, які відбулися не так давно і якоюсь мірою впливали на суспільство.*

– Але вже появляється ностальгія за сюжетними картинами. У своєму творі «Майдан» я не зображую політичних персон, які були у той час на трибуні, я намагався створити «Майдан», котрий був би позачасовий.

● *До речі, у твоїх творах завжди можна знайти певний сюжет, хоч, правда, щоб зрозуміти твір – це ще означає простежити його сюжет.*

– Для мене тема не є найголовніша, але у той же час я не стою на позиціях голої абстракції. Якщо говорити у конкретнішому розумінні цих понять, то у більшості моїх творів є розповідь. Навіть, якщо є речі, котрі у мене, так би мовити, візуально більш абстрактні, то обов'язково за ними стоїть якась філософія, котра передбачає розповідь. Правда, з точки зору образотворчого не можна це плутати з ілюстративністю, тобто, я не можу лише проілюструвати якусь подію, і навіть, якщо цікаво проілюструвати. Там повинен бути образ, а образ є тоді, коли художник зображує не лише якийсь факт, але й те, що думає, що відчуває, тобто творить символ.

● *Окрім символів, важому роль у твоїх роботах відіграє колір*

– Для мене колір в образотворчому мистецтві – найважливіший. Щоб глядач відчував нашу, українську колористику, то це для мене основа основ. Тут я не граю. Я завжди маю таким колоритом, котрий мені даний природою. Я не обманю себе і глядача. Але я не говорю якоюсь локальною абстрактною плямою. Я вже роки знаходжуся тут, у Словаччині, але у мене так і залишився колорит Поділля, тобто колорит, де більше волі, де більше неба. Але у той же час я не хочу, щоб це було лише на рівні етнічних відчуттів, на рівні регіонального патріотизму. Своєю мовою має художник сказати про щось важливе, але для всіх.

● *Якою ж мовою звертатися до шанувальника образотворчого мистецтва? Як формувати свою думку? Як зобразити її?*

– Треба духовно стояти на національних позиціях, але водночас говорити до всіх. Кожен з нас має якийсь будівельний матеріал, але будівельний матеріал – це ще не будівля. Другий крок: придумати, як її поставити.

● *А які ж філософські течії, напрямки пробиваються, будем так казати, на перший план у Прокопа Колісника – і як художника, і як людини?*

– Я б не здав екзамен з історії філософії. Я, очевидно, не історик філософії, але скоріш той, хто намагається, щоб збегнути, щось з'ясувати для себе, не знаючи, чи у сусідньому селі вже це не відкрили. Мене на цій землі найбільше цікавить, як бути людині вільною, як бути людиною! Я думаю, що художник мав би людям пропонувати: задуматися над тим, як знайти рівновагу. Це питання у моїх творах найважливіше.

● *У кожного з нас є свій центр Всеєвіту. Для тебе, Прокопе, таким центром є Поташня. Це твое рідне село, рідні люди, рідні краєвиди. Тож на мить зупинімся у Поташні. Я, правда, у Поташні не був, але те, що ти зробив для рідного села, і як я його побачив у твоїх творах, мені інколи здається, що десь там на початку села я вже побував.*

– Поташня перетворилася в ідею. Це не тільки місце народження. Про цю творчу епопею, яка відбулася у Поташні, мені приємно згадувати перш за все на рівні мистецькому. Я хотів сказати, що у кожного в душі є своя Поташня. Якщо в душі її немає, її немає ніде.

Розмову вів
Іван ЯЦКАНИН

З нагоди життєвого ювілею редакція та редколегія журналу «Дукля» бажає Прокопові Коліснику міцного здоров'я, щастя, радості, успіху й дальнього творчого злету.

ПІВСТОЛІТТЯ ПРОКОПА КОЛІСНИКА

Передивлятися художні картини на моніторі комп'ютера – справа, звісно, невдячна. Але є свої моменти. Коли ти на виставці живописця чи в його майстерні, зосереджуєшся на якомусь облюбованому полотні, а пізніше на іншому, та, як то мовиться, перебуваєш у безпосередньому контакті з митцем, із його замислом та його вмінням. А тут – перед очима калейдоскоп. Щоправда, ти можеш зупинитися, де забажаєш, збільшивши потрібний твір до можливих меж – контакт хай не такий, як у першому випадку, але все ж вийде. Проте я зловив себе на думці, що біля монітора якраз зупиняєшся рідко (хоч мимоволі виділяєш ті полотна, які бачити доводилося «наживо»), а знову і знову «проганяєш» перед очима згаданий калейдоскоп. Прекрасно розумієш, що всього не охопити, але у випадку, коли авторові виповнюється півсотня, потрібне бажання все ж виникає.

Отже, проглядаю роботи Прокопа Колісника. Як казав, багато впізнаю – вже бачив, але цей «комп'ютерний ансамбль» по-своєму вражає. Але про це пізніше. Спочатку ні з того, ні з сього згадується кілька строф із вірша одного поета, якого я перекладав у юності. Точніше, надто відійшов від оригіналу і вийшов не переклад, а переспів. Там велася мова якраз про художника. Художники тих часів, коли ми жили в найстрашнішій, яка лише буває імперії, «імперії зла», імперії «войовничого атеїзму», але це не означає, що в цій імперії не народжувалися поети і художники, а декотрі з них були максималісти, як Стус чи Заливаха; були й інші. Були всілякі, і не тільки в Україні, а й у Грузії чи Латвії, Молдові чи Росії. Згадав я, розглядаючи «калейдоскоп» Колісника, кілька строф. Інші забув, забув, де переклад/переспів надруковано тоді повністю. Якби не Прокіп. Я взагалі все це назавше забув би. А тут... Ось ці рядки:

Руки і лоб. Двох світлих плям намул –
і погляд губиться. І погляд – сумнів.
Але за мить, пробивши мислі сутінь,
спалахує і дивиться впритул.
І дивиться! Й така в нім повнота
художества, оголеність не мертвa,
що відчуваєш нервом, кожним нервом
рух полотна. Живого полотна.
А далі вже – як доля. Є як є.
Єдиний коридор, одна дорога
до врат Дахau, до престолу Бога,
до вернісажу. Кожному своє.

Я був тоді зовсім юний і ця «одна дорога» ніяк не вкладалася в моїй голові. Хоч жив, як і всі, в імперії, і вже добре знові її закони. А от тепер, через 30 років, коли імперія впала і живемо в сякій-такій, але самостійній Україні, я, розглядаючи твори різних шукань і втілень, з якими давній мій приятель підійшов до свого п'ятдесятиліття, також збагнув, що та «єдина дорога», прописана в часи совєтської імперії, набрала чітких обрисів. Вона справді є д и н а. От тільки концтабір міг бути вітчизняним. Він таким, зрештою, і був.

Прокопа завжди виказувала, точніше, ніби зраджувала, якась метафізична тривога. Жодного разу не пригадую його умиротвореним. Хіба що на полотні. Дуже рідко. Коли йдеться про дитинство. Тобто про Поташню. Твір називається «Благодать над Поташнею». Хай це буде єдиний його твір, який я назву у цьому короткому слові. Спочатку перед монітором я зафіксував на папері назви багатьох полотен, але по тому чомусь перестав. Я мимоволі почав застосовувати до побаченого музичний принцип підходу. Для прикладу – мотиви.

Ніяк не обминути, а завжди починати з релігійних мотивів. Сказати, що Прокіп – релігійний художник – це в його випадку сказати дурницю. Релігійний – це про того, який раптом збагнув, що, крім одновимірного сприйняття світу, існує (як не крути!) ще щось. А Колісник із цим «ще чимось» народився. Він – християнський художник. Коли я писав про метафізичну тривогу, мав на увазі той стан душі, в якому перебуває художник перед вибором. Християнство, як відомо, дає вибір, можливість вибору. Навіть у совєтській імперії, навіть на тій «єдиній дорозі». Навіть тоді, коли раптом стає абсолютно ясно, що жодного вибору не існує. Жодного. Саме тоді є вибір обрати волю Божу, або волю диявола. Те або інше. Вибір художника зафіксований на полотні. Прокіп Колісник далекий від іконографії. Він просто зробив свій вибір. Тому на полотнах із християнськими мотивами він просвітлений. Сказав же я – вибір зроблено. Але, врешті, це видно кожному.

Наше покоління формувалося в час швидкісного вимирання генсеків. Трагедія настільки перетворювалася на фарс – просто на очах, – що вже, здається, ніхто не вірив у реальність концтабору. Муляжними видавалися всі ті Черненики та Андропови. Але для митця історія не починається з 1991 року чи трохи раніше, скажімо, з початку «перестройки». Соціальні мотиви (з усіма революціями та іншими катаклізмами) можуть бути на периферії свідомості живописця. Соціальні мотиви Прокопа Колісника, як у вузлі, зв'язані у тій же Поташні, де можна зібрати приятелів на пленер, бо там, у Поташні, все-таки сходила благодать, а це значить, що є від чого «танцювати», тобто починати, тобто не втрачати людської гідності. А що протиставити? На це безкінечне, безмежне і незбагненне злодійство співвітчизників, що, вирвавшись із тисячолітнього рабства, ні до чого іншого не мають жодного нахилу. Якщо не в Поташні, то невже в Києві – у місті убивць із мініумом книгарень та виставкових залив із максимумом іномарок та гральних автоматів зустрічати художникові полуцені віку? Або в Чернівцях чи Вінниці – також у містах убивць і переважна їх більшість – представники нашого покоління, але їх досвід мені не потрібен, бо викликає лише омерзіння. А без досвіду Прокопа Колісника митцям нашого покоління вже не обйтися, бо це – досвід невтомного шукача, де пошук невіддільний від найбезпосереднішої емоції, де відсутнє мавпування західних зразків, а постійно присутній прорив до особистої національної мови, присутня воля до стилю, і проблема навіть такої, яку нині маємо України, є насамперед проблемою стилю. Про постійну тривогу я вже казав.

Але варто повторити – повторюю. А над Поташнею сходила благодать. І вона буде реальною, як батько і мати, хоч слово «реальна» для неї не підходить, як не підходить до неї жодне полотно і жодна барва. Не підходить навіть така насищена і животворна колористика Прокопа Колісника. Нічого не підходить. Тільки смирення. І вірність своїй дорозі. Єдиній. До вернісажу. До престолу Бога. До врат...

Василь Герасим'юк

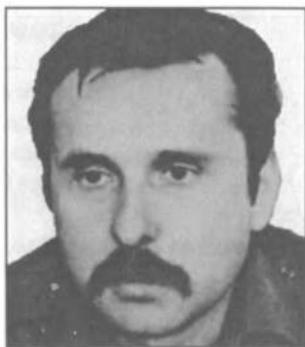
ІЗ РОДУ В РІД

Йозеф ЧЕРТІК

ОСІНЬ

(Танка присвячена поету й перекладачу
Карлові Стременю)

Чому я не люблю
осінь? Вже знаю,
не лише передчуваю.
Вже не приходить ззовні, -
я її в душі маю.

ЖИВИТИСЬ АРОМАТАМИ

Запахла ти мені водограєм,
запахла ти мені рікою,
(а чи не французькими духами)?

Запахла ти мені й морем,
і солями його.

Запахла ти мені горою,
живицею й глицею.
Запахла ти мені й синім небом,
що над нею пропливає.

Запахла ти мені землею,
у яку насіння сіють,
та не похоронять.

ВІРШ І ПІСТОЛЕТ

(Відповідь поліцаю)

Мій вірш - така сама дійсність,
як і ваш пістолет.
Поки пістолет грюокоче, вірш співає,
поки ваш пістолет кров'ю марнотратить,
вірш кровинки родить і збирає,
поки пістолет рани робить,

вірш їх перев'язує й гоїть,
поки когутик* пістолета
спустить і автомат
чи навіть імбецил,
про живого когутика
вірша напише тільки поет.

Поки дулом вашого пістолета
відходять у пітьму, у ніщо, -
через вірш вступають у день,
та не на "вічність".

*Розмовне: курок, і діал. когутик

МИТТЄВІСТЬ З ЛІКАРНІ

Про відділення піклуються монашки.
Разом з пацієнтами
дивлюся хокей Чехія - Швеція.
Поблизу мене вже втретє проходить
сестра-монашка, вся в білому...
Зненацька куйовдить моє волосся,
на шкірі відчуваю подушечки її пальців...

В чому таїна цього? - пытаюся самого себе.
Невже ж все у тому, що Христос
десь близько, та невловимий,
поки диявол завжди поруч?

ХОРВАТСЬКА РОЗТОКА

На дзеркалі води елегантні
лебедині знаки питання,
а під дзеркалом
безмовні відповіді
риб. . .

ЛЮДСЬКІ «УЛАМКИ» У ВРАКУНІ

Братислава - чудова,
але безлюдна:
йде дощ зі снігом,
бомжі не сптворюють її,
бо скромно вони ховаються в канавах,

в палатковому містечку у Вракуні.
Тільки тих вісімнадцять, що взимку замерзли,
вже назавжди зістануть в анналах реформ,
що провела правиця,
бо все взяла в свою десницю.
Бідноті дістались для гіркої слави
лиш вокзальні, паркові
та костельні лави
і канави...

РУЖА, ЩО НІКОЛИ НЕ ЗІВ'ЯНЕ

Та ружа, що я не дарував Тобі,
ніколи не втратить аромат.
Та ружа, що я не дарував Тобі,
ніколи не зів'яне.
Та ружа, що я не дарував Тобі,
ніколи Тебе не поколе,
ніколи не зйойкнеш, ніколи,
ніколи не скипить із пальця Твого крапля крові,
назавжди-бо зістанеш коло неї
уявно...

ТУРИСТИЧНИЙ СЕЗОН 1999 р.

Жінки повертають од моря,
немов на берег винесені мушлі:
смагляві й повні соків...

Здавалось би, що все знов,
як і колись було...

Але ж і днем і ніччю,
і ніччю і днем чуєш,
як у море
циврчить кров...

Та давня од Сараєва
й нова із сербських міст
і Косова...

Помалу море фарбує
відтінком приємним
для купання
менеджментів
збройових заводів.

ПОЖИРАЧ

Час з'їв твою міні-сукню.
Із його невидимої паші вже стирчить
лиш оторочка й траурна пов'язка...

Він на ноги твої кида журливу тінь,
і тому плач, виплач сльозу,
виплач у тузі
ціле море з човном на виднокрузі...

Відійдемо на ньому на острів,
де ми лише тепер, тепер
чверть століття тому
зірвали яблуко з дерева
пізнання.

Все проходить,
ніщо прибуває?

ОСІНЬ

Яблука висять
лиш так-так...

В думках догорає
торішній вовчий мак, -
ваша кров спінена
бичача...

Притишує її пісенька
синя, ластів'яча...

Яблука висять
ледь так-так...
Прошепочеш: "Ньютон"
і опадуть.

Переклав зі словацької мови
Ілля ГАЛАЙДА

РЕЦЕНЗІЙ

НЕЗНАННЯ, НАЇВНІСТЬ ЧИ ПРОВОКАЦІЯ?

Святослав Семенюк: Український путівник по Словаччині (історично-краснавчі нариси). – Львів: Aprori. 2007. – 348 с. – Тираж 1000 прим.

Назва книжки «Український путівник по Словаччині» зовсім не відповідає її змісту. Беручи її в руки, читач переконаний, що це – україномовний путівник по визначних місцях Словацької Республіки. В ній в алфавітному порядку подано відомості про 325 населених пунктів цієї країни. Проте із рекламної довідки на звороті першого листа читач довідається, що «книга висвітлює цікаву історію українського етносу, розповідає про видатних руських вчених, політиків, діячів культури та мистецтва, розкриває історичну місію українства, виявляючи складну діалектику його розвитку» (с. 2). Отже, автор задумав книжку як путівник по українських місцях Словаччини. Такий задум можна лише привітати. Нарешті, в Україні появляється окрема книжка, яка інформує українського читача про одноплемінників, що живуть у сусідній Словаччині. Тож на території Східної Словаччини і справді існує понад 300 населених пунктів, в яких, згідно з офіційними статистичними даними, в XIX – XX століттях переважна більшість населення зголосувала до руської, тобто української національності. Багато з цих сіл протягом двох останніх століть пословачилося, деякі зовсім зникли. Та все ж таки, згідно з дослідженнями словацьких мовознавців, ще наприкінці минулого століття у понад

200 селах Північно-Східної Словаччини розмовою мовою був лемківський та бойківський діалекти української мови.

Дивує факт, що автор залучив до своєго путівника лише 68 таких сіл. 257 населених пунктів Словаччини, залучених до путівника, ніколи не були заселені українцями (русинами) у більшій кількості. Та не лише словацький, але й український читач здивується, що автор до руських діячів залучає майже всіх володарів Чехії, Великої Моравії та Угорського королівства, таких як св. Вацлав, Моймір, Прибіна, Преслав, св. Стефан, Матей Корвін, Турзо, Ракоці, але й таких діячів словацької культури XIX ст., як Радлинський, Коллар, Шафарик, Бернолак, Гвєздослав та сотні інших. Давньоруськими він вважає шляхетські роди Турзів, Бжозовських, Ракоців, Позманіївців, Запольських, Кристафоровичів. Посилуючись на угорського історика Е. Мольнара, він кілька разів повторює, що із 190 угорських шляхетських родин 160 було руського походження і тільки 30 угорського (с. 83). В книжці Е. Мольнара «Основание Венгерского государства» (Будапешт, 1951) такого твердження нема. Воно вигадане автором.

Більше того, без будь-яких застережень С. Семенюк авторитетно твердить: «До руського етносу належали без винятку найвидатніші художники Польщі (Семиградський, Вичулковський, Хелмонський, Акцентович та Матеїко, батько якого, до речі, також ніби був русином із Чехословаччини)... Угорщина (Мункач, Барабаш, Ревес), Румунії (Гаврило Урік, Негулич)» (с. 70-93). Русинами, на його думку, були: у Польщі – св. Станіслав, Копернік, Костюшко, Міцкевич, Словацький; у Чехії – згадуваний вже св. Вацлав, Жижка, Валенштейн, Палацький; в Угорщині – Петефі; в Румунії – Богдан Гуняді, Емінеску та «безліч інших» (с. 98). Ніхто з цих людей не

вважав себе русином і досі ніхто не приписував їм руську національність! Тож на підставі чого С. Семенюк змінив їх національність?

Основним критерієм для такого грандіозного розширення території поселення українців була для С. Семенюка сумнівна згадка візантійського імператора Костянтина Багрянородного з Х ст. про плем'я білих хорватів, які ніби заселяли територію «від Дністра до Дунаю». На іншому місці С. Семенюк приписує К. Багрянородному заяву, що білі хорвати займали територію «від Дністра до Баварії». В дійсності такої заяви К. Багрянородного ніколи не було. Якби це була правда, то «Біла Хорватія» була б найбільшою країною в Європі, двадцять разів більшою, ніж Велика Моравія. А така країна і таке плем'я не могли б в історії залишитися майже без сліду. Згідно з «Довідником з історії України», виданим Інститутом історичних досліджень ЛНУ (Київ, 2001) «Білі хорвати – слов'янське плем'я, що жило в 7-10 ст. у районі Карпатських гір та верхів'ях Дністра» (с. 67). Отже, було це невеличке гірське плем'я, що мешкало на території Західної України. Згідно з тим же К. Багрянородним, значна частина білих хорватів вже в VII ст. переселилася на Балканський півострів. Другим «аргументом» С. Семенюка про заселення русинами території «від Дністра до Дунаю» та «від Дніпра до Баварських гір» є згадка в «Повісті минулих літ» про те, що «русины і словени єдно есть». З цього принаїдного словосполучення С. Семенюк зробив несподіване узагальнення: *словени (слов'яни)* – предки нинішніх українців, а оскільки на території між Дністром і Дунаєм в середньовіччі терміни «словени», «словенський» домінували, всю цю територію, на думку С. Семенюка, треба вважати «руською», тобто «українською». Він так і робить.

На його думку, 80% сучасних жителів Словаччини має українське походження. Отже, згідно з гіпотезою С. Семенюка, із п'ятьох мільйонів словаків чотири мільйони є етнічними русинами. Без якої-небудь оговорки він авторитет-

но заявляє: «Словаки – штучна назва, оскільки племен із такою самоназвою у природі нє існувало, а на території Словаччини увесь час проживали лише етноси: русини-словени (в Середній і Східній Словаччині, а також над Дунаєм) та морав'яни (на крайньому заході, за Вагом). Експансія морав'ян на схід, власне, й зумовила їх взаємне змішування з русинами, в результаті якого утворилася нова народність – словаки» (с. 4). Отже, сучасні словаки, згідно із С. Семенюком, це – мішанці русинів з чехами. Цю свою «теорію» він повторює в книзі багато разів.

Щоб дати цій своїй «теорії» наукове обґрунтування, він у списку літератури наводить 86 книжкових праць, з яких 12 видано в Братиславі, по десять – в Празі та Львові, по дев'ять у Москві та Варшаві, по чотири – в Києві, Ужгороді та Мартині, і лише три – у Пряшеві: Ванат І.: «Волинська акція»; Мушинка В. (?) «Rešov» та збірник «Slovensko-ukrajinské vztahy v oblasti národnostných menšín».

Пишучи путівник по українських місцях Словаччини, автор чомусь зігнорував не лише десятки монографій про українські села Словаччини, підручники про історію русинів-українців Словаччини, 23 томи «Наукового збірника Музею української культури в Свиднику», в кожному з яких є солідні розвідки про історію русинів-українців Словаччини та вперше опубліковано в оригіналі та українському перекладі п'ятитомник М. Лучкя «Історія карпатських русинів». Автор принаїдно посилається лише на перший том цієї праці, перевиданий в Ужгороді 1999 року. Чомусь він зовсім зігнорував «Краєзнавчий словник русинів-українців. Пряшівщина» (Пряшів, 1999), в якому є історичні довідки про кожне українське село та про кілька сотень українських діячів Пряшівщини від найдавніших часів до сучасності. Дивує, що він навіть не заглянув у трьохтомний «Slovník obcí na Slovensku» (Bratislava 1977-1978), в якому є довідки буквально про кожне село і місто Словаччини, написані на основі історичних документів.

Тож якими джерелами користався автор, пишучи монографію про українські міста і села Словаччини?

В основному, це два джерела: п'ятитомний «Slovenský biografický slovník» (Martin, 1986-1992) та шеститомна «Encyklopédia Slovenska» (Bratislava 1977-1982). Вся інша література в його «Путівнику» є другорядною, хоч майже після кожної статті є посилання і на інші праці. Виходячи із свого власного принципу, що історичні «словені» (слов'яни) є те саме, що сучасні «українці», він «українськими» («руськими») вважає не лише сотні сіл, в яких немає найменших історичних свідчень про те, що там колись жили українці (руси), але й такі словацькі міста, як (наводжу в мовній інтерпретації автора): Банска Бистриця, Банска Щавниця, Бардів, Бернолаково, Братислава, Великий Кртиш, Великий Шариш, Верхній Кубін, Гельниця, Дольний Кубін, Зволен, Комарно, Кремниця, Кромпахи, Левоча, Леопольдів, Липтовський Городок, Липтовський Ян, Лученець, Малацки, Мартин, Маргецани, Міява, Модрий Камінь, Молдава-над-Модрою, Налепкове, Нітра, Нові Замки, Оравський Град, Піщани, Пезинок, Поважська Бистриця, Попрад, Превідза, Пряшів, Пухів, Римавська Субота, Рожмберк, Рожнява, Сабінів, Серед, Сліач, Словенська Лупча, Смоленице, Солівар, Списька Бела, Списька Нова Весь, Списька Субота, Списький Град, Спиські Волохи, Татранська Ломниця, Тековський Град, Топольчани, Тренчин, Трнава, Турчянські Тепліце, Філаково, Червоний Камінь, Червоний Клаштор, Швермово, Штирбське Плесо, Штурово, Ясенове та багато інших.

Кожному з цих міст та трьом сотням словацьких сіл автор присвятив окрему статтю, інколи і 10-15-сторінкову, з обов'язковим означенням «українське місто», «давньоруське місто», «давньоукраїнське місто», «давнє українське містечко», «стародавнє українське село», «стародавнє лемківське село», «давнє руське городище», «стародавнє волоське село», «одне з найбільш національно свідомих українських сіл»,

«давнє лемківське поселення» тощо. Він переконаний, що в кожному з вище наведених населених пунктів якщо не засновниками, то, по крайній мірі, корінними жителями були русини-українці, тобто люди, які розмовляли давньоруською чи давньоукраїнською мовами і були православної релігії. В кожному з цих міст ніби існувала руська православна церква, яку мадяри та німці перетворили у католицький костел або зруйнували і на її місці побудували католицьку святиню. Оскільки і ці костели, за твердим переконанням С. Семенка, будували «руські майстри», вони, на його думку, «поза будь-яким сумнівом» належать до руської (тобто української) культури. А до «руських майстрів» він зачуває всіх, що мають слов'янські імена, незалежно від їх релігії, тобто і римо-католиків, євангеліків, кальвіністів. Генетичними українцями автор вважає не лише простолюддя усіх сучасних міст і сіл Словаччини, але і шляхту та майже всю інтелігенцію: письменників, музикантів, архітекторів, науковців і духовенство усіх конфесій, десятки прізвищ таких людей за принципом: все, що є означено етнонімом «словенін» (не «словак») чи прикметником «словенський» (не «словацький», а забуваючи, що навіть сучасна літературна мова прикметника «словацький» не знає) – є українським. Існування словацької нації та словацької мови до XIX ст. він категорично заперечує.

Про жителів столиці Словаччини Братислави С. Семенюк, наприклад, авторитетно заявляє: «До середини 19 ст. цієї назви (назви «словаки» – М. М.), як такої не було, а був етнічний конгломерат із русинів, чехів, німців і, частково, мадяр... Вони (словаки – М. М.) ніколи не мали своєї власної історії, держави, літературної мови, жоден шляхтич тоді ще не вважав себе словаком, а тільки русином, мадяром чи німцем... В угорському сеймі до 1783 р. їх інтереси постійно представляли лише депутати-руси... Як у Росії на основі переміщення угоро-фінів, монголів, татар та чотирьох руських племен,

урешті-решт утворився російський народ, так само як тут, у колишньому руському Словенську поступово сформувалася нова етнічна спільнота під назвою «словаки». Різниця була у тому, що руський складник на початку еволюції російської нації становив лише 10%, тоді як тут, у Словаччині, він домінував (60 % – 70 %), тож не дивно, що навіть *ті словацькі будителі*, які вважали себе чехами (Коллар, Шафарик), визнавали, що за основу словацької літературної мови краще було би взяти не чеську, а руську мову, хоча і з латинською абеткою... Ця нація (словаки – М. М.) мала усі підстави стати руськомовною, тобто складовою частиною руського етносу... Однак фатальна помилка Бернолака і Радлінського, які взяли за основу не живу, а вже стару, архаїчну давньоруську мову (?), перешкодила цьому цілком закономірному процесу і вигралі *ті, які зробили ставку на мову населення Середньої Словаччини* (русько-чесько-німецько-мадярська мішанка) (с. 47-48).

Та не зважаючи на цю «фатальну помилку» «українських» вчених Бернолака і Радлінського, С. Семенюк авторитетно твердить: «Все, що відбувалося в Словаччині в давні часи, зокрема в Братиславі, є також і руською історією» (с. 49). А щоб його заява не залишилася голосливною, він «документує» її конкретними іменами: «У Братиславі вчився, жив і творив видатний український композитор 18 ст. Пантелеймон Рошковський... Майже усе своє життя провів у Братиславі український філолог Іван Карабінський... Упродовж 18 ст. в Братиславі вчилися такі видатні українці, як А. Ставицький, А. Пекельський та І. Фальковський. У 19 ст. наукові традиції українства в Братиславській академії продовжував професор держави і права Діонісій Боржицький» (с. 49-50). Українськими художниками він вважає таких словацьких живописців, як Петер Богунь, Юліан Нечмік, письменників Павол Горов, Мирослав Гисько та багатьох інших. Автора зовсім не бентежить, що всі вони були словацькими патріотами і

ніхто з них ніколи не вважав себе ні русином, ні українцем, не визнавав навіть «русську віру». «Відомим українським діячем» автор вважає словацького підприємця та архітектора (автора проекту будинку Матіці Словачької в Мартині) Яна Бобулу (за означенням Семенюка (Іван Бобул), який в Будапешті видавав «Slovenské noviny», «Rešťbudínske vedomosti», «Sokol», «Obzor» та інші часописи ніби «для української громади в Угорщині і був прихильником ідеї створення української автономії в рамках Австро-Угорської імперії» (с. 95). В дійсності Я. Бобула був «твірдим словаком», чільним представником «Нової словацької школи» та «Словачької партії виревняння», а створення української автономії йому і в голову не приходило. «Стовідсотковим русином» С. Семенюк вважає навіть народного героя словацького народу опришка Юрія Яношка (с. 304). В кінці нарису про Братиславу С. Семенюк доходить висновку: «Від часів князя Преслава та Леля й до наших днів у Братиславі усе поє'язане з русинами. Переповісти це – переповісти саму історію Словаччини» (с. 55).

Він твердо вірить, що в майбутньому українська мова стане загальнозваженою мовою спілкування не лише в Братиславі та в усій Словаччині, але й в усіх слов'янських країнах: «Уже зрозуміло, що російська мова, в силу своєї своєрідної фонетики та насиченості угро-фінськими і тюркськими елементами, не стала й ніколи не стане спільною мовою усіх слов'ян, хоча мала для цього чи не найкращі можливості. Такою мовою, за умов її подальшого успішного розвитку, може стати лише українська, на яку, завдяки своєму генетичному походженню, сьогодні налаштований внутрішній камертон близько 30 % поляків, чехів, угорців та румунів, 40 % росіян і мало не 70 % словаків. Це, звичайно, не має статися завтра, чи навіть за кілька сотень років, але станеться неодмінно, бо така, власне, діалектика розвитку слов'янства та українства як етносу, що є наймолодшим, а тому й найперспективнішим

серед усіх інших індоєвропейських етносів» (с. 55). На підставі яких мовних, соціологічних, статистичних та інших досліджень С. Семенюк дійшов до цих 30, 40 та 70 відсотків – невідомо. Він просто вигадав їх, щоб надати своїй «гіпотезі» печать науковості.

Отже, на думку автора, в майбутньому українська мова має подолати всі інші і стати мовою всіх слов'ян. Та його фантазія іде ще далі. Він переконаний, що українська мова стане не лише загальнослов'янською, але і... світовою. Про це він пише: «Діалектика взаємін старого і молодого на практиці означає, що неминуче наступить такий момент, коли геном усіх індоєвропейців буде зведенено до одного – українського» (с. 65). До чогось подібного не додумався навіть Сталін своєю теорією «злиття націй» (правда, на основі російської мови). С. Семенюк шкодує, що «українські» села в околиці Трнави нині пословачені, однак вірить, що у ХХІ ст. «відбудеться зміна фаз, розвиток через етнічне за-перечення остаточно вичерпає себе, нація повернеться обличчям до себе і полюбить себе навіть більше, ніж люблять себе єреї». У світі ще станеться вибух нечуваного українського націоналізму...» (с. 94). На іншому місці він пише: «Словаки наразі не замислюються над тим, що в умовах глобалізації словацька мова ні має жодних шансів на виживання, а в загальнослов'янській перспективі шанс може мати, як основна ланка зв'язку західнослов'янських мов із російською, лише українська мова, що, власне, й передбачено усією діалектикою розвитку слов'янства» (с. 189).

А як бути з росіянами і російською мовою, якою нині навіть на території сучасної Східної України користається переважна більшість українців? На це С. Семенюк має однозначну відповідь: «Генетичні процеси вже таєм розвиваються так, що через декілька сотень років навіть росіяни, в середовищі яких вкоренено десятки мільйонів українців, почнуть відчувати себе більше русинами-українцями, ніж татарами чи

угро-фінами, а ментальність їх стане набагато цивілізованішою» (с. 255).

В такому блюзінському плані у путівнику розглянуті всі інші міста і села Словаччини. Автор без будь-яких конкретних доказів та аргументів не то що відновлює історію спростовані політичні гасла «Від Тиси до Попраду – ісконно русская земля» та «Що греко-католик – то русин», але поширює їх на всю Словаччину: «Від Тиси до Дунаю – суцільна українська територія» та «Всі словаки є генетичними українцями».

Заперечення словацької нації на початку ХХІ століття є політичною провокацією, яка по праву образить кожного словака і зовсім не сприятиме поглибленню українсько- словацьких взаємін. Словаки не захочуть мати в Європейському Союзі сусіда, який заперечує їх самобутність, перекреслює всю історію словацького народу, і в майбутньому мріє стати панівною нацією Слов'янства та Європи.

В книзі С. Семенюка є сотні фактичних помилок при трактуванні географічних назв, які автор намагається «українізувати», часто на основі російського правопису. Автор, наприклад, не знає літери «ѓ» (хоч вона узаконена в українському правописі понад десять років), а словацьке «ѓ» в географічних назвах транслітерує літерою «х». В результаті цього у нього виходять такі назви, як Гельниця, Гемер, Герлахів, Гральтівці, Маргецани, Харіховці, Хрхов, Ніредьхаза тощо. В результаті українізації словацьких назв у нього виникають такі «штучні» топоніми, як Березовиця (Brezovica), Боца Верхня (Horná Boca), Грабушичі (Hrabušice), Дем'янове (Demänová), Замплінське Городище (Zemplínske Hradište), Липтовський Городок (Liptovský Hrádok), Немцовичі (Nemcovce), Римавська Субота (Rimavská Sobota), Святий Криж (Svätý Križ), Смільник (Smolník), Спиські Волохи (Spišské Vlachy) та багато інших. Замість усталеної історичної назви Ліптов та Орава він вводить нову – Словакська Волощина, виходячи з помилкової гіпотези, що всі села цього

регіону були засновані під час т.зв. «волохів» (valach – пастух овець) не лише в цьому регіоні, але й у Західній Словаччині та Моравії (Moravské Valašsko) він вважає українцями. Він навіть відсotково підрахував, що 90 % «волохів» були українцями (русинами) і лише 10 % – «іншими».

Спотвореним є і написання українських сіл Східної Словаччини: Бенятин (замість Бенятина), Валашковечі (Валашківці), Тварожці (Тварожець), Миро-сов (Мирошів), Гостовичі (Гостовиці), Дречна (Дрічна), Збудсько Рокитове (Збудський Рокитів), Лютила (Лютина), Тройчани (Трочани), Чабани (Чабини) тощо.

Біля назви кожної місцевості автор наводить її словацькомовну назву латинкою без діакритичних знаків, в результаті чого виходять зовсім спотворені назви: Saris, Svertnovo, Somoska, Certizne, Sriske Cierne, Cergenyu Kamen, Presov тощо. Лемківське село «Шеметківці» в путівнику наведено двічі: на с. 270 як «Семетківці» та на с. 331 як «Шеметківці».

Дуже часто він допускається неправильного написання власних імен, і то не лише у словацьких діячів (яких він майже поголовно вважає українцями), але й в українських: I. Рохаль-Ільків (І. Рогаль-Ільків), B. Бутанич (замість П. Бунганич), П. Горак (П. Гапак), С. Чапак (С. Гапак), Ф. Новак (Ф. Ковач), С. Гостяк (С. Гостињак), Є. Капішовський (В. Капішовський) тощо. Виникає враження, що автор переписував ці імена із нечіткого рукопису або някісного звукового запису. «Неформальним лідером українства в Словаччині» (с. 253) С. Семенюк вважає В. Мушинку. Але ж, наскільки мені відомо, такого Пряшівщина не знає, а М. Мушинка ні сам не вважає себе лідером, ні його таким не вважають. На с. 254 він пише, що уродженця Пряшева генерала Даниловича (1904-1955) розстріляли як українського буржуазного націоналіста. Але такого Пряшівщина теж не знає і вже зовсім невідомим є факт, щоб у Чехословаччині хтось був

розстріляний за «український буржуазний націоналізм».

Численних помилок він допускається і при написанні назв установ. Наприклад, Союз русинів-українців Словачької Республіки він називає «Русько-українським союзом Словаччини». «Наша мова» не є «фундаментальним дослідженням І. Мацінського», а збіркою його віршів. Петро Гула ніколи не написав збірку поезій «Восьмеро». Першим визволенім селом у Словаччині (вересень 1944 р.) не була Видрань (у С. Семенюка – Видран), а Калинів. Про цей принагідний перехід частини Червоної армії через польсько-словачький кордон в цьому регіоні С. Семенюк пише: «Ця подія викликала справжню істерію у Гітлера і була розцінена ним на рівні поразки війська Вермахту під Сталінградом та Курськом. Саме тому в Німеччині видано спеціальний наказ «Про фанатизацію боротьби», а на це звичайне село (Видрань – М. М.) фашисти одночасно кинули дві кадрові німецькі дивізії» (с. 77). Тут щось не те. Мабуть, автор перепутав бої за Видрань з боями за Дуклянський перевал.

Про історика Є. Перфецького він, наприклад, пише: «Він переконливо довів, що русини тут, у т. ч. в Братиславі, не зайди, а автохтони, які лише в силу об'єктивних історичних обставин стали національною меншиною» (с. 50). Є. Перфецький ніколи нічого подібного не твердив. Михайло Балудянський ніби від 1828 р. із Петрограда щорічно приїжджав у Карлові Вари і проїздом всякий раз зупинявся на своїй батьківщині у Вишній Ольшаві (за С. Семенюком – Верхній Ольшаві). В дійсності він там не був ні одного разу.

В. Гренджа-Донський до 1940 р. не жив у Словаччині, а на Закарпатській Україні, і свої перші книжки видав не у Словаччині, а там (с. 51). Часопис «Русин» ніколи в Братиславі не виходив і вже зовсім не під редакцією В. Гренджа-Донського (як твердить автор).

Засновником Істрополітанської академії в Братиславі був, на його думку, «руський князь» Матвій Корвін. Про це

С. Семенюк пише: «Корвін нє тільки відкрив Академію в тоді ще напівруській Братиславі. Він знову переніс столицю Угорщини з Буди в давньоруський Вишгород, набрав собі охорону з русинів, повністю звільнине від податків свій регіон Лугоша, де й тепер ще проживають українці, і, що найбільше вражало угорців, – таємно сповідуєвав православ'я, оскільки на його батьківщині ця релігія тоді була традиційною» (с. 44). Звідки він бере дані про руську національність Корвіна і «напівруський» характер Братислави, важко зрозуміти. Словацьке село «Поздішовце» він вважає «центром українського гончарства на території Словаччини» (с. 224). Таких вигаданих «безсумнівних фактів» у книжці С. Семенюка є сотні. Щоб надати своїм химерним поглядам (щодо «українського» походження словаків і «руськості» словацьких поселень) печать науковості, він часто вкладає їх в уста анонімних вчених, пишучи: «На думку сучасних вчених», «Як твердять науковці»; «Серйозні дослідники давно довели»; «Сьогодні ніхто із вчених не сумнівається в тому»; «Наука давно довела» і т. п. Фактичних помилок, викликаних незнанням або поверховим знанням автором історії Словаччини та його упередженістю до словаків, є в книзі безліч, хоч, здається, деякі місцевості, про які пише, він відвідав особисто, а деякі праці, наведені в списку літератури, теж прочитав.

Дуже часто він робить несподівані висновки з принагідних зіставлень. Наприклад, зіставляючи топоніми «Лученець» в Південній Словаччині і «Луцьк» на Волині, він беззастережно твердить, що волинянини походять від Лученця (с. 64). На іншому місці він висловлює зовсім нову гіпотезу про ґенезу слов'ян: «Саме тут (в Лученці – М. М.) має бути центр етногенезу слов'ян загалом і русинів зокрема». Обґрунтування цієї гіпотези є ще більш несподіваним: «Слов'янознавці погоджуються з винятково важливою центральною роллю волинян у слов'янському етногенезі» (с. 184). «Руською» він вважає не тіль-

ки куятицьку культуру (I-V ст. н. е), але і набагато давнішу – пряшівську культуру, виявлену археологічними розкопками.

Пряшеву і Пряшівщині автор присвятив чи не найбільше місця у своєму путівнику. Це місто він вважає «супутником упродовж двох останніх тисячоліть». На його думку, «немає жодних сумнівів у тому, що цю землю (Пряшівщину – М. М.) в 10-11 ст. було заселено тільки русинами і що вона входила до складу Кіївської Русі... Нє тільки Пряшівщина, а майже вся Угорська Русь до Дунаю входила тоді до складу Кіївської держави... Власниками її постійно були руські магнати, тож і край цей був нє католицьким, а православним» (с. 231-233). На його думку, навіть рід московських царів Романових походить з Пряшівщини. Все це автором вигадані і нічим не обґрунтовані «факти», оперті на його химерній уяві про те, що до XIX ст. на території Словаччини не було жодних словаків, а були лише русини, до яких пізніше долучилися угорці, німці та чехи.

За волосся притягнутим є і твердження С. Семенюка, що в 1991 році самостійна Словацька Республіка виникла «поза усіким сумнівом» під впливом рейдів УПА 1945-46 років. Цим рейдам він присвячує чи не основну увагу в путівнику, переконуючи читача, що словацьке населення (відчуваючи своє українське коріння) їх всюди гостинно вітало, надаючи їм всебічну допомогу. Ці рейди ніби запобігли депортації українців Пряшівщини в Радянський Союз та чеське прикордоння (за зразком акції «Віслі»). Щоб паралізувати дії УПА в Словаччині, Прага, не довіряючи словакам, ніби вислала на боротьбу з бандерівцями 11 000 «чеських» партизанів, а Москва – свої озброєні загони.

Великі фактичні неточності є й у статтях про українські села Східної Словаччини, які в путівнику виступають лише в ролі незначного додатку до основного тексту. Вже в першій статті «Андріївка» автор пише: «Андріївка – давнє українське село.., де у 18 ст. народився й жив один із перших лемківських пое-

тів Василь Андрієвський (с. 6). В. Андрієвський, який залишив нам лише один акrostих, народився не в Андріївці Старолюбовнянського округу, а в с. Андрійова Бардіївського округу. Далі автор пише: «В Андріївці народилися також такі відомі громадські діячі, як Антін Рубай (1828-1910) та його брат Йосиф (1838-1919)». Тут йдеться не про братів Рубаїв, а Рубіїв (Рубієвих). Федір Лазорик не написав кіносценарій «Світанок над селом», а збірку оповідань «Світанок над селами». «Блажов» не є «сеслом біля Кошиць», а давно ліквідоване село в Старолюбовнянському округу. В селі Венеція (нині селище Лукова Бардіївського окр.) ніколи друкарні не було, а «український друкар Фіоль» не міг тут надрукувати ні «Октоїх», ні «Служебник». Про Луків автор пише: «Тут народився скриптор Микола з Лукова, який у 1378 р. уклав для Зеліни (Жиліни) свій кодекс Магдебурського права». Нічого подібного не було! В с. Вишній Мирошів (в «Путівнику» – «Верхній Мирошів») священиком був Ілля Качур не з «галицького Давидова», а Нового Давидова на Закарпатській Україні. В Музеї народної архітектури в Бардіївських купелях знаходить церква не із Збойного, а із с. Збій. Проф. Михайло Роман народився не в Кобилях, а в с. Кобильниця. Йосиф (у С. Семенюка – Йосип) Фабіні зовсім не був «словацьким художником українського походження» і не народився в «сусі руському селі» Ольшавиця, а в словацькому селі Ольцнава Списько-нововеського округу. Ірина Невицька не написала ні роман «Правда», ні повість «Куколка», а «Правда побідила» і «Пригоди Матія Куколки». Командир УПА Іван Шпонтак не жив у Капушанах біля Пряшева, а у Великих Капушанах Требішівського округу. Замок «Мак» ніколи не існував, а споконвіку ніс назву «Маковиця».

Про село Словенська Люпча автор пише: «Це єдине поселення в Словаччині, яке має навіть нө руську, а ще праруську назув, і є усі підстави вважати, що давньоруське городище, з каменю якого в 13 ст. тут збудували замок,

належить до числа найдавніших. Річ у тому, що до 10 ст. наших предків називали переважно словенами або склавинами і дуже рідко русинами. В 11 ст. ситуація змінилася на протилежну, і назва «словени» збереглася лише тут, біля Банської Бистриці, а також у новогородських словенів, переважна більшість яких до 16 ст. була знищена росіянами» (с. 275). В дійсності це село дану назву дістало лише в 1920 році. Раніше воно називалося *Lurca* (1250), *Thotluprcha* (1524), *Lupča* (1808), *L'upča* (1919).

Всі населені пункти з прикметником «красний» він вважає давньоруськими, аргументуючи це тим, що «слово красний у давньоруській мові означає «гарний» (с. 153). Але ж цей прикметник і в сучасній словацькій літературній мові іншого значення не має, лише «гарний». Тож чому його приписувати лише давньоруській мові і на його основі робити такі далекосяжні висновки?

* * *

«Український путівник по Словаччині» написаний не лише в шовіністичному, але й у явному антисловацькому дусі. Автор обвинуває словацьких вчених, що вони присвоїли собі явища української культури, владу Словаччини – що вона ліквідує українські школи, установи, розділила українців на дві протилежні групи й насильно їх асимілює, одним словом, провадить геноцид українського населення. Тому він радить відповідним органам в цій справі звернутися зі скаргою до Європейського Союзу. В статті про «Землінське городище» він пише: «Статистика 1910 р.... подає відомості тільки про 34, 8 тис. (?) українців, а сучасна словацька статистика безсоромно заявляє лише про декілька відсотків загальної численності усього населення, що їх становлять тут українці. Спираючись на ці дані, варто поставити перед ЄС питання про відповідальність титульних націй за геноцид, учинений ними упродовж 19-20 ст. у центрі Європи супроти українців» (с. 120). Підкреслюючи це багатократно, автор не наводить жодного

конкретного факту ворожого ставлення словацької влади до української національної меншини. Є незаперечним фактом, що число русинів-українців Словаччини при кожному новому переписі населення зменшується. Та говорити про геноцид мажоритарної словацької нації по відношенню до українців – крайнє необ'єктивне. Автор не бере до уваги факт, що асиміляція українців не йде зверху, але знизу. В усіх без винятку школах зміна навчальної мови з української на словацьку відбулася на бажання батьків. При переписах населення кожен громадянин мав право записати себе тим, ким себе почуває: українцем, русином, словаком. І не винна влада в тому, що переважна більшість «етнічних українців» в переписних листках декларує словацьку національність. А від кількості населення законно відвівається і державна фінансова допомога даний національний меншості. Так буває в усіх демократичних країнах світу. До речі, офіційна угорська статистика 1910 року засвідчила на території нинішньої Словаччини не 34, 8 тисяч, а 152 353 русинів (Ванат І.: Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини, т. 1. – Пряшів, 1979, с. 115).

* * *

Щоб читач мав уявлення про абсурдність «Українського путівника по Словаччині» і не підозрівав мене в тенденційності, упередженості чи надмірному критицизму до автора, я наведу кілька дослівних цитат з його книжки:

«Степан Роман – відомий канадський бізнесмен українського походження.., юридичним радником якого був особисто президент США Річард Ніксон» (с. 67). Уродженець Словаччини С. Роман був провідним діячем словацьких організацій в Канаді, співзасновником Словацької католицької церкви візантійського обряду. Категорично відмежувався від всього русинського чи українського.

«Гажин – село біля Михайлівців, де народився український етнограф та поет Іван Ріпа (1764–1851). Ще задовго до М. Максимовича, у 1821 р. було ви-

дано його найвідоміший у середовищі русинів Словаччини «Слів'янник» із нотами 119 українських народних пісень, невдовзі заборонений для розповсюдження на території Російської імперії» (с. 80). Пісенник словацького просвітяніна Яна Репу не містить жодної української пісні, а його ввіз в Росію ніколи не був заборонений.

«До 11 ст. простір від Вагу до Грони заселяло плем'я білих хорватів, яке усі ми сьогодні називаємо бойками» (с. 85). Хто це «всі ми»? Так вся історіографія (українська і зарубіжна) місцем поселення білих хорватів вважає верхів'я Дністра й північ Українських Карпат. Досі ніхто західні кордони Бойківщини не посував далі від ріки Лаборець і вже зовсім не на територію «від Вагу до Грони».

«Є усі підстави вважати, що майже весь фольклор, характерний для періоду переходу від матріархату до патріархату, виник у руських племен саме тут, біля Високих Татр, адже ці, ще більш сувері гори максимально сприяли буйній фантазії наших далеких предків» (с. 87). Високі Татри ніколи не були заселені «руськими племенами», а твердження, що ці гори були колискою всього фольклору переходного періоду від матріархату до патріархату – фантазія.

«Словацький письменник та український етнограф Ян Ботто нє буе українцем за походженням, але вчився в Левочі й у місцевій гімназії добре опануває українську мову» (с. 89). Як міг бути словацький письменник українським етнографом, і як він міг в Левочі опанувати українську мову, коли вона там ніколи не викладалася?

«У 1621 р., після ліквідації будь-яких ознак чеської державності, сотні тисяч чехів подалося на територію Словаччини, зокрема в район Дольного Кубіна, Жиліни та Мартина, і в 18 ст. саме тут із русинів та чехів поступово виник той етнічний конгломерат, який у 19 ст. трансформувався в сучасних словаків» (с. 96). До такого висновку досі не додумався навіть найбільший фантаст.

«Можна безпомилково стверджувати, що князеві (Лепю, якого автор вважає українцем – М. М.) належали усі землі віддовж течії Дунаю – від Житнього Острова до Васлава (Ваца), тобто Вишгород, Мала Русь (Кішоросі), Гострий Холм (Естергом), Комарно, Руський Замок (Орошвар). Щодо Русовіє, Девіна та Братислави, то, можливо, їх тут правив князь Преслав, який також був руським» (с. 120-121). Все це – фантастична вигадка!

«Житний Острів на Дунаї в давні часи заселили русини, а в сусідній Ізі ще навіть у 18 ст. функціонував православний монастир» (с. 121). На Житному Остріві – ніколи русини не жили, а в Ізі (не Ізі) не було православного монастиря.

«До 17 ст. усе слов'янське в місті (Кошиці – М. М.) було насамперед руським. Про словаків ще не йшлося, а русини згадуються тут у 1406 та 1470 р., причому всі вони жили на одній вулиці» (с. 144). Як могли всі русини, які ніби становили більшість населення, вміститися на одну вулицю? А яке населення жило на інших вулицях?

«Кошиці давня столиця русинства» (с. 147). Ніколи такою не була!

«Кошиці були своєрідною столицею не тільки західноукраїнського образотворчого мистецтва, а й літератури і театру» (с. 149). Фантазія.

«Левоча була найбільшим центром культури і мистецтва Західної Русі, а після 1412 р. про неї можна говорити вже як про неофіційну столицю цілого Лемківщини. Майже все, що в галузі архітектури, культури, мистецтва і науки в 13-15 ст. було найвидатнішим на Русі, зродилося саме тут, на Спиши, але найбільше українство має завдячувати Левочі за те, що тут народилися і тут походили засновники українського книгодрукування Іван Турzo (1437-1508) та Святополк Фіоль (Фіалка)» (с. 163). Все це вигадка автора!

«В Левочі народився й один із перших професійних українських композиторів Іван Мишко (1580-1630)» (с. 166). Ян Мишко – словак.

«Русином, поза усяким сумнівом, був

Мартин Слуга, народжений у Зволені в сер. 16 ст., а також Іван Киянка, який у 1599 р. написав і видав в Оломоуці свою «Eufrasiјu» (с. 115). Ні Мартин Слуга, ні Ян Киянка – русинами не були.

«Так, архітектором Радниці (міської ради) в Левочі був український архітектор 16 ст. Олександр із Бардієва, який у 1508 р. зів totожну споруду в себе на батьківщині. Жодних сумнівів у тому, що це був русин, немає, оскільки в усіх документах він згадується тільки як Александр, тоді як італійці заїжджали писалися тут Александро» (с. 167). А де хоча б який-тайк доказ про його українську національність?

«Син Бабенка (професора левоцької гімназії в 17 ст. та диригента хору в лютеранському костелі) – міський трубач – разом із батьком компонував музику та пісні на усі весілля, які відбувалися тоді в Левочі. Оскільки серед цих творів переважали пісні українською мовою, то можна зробити висновок, що більшу частину населення Левочі тоді становили не німці, а саме українці. Характерно, що й Відродження в місті почалося як українське: першим «будітєлем» у Левочі був русин Юрко Будинський, який у 1690 р. видав тут свою «Тринодію» давньоруською мовою» (с. 168). Ні Бабенко, ні його син, ні Юрай Будинський одного рядка українською мовою не написали, а в Левочі українська мова ніколи не була розмовою мовою населення.

«Про словацькі села на Спиші в історичних документах немає жодної згадки, і це – ще одне підтвердження того, що ця нація є похідною від змішування русинів із чехами та поляками» (с. 169). Майже кожне із словацьких сіл Спишу має свою монографію з переконливою документацією про його історичний і національний розвиток.

«Fenges Statistik Von Ungarn» у 1843 р. подає чисельність русинів на Спиші – 25 тис. осіб. За усіма законами демографії на сьогодні їх мало бути близько 200 тисяч (усе населення Спиша становить тепер 250 тис. осіб)» (с. 170). Фантазія!

«Пригадуючи також старих руських майстрів, які походили зі Спиша, ми маємо повне право говорити про списку школу українського живопису, яка на території Словаччини відігравала не меншу роль, аніж перемиська (галицька) в Польщі» (с. 171-172). Жодної української живописної школи на Спиші не було.

«Тут (в «українському» селі Липовці – М. М.) народився відомий український поет і публіцист 19 ст. Іван Андрашик-Русняк (1799-1853), який у числі перших виступив проти мадяризації русинів Словаччини, однак, на відміну від Бернолака та багатьох інших патріотів, свої твори він писав не застарілою давньоукраїнською мовою, а місцевим руським діалектом... Не менше за мовну проблему Русняка турбувало пияцтво місцевих селян, і він виступив на цю тему з гострими статтями, які знайшли широкий відгук серед русинів Словаччини, тож сьогодні тут п'ють значно менше, ніж в Україні» (с. 174). Ян Андрашік був словаком і свої твори писав виключно шариською говіркою словацької мови.

«Липтовський Микулаш – центральне місце регіону, який словацькі етнографи називають «Липтовсько-Волоським островом». Якби вони не лукавили, а називали речі своїми іменами, то ця назва мала б звучати більш просто і зрозуміло – Руська Волощина» (с. 176). На щастя, до такої абсурдної назви досі ще ніхто не додумався.

«Оравський замок засновано у 1267 р. на місці давньоруського (хорватського) городища, і спочатку він, як і сучасний Тилич на «польському» боці, називався Орнавою. З часом його стали називати Оравою, що є наслідком спрошення у вимові, а першим жупаном тут було призначено русина Степана Качича» (с. 213). Ніякого давньоруського городища на Ораві ніколи не було.

«Відчувші абсолютну байдужість України до цих земель (Орави – М. М.), їх жителів сьогодні називають не тільки словаками, поляками та чехами, а й навіть румунами, пишуть цілі томи

псевдодослідженів, дарма що у відомій грамоті Катерини Зрінської, яка панувала тут у 1576 р., йшлося тільки про «русинів або волохів» і про поляків чи румунів не було жодної згадки (словаки тоді ще взагалі не існували, а утворилися в результаті змішування русинів із чехами у 18 ст.) (с. 215). Все це фантастична вигадка автора!

З II пол. 13 ст... вся північна Словаччина аж до Моравії була руською. Тепер уже точно встановлено (ким? – М. М.), що русини в часі середньовіччя жили тут і в Поважській Бистриці, і в Будатині, Ледниці та Грачові. Нашу (українську – М. М.) присутність у Бистриці підтверджує Іван Бечко, який був католицьким священиком, але вперто писав свої твори давньоукраїнською літературною мовою» (с. 223). Вигадка! Ян Бечко з Ясена при Банській Бистриці був міністром уряду Словацького штату й одного слова давньоруською мовою не написав!

«У самому Пряшеві віддаєна була дерев'яна церква Покрови, але у 1826 р., за її пароха Івана Підгаєцького (1795-1842), люди збудували тут кам'яну церкву, яка стоїть і сьогодні» (с. 238). Ніякої руської дерев'яної церкви у Пряшеві ніколи не було. Нинішню пряшівську кафедральну Греко-католицьку церкву в 15 ст. збудували пряшівчани як шпитальський римсько-католицький костел. В 1673 перейняв його римсько-католицький монаший орден міноритів, який в 1821 році продав костел новозаснованій Греко-католицькій єпархії. Єпископ Григорій Таркович перетворив його на церкву візантійського обряду.

* * *

«Український путівник по Словаччині» С. Семенюка є упередженою, крайне тенденційною книжкою, яка відверто заперечує існування словацького народу. Автор «доводить», що на території Словаччини до XIX ст. словаки зовсім не жили, а корінним населенням на цілій території були «словенці», під якими він розуміє виключно українців (русинів). Згідно з цією його «теорією», всі

міста і села Словаччини, де жило «словенське» (слов'янське) населення, були «українськими» (руськими, давньоруськими). Все, що було створено на території Словаччини до того часу – фортеці, замки, храми, палаци, образотворче мистецтво – належить до української культури. Виключно українцями він вважає всіх пастухів Земплина, Шариша, Спиша, Липтова, Орави та Південної Словаччини, які прибули туди в рамках «волоської колонізації». До української нації він залучає не лише всіх письменників, вчених та громадських діячів, що писали «словенською» мовою, але і тих, що писали по-латинськи, по-німецьки або по-мад'ярськи, але народилися на території Словаччини або мали слов'янські прізвища. «Давньоруською» літературною мовою він вважає, зокрема, східнословакський діалект (регіону Шариша, Земплина та Спиша), який застосовувався в словацькій літературі та діловодстві ще і в XIX та XX ст. Цю регіональну мову діалектологія вважає говоркою словацької мови, а такою вона і справді є.

Словаки, на думку автора, – штучно створена національність, що виникла в XIX ст. в результаті «схрещення» чехів з українцями. В майбутньому, згідно з передбаченням С. Семенюка, словаки, як окремий народ, повинні неминуче загинути разом зі всіма іншими слов'янськими народами, які сплінуть в єдину націю – українську, з єдиною мовою – українською. В далекому майбутньому українська мова, на його думку, стане мовою спілкування всіх індоєвропейських народів, бо ніби вона має в собі найміцніші гени.

Все це є явною провокацією. Виникає питання: з якою метою видавництво «Апріорі» видало цей явний пасквіль? Так тaka книжка аж ніяк не може сприяти поглибленню добросусідських відносин між двома народами, які ніколи не мали між собою взаємних конфліктів? Рецензована книжка може такі конфлікти викликати і, напевно, викличе.

В демократичному суспільстві кожна людина має право висловити свої пог-

ляди, але ніхто не має права ображати честь іншої людини, тим більше – честь іншої нації. Я б не дивувався, якби уряд Словаччини звернувся з нотою протесту до уряду України – за образу честі словацького народу. А книжка такою обраزوю є!

Більше того, в путівник введено десятки імен визначних діячів словацької науки, політики, літератури, мистецтва, яких автор називає українцями і які самі себе ніколи не вважали ні українцями, ні русинами. Живуть нащадки цих людей і вони можуть подати на автора позов у суд за образу честі та фальшиве трактування національності їх близьких родичів.

Книжка С. Семенюка зробила ведмежу службу і українській національній меншині Словаччини, бо на її основі може виникнути враження, що автор висловив погляди і цієї національної меншини, хоч в дійсності це не так. Та тут існує ще одна, мабуть найбільша небезпека. Фантазію автора вигадані чи тенденційно трактовані дані про українську національність чи українське походження того чи іншого словака, словацького села, міста, регіону чи навіть цілої країни можуть потрапити до українських наукових праць, популярних статей та енциклопедій як доконані історичні факти й дезорієнтувати українського читача.

Зовсім можливо, що крайнє націоналістичні кола в Словаччині (а такі існують в кожній нації) перекладуть путівник С. Семенюка словацькою мовою не як джерело глибшого пізнання історії Словаччини, а як зразок політичної провокації: «Прочитайте, співетнізники, як нас трактують найближчі сусіди – українці, які прагнуть вступити до нашого Європейського Союзу! Громадська думка словаків в такому разі буде однозначною: «Подалі від таких сусідів!» А може, саме про це йшлося авторові, скритому під псевдонімом «Святослав Семенюк»?

Проф. Микола МУШИНКА, доктор філол. наук,
академік НАН України,
Пряшів (Словаччина).

Поезія Закарпаття очима Надії Ференц

В незалежній Україні в останнє десятиріччя з'явилося кілька серйозних наукових і науково-популярних досліджень з української літератури ХХ сторіччя. До таких серйозних праць можемо зарахувати і монографічну роботу

Надії Ференц «Поетичні горизонти Закарпаття: Літературно – критичні статті». – Ужгород: Вид. «Мистецька Лінія», 2006. – С. 416, яка присвячена вивченням літератури Закарпаття.

Н. Ференц уже кілька десятиріч вивчає літературний процес Закарпаття, публікувала ряд наукових розвідок і рецензій у наукових збірниках та періодичній пресі, виступала на різних конференціях і семінарах. Зараз перед нами результат її кількарічних роздумів. Зразу треба констатувати, що це своєрідний погляд на літературний процес, погляд жінки і науковця, який не «обтяжений» старими ідеологіями, та який дозволяє їй по-своєму інтерпретувати той або інший літературний факт чи явище. Її оцінка витримує всі наукові вимоги. Хоч роботи писалися протягом довшого періоду, об'єднує їх один стиль, однаковий підхід до літературного твору чи процесу, в якому вони виникли.

Монографія приносить цілий ряд нових фактів, вводить в літературний обіг нових авторів – поетів, твори про яких ми досі мало знали. Після розгорнутого вступу «Духовний простір лірики Закарпаття першої половини ХХ століття», в якому авторка намагалася показати, як наперекір тому, що «протягом цілого тисячоліття Закарпаття було відірвано від України, перебувало під гнітом угорських, а згодом чеських колонізаторів... населення краю зуміло відстояти свою мову, культуру і літературу» (с. 4), що наочно виявилось у міжвоєнний та зокрема повоєнний період. Вона вказала на менталітет закарпатців, який хоч і має спільні риси з східними українцями, все ж має свої особливості, які виявилися і в мисленні, мистецтві і конкретніше літературі. Правильно оцінила роль українських поетів – емігрантів, які після Першої світової війни опинилися в Чехословаччині та й прямо на Закарпатті: Василь Пачовський, Спирідон Черкасенко, Володимир Бирчак, Марійка Підгрянка, Микола Чирський, Олександр Олесь, Леонід Мосандз, Євген Маланюк, Олекса Стефанович, Олег Ольжич та інші. Їх твори, критичні статті та рецензії сприяли утвердженню української ментальності, української мови і літератури на Закарпатті, допомагали розвиватися на терені Закарпаття і модерній літературі – символізму, імпресіонізму, неоромантизму та іншим напрямам. На думку Н. Ференц, працька поетична школа значною мірою допомогла виявити патріотичні поетичні таланти на Закарпатті, шліфувати, удосконалювати віршовану техніку, поширювати поетичні засоби, поглиблювати філософські роздуми тощо. Вона гадає, що саме завдяки і їхнім творам на Закарпатті з'явилися такі поетичні таланти, як Зореслав, Іван Ірлявський, Іван Колос, Андрій Патрус-Карпатський та інші. З тими поглядами ми цілком погоджуємося.

Після розгорнутого вступу, Н. Ференц на наступних сторінках уже докладно розглядає творчість окремих закарпатських поетів. Цілком зрозуміло, що найбільше уваги приділила творчості та діяльності Василя Гренджі-Донського, якого представила не лише як видатного новатора – поета, але й як журналіста, політика, суспільного діяча, як будівничого української державності,

зокрема Карпатської України. Правильно твердить, що національне, але й літературно-мистецьке відродження на Закарпатті тісно пов'язане з діяльністю В. Гренджа-Донського. Немає такої галузі суспільної діяльності у міжвоєнний період, в яку би він не включився, немає такої проблеми населення, яка б його не хвилювала і не виступила на захист правди і справедливості, не боровся проти політики московофілів, карпаторосів, політичних русинів, мадяронів, але й проти насильної чехізації. За своє національне переконання йому довелось сидіти у тюрмі, засудили його чехи та мадяри, посадили його навіть в концтабір. В. Гренджа-Донський – справді велика людина, він не потребує, щоб йому приписувалися такі заслуги, яких він не міг зробити. Маємо на увазі твердження, що він був «ініціатором створення журналів «Дружно вперед» і «Дукля» (с. 81). Це неправда. Так само неправда, що в Словаччині нав'язали йому ярлик українського буржуазного націоналіста, але в Закарпатті закарпатські політичні діячі та їх «похлібники» почали його звинувачувати в такій ересі і вимагали від наших місцевих українських діячів і літераторів, щоб зробили те саме. На щастя, словаки не послухали їх і в період політичної відлиги дозволили видати його вибрані твори під назвою «Шляхом терновим» (1964) та надали йому звання «Заслужений митець».

До найкращих і до найповніших літературних портретів, які нам досі довелося читати про Зореслава, – це дослідження «Поетичний храм Зореслава». В ньому досі найкраще, найповніше представлена та оцінена поетична музика нашого країнника – працівчанина. Дослідниця правильно відзначила, що Зореслава в його поетичних пошуках інспірували, крім Т. Шевченка, І. Франка, передусім поети працької поетичної школи – Є. Маланюк, О. Теліга, О. Ольжич, Л. Мосандз і пізніше італійські модерністи, завдяки яким вписався не лише в українську модерну літературу. Погоджуємося з думкою, що в його поетичній творчості домінували дві теми: боротьба за державність і соборність України та церковно-релігійна тема. Ми раді, що дослідниця навела факт – статті російського історика О. А. Пипіна, які остаточно переконали Зореслава, що він українець, бо такий випадок трапився на 10 років пізніше з іншим закарпатським письменником, тоді ще російського переконання Федором Івановичем, якого слідчий в тюрмі на Холодній горі в Харкові теж переконав, що росіяни так не пишуть, як він написав збірку «Под соломенної стрежою» і що він не росіянин.

Справді, ми досі ще не оцінили новаторство поезії Зореслава і Н. Ференц це зробила дуже слушно. Вона зуміла розкрити ряд релігійних поетичних символів, метафор і показала їх суспільнезвучання і значення. Правильно разом з такими дослідниками, як Б. Кравець чи Є. Маланюк, побачила в його поезії «нове слово з погляду і змісту, і мови, й особливо ж своїми формально – поетичними засобами». На її думку, Бог і Віра у віршах Зореслава не мають нічого спільного з примітивним клерикалізмом... вони допомагають людині глибше відчути красу земного життя, побачити, як «під сяйвом красивим земля вся бачиться в світанку...» Авторка показала, як поезія Зореслава вражася багатством поетичної фантазії, настроєвими асоціаціями, які дивовижні фантастичні картини поет Зореслав створив за допомогою метафоричних образів, як вони легко зближують віддалені предмети і явища тощо (с. 127).

Картину закарпатоукраїнської поезії міжвоєнного періоду не лише докреслює поезія Юлія Боршоша-Кум'ятського, Івана Ірлявського (Рошка), Івана Колоса, Андрія Патруса-Карпатського, Марка Бараболі, але й значно збагачує тематично і художньо. Дослідниця Н. Ференц зуміла побачити в творчості кожного з них особливі теми, тони, риси, художні засоби та загальне звучан-

ня їх творів і включити в загальноукраїнський контекст. Кожен з них чимось відзначається, кожен оригінальний і неповторний, кожен своїм способом збагатив українську літературу. Та не лише літературу, але в період зміцнювання української національності і становлення української державності вінс свій особистий вклад. Такими поетами, як вони, кожен народ гордиться. Мене особливо сильно полонила поезія молодого Івана Ірлявського. Не бути його передчасної смерті (23-річного закатували фашисти в Бабиному Яру недалеко Києва), він би ще дуже багато зробив для розвитку і піднесення української літератури. До його поезії можна приєднати поезію Івана Колоса і Костя Вагилевича. Мусимо признатися, що для нас поезія останніх двох маловідома, а шкода, бо вона витримує всі параметри світової модерної поезії, як пише Н. Ференц. Об'єднує наведених поетів тема любові до України та віра в непоборну Україну.

На фоні аналізу творчості названих поетів бідно виходить у Н. Ференц поезія Андрія Карабелеша. Вона, на її думку, не переповнена болем за Україну, за рідне Закарпаття, як вище наведених поетів, не написана українською мовою, не відбиває загальнонаціонального настрою закарпатського населення, як це бачимо у названих авторів. Може, було б треба по-новому перечитати поезію А. Карабелеша і тоді ми би прийшли до інших висновків, не залишалися б ми на позиціях 50-х років. Існують факти, які підтверджують, що А. Карабелеш під кінець свого життя усвідомив, що було треба йому писати народною, тобто українською мовою, включитися у загальну боротьбу за українське Закарпаття. Поезія А. Карабелеша в міжвоєнний період крокувала разом з російською, словацькою і чеською символічною поезією початку ХХ-го століття, деякі вірші пройняті християнською ідеологією, але після 1945 року зазвичали зовсім інші тони. Коли подивимось на його поезію з цього кута зору, то й висновки будуть інші.

Окремий розділ у книжці складають поетичні силуети, в яких авторка стисло, але суттєво визначила шлях, місце, оригінальність і вклад того або іншого поета в українську культуру і літературу після 1945 року. Приємно читати її спостереження і висновки, бо багатьох авторів та їх творів я особисто знаю і коригую чи порівнюю їх із своїми поглядами. Представила нам силуети таких українських поетів: Марійка Підгіранка, Микола Рішко, Петро Скунць, Володимир Ладижець, Василь Вовчок, Василь Вароді, Степан Жупанин, Володимир Матіїв, Василь Густі, Христина Керита, Людмила Кудрявська і Казімір Гурницький. Наймолодшу генерацію сучасної молодої генерації представляють Тетяна Кобаль, Василь Кухта, Марія Головач, Софія Малильо (хоч віком належить до старших людей), Василь Скрипка. Їх об'єднує, на думку Н. Ференц, «мало гарячих, природних, хвилюючих почуттів і так багато холодних роздумувань, які, раціоналізуючи поезію, позбавляють її тієї щемливості, якою пройнята любовна лірика» (с. 373).

Гадаю, що Н. Ференц виконала велику роботу, подала найновішу інтерпретацію літературного доробку закарпатських поетів ХХ – ХХІ століть, що торкається змісту і загального спрямування. В переважній більшості оцінює того або іншого поета, як його поезія відбивала настрої людей і як допомагала у творенні української державності. Може, ще кращих результатів досягла б, якби частіше зробила конкретний версологічний аналіз провідних поезій кожного з поетів, щоб читач мав крашу уяву, чим і як поет відрізняється художніми образами від іншого і які конкретні художні засоби використав для передачі своїх почуттів, переживань і поглядів. Це не закид, лише мое побажання.

Михайло РОМАН

УКРАЇНА ВИДАЄ

«Причча про хату, або Сорок святих» (Видавництво «Юніверс», Київ, 2006 р.) – таку загальну назву має роман-п'ятикнижка Олександра Шугая. Це спроба на соціально-психологічному рівні простежити витоки добра і зла, вірності й зради, культури й анти культури, безкомпромісності й колабораціонізму. В художню тканину епічної розповіді органічно вплітаються реальні події, докumentи, назва місцевості, де відбувається дія, історичні факти, зрештою, щоденникові записи – на них постійно посилається автор, досліджуючи негативні суспільні явища, котрі, руйнуючи найкращі сподівання та мрії, компрометують високі ідеали, ведуть до занепаду творчої потенції і загалом нівелюють людську особистість.

«Немає загадки таланту. Є вічна загадка любові. Що ж криється за цими словами, які, ніби заповіт, залишив нам Григорій Тютюнник?

З плином часу та з відстані літ ще виразніше бачиться постать чудової людини, геніального письменника, гордого лицаря нескореного духу. Крім його самобутніх художніх творів, маємо документи, переконливі факти героїчного життя, подвіжницької праці, всупереч несприятливій, макабричній епосі – так званого будівництва комуністичного суспільства в СРСР.

В основі книжки Олександра Шугая «Усе живе – тепле» (Видавничий дім «Киево-Могилянська академія», 2006) – листи Григорія Тютюнника до дружини, Людмили Василівни, та листи його матері, Ганни Михайлівни, фотографії з родинного архіву. Ці унікальні матеріали доповнюють есе, в якому осмислено досі не знані епізоди з життя і творчості письменника, а також той час, у якому випало йому діяти.

«Йосип Струцюк завжди дивував майстерністю вірша, вишуканим словом. Збірка «Десятий день тижня» (ПВД «Твердиня», Луцьк, 2006 р.) своїм корінням сягає архайки. Деякі слова в ній уже майже вийшли з ужитку. А скільки інформації в них закодовано?» – отак пише у післямові Олена Пашук до цієї збірки поезій.

Йосип СТРУЦЮК

* * *

у рідному селі

у вирій відлетіли
хати із села

Ілюстрація до книги Олександра Шугая

садки з-за хлівів

студні навіть

про «журавлів» над ними
вже й згадувати нічого

тільки річка
вигнула поперек поміж лугами

не відаю що казати
може спробувати вступити
в одну і ту ж воду ще раз?

на цвінтари теж саме
ні хрестів
ні могил
лишень Тадей Карабович
як обперся правою в лівий
а лівою в правий берег Бугу
так і стоїть вrozкаряку
не відає що робити
чи пропускати межи ногами
журавлині косяки з вирію

Про Василя Симоненка (1935-1963) знаємо немало. Знаємо, що цей високоталановитий селянський син із Полтавщині, студент Київського університету, а пізніше журналіст у Черкасах, сягнув вершин поетичної прозорливості й майстерності. Стрімкоувійшов у добірне коло поетів-шістдесятників. Заповідався письменником широкого творчого діапазону (лірика, сатира, проза, публіцистика), але стоїть у нашій літературі взірцем поета, на долю якого ідеально, себто трагічно, наклалися перипетії вже минулого ХХ століття.

Та хіба відємо про Василя Симоненка бодай щось, не знаючи його лірично-інтимних шедеврів? Саме їх, уперше окремим і щедро ілюстрованим виданням - «Ти і я» (в-во «Камула», Львів, 2005 р.).

Василь СИМОНЕНКО

* * *

Сниться мені невідома Італія,
Сонце палоче та кремені гір,
Платтям принадно охоплена талія
І на вустах - медозбір.
Сняться мені твої плечі оголені,
Ніжна покора натомлених рук.
Губи твої переможно подолані.
Серця стривожений стук.

Паліть мене твої фосфорні очі,
Перса солодкі й тісні,
Диханням пристрасним сповнені ночі –
Снятся, прокляті, мені.

Поетеса, прозаїк Ганна Вівчар (1944) має у своєму творчому доробку книги: «Весняний переліт» (1987), «Малюнки з натури» (1989), «Лет жайворон» (1990), «...аби мені не пережити любовь» (1993). Плідно працює в царині пісенної поезії.

Як творче кредо, звучить назва нової книги – «До слова – ніби до іконостаса» (Видавництво «СПОЛОМ», Львів, 2005 р.).

Ганна ВІВЧАР

* * *

Уже і наші правнуки в боргах...
Напевно нас дурили монітори.
Плазує і за мною нині страх:
невже він оптимізм і мій поборе?
Майбутнє – безпросвіття чорне тло,
мос минуле штурхає в плечі...
Добро крізь наші пальці протекло –
неспокоєм тепер ми забезпечені.
розподілили спільній наш пиріг
і не вистачило місця коло столу...
... Коли орел ще висоту стеріг,
то перепел співав собі над полем.

Першу збірку Вікторії Андрусів «Із осені я склала ікебану» (Видавництво «Ліра», Ужгород, 2006) склали вірші про духовний світ нашої сучасниці – жінки з непростою і водночас цікавою долею.

Мотиви кохання, зустрічей і розлук, ідея сім'ї, споконвічних оберегів душі, філософія вічного і миттевого – ось те коло, в якому висвітлені, виникають одвічні проблеми людського життя.

Вікторія АНДРУСІВ

Ностальгія

Сніг настирливо змітає
Перші березня сліди.
За вікном вокзал відталий...
Потяг... Кава... Як завжди...

Щось ти, весно, несміливо
В руки взяла борозди.
Очі сонця прагнуть хтиво...
Потяг... Кава... Як завжди...
Час на простір дуже схожий –

Нескінченний, мимо літ...
... Оглянувся перехожий
Нам чи швидкості услід...

Не впіймати мить до часу,
Не здолати, не дійти...
В мене власний вимір часу:
Потяг... Кава... Як завжди.

Книга Оксани Думанської «Графіня з Кутко» (Видавництво «Каменяр», Львів, 2004) – своєрідний літопис видатної художниці Софії Карапфі-Корбут. Через спогади її сучасників перед читачем постає – рік за роком – життя великої Людини, яка безмежно любила свій народ, натхненно віддаючись творчій праці, аби залишити у спадок самобутні графічні композиції.

Літературно-мистецьке видання «Грон» (Львів, 2006) містить поетичні та прозові твори молодих українських авторів, в яких читач віднайде суголосні сьогодення думки і відчуття, поміркує над сенсом життя, загляне у внутрішній світ героїв. Ці твори спонукають читачів до більшого зацікавлення сучасною українською літературою.

Ігор ЯСЕНІВСЬКИЙ

* * *

Поступово стаємо пост
Втрачаємо поступ
Поступаємо у важливих питаннях
Не дотримуємося посту
Постукаємо пальцями по столі
Одягаємо постоли
Стаємо схожими на апостолів
Виг'ємо по сто
Порахуємо до ста
Баста
Hasta la vista
До наступного благовістя місто!

«Школярі-школярики» («Видавництво Олександри Гаркуші», Ужгород, 2007 р.) – це нова книжка для дітей письменниці, вченого-педагога Лідії Повх, побудована у формі веселих, захоплюючих розповідей про шкільні будні. В основі книжки – календар навчального року, тому вона може стати в пригоді як учням, так і вчителям, що готують шкільні свята.

Оксана Думанська

ГРАФІНЯ з КУТКОРА

Грон

викуп?

ЛІТЕРАТУРНО-МІСТЕЦЬКЕ ВИДАННЯ

Наші гори

Ой, на гору Плішку
Легко вийти пішки.
А на той Синяк -
Ну ні так ні сяк -

Ой, із гори Діл
Видно десять сіл.
А з гори Бужори -
Гори, гори, гори!

А на ту, що Маковиця,
Можна тільки подивитися.
Бо вона найвища,
Там і влітку хвища!

Змістовна лінія, що пронизує книгу спогадів відомого лікаря, кандидата медичних наук, залюбленого в слово Богдана Трача «З моїх доріг» (Видано НВФ «Українські технології», Львів, 2006 р.) - це логіка спадкоємності традицій, а ще можливість не скаржитись на долю, а бути відповідальним за кожний свій крок. Кожною своєю думкою він застерігає від обивательського самозаспокоєння, байдужості, елейно замаскованого буття на землі. Він не мислить себе поза долями народу, духовний спадок якого засвоїв магму добромисності на щодень. Звідси - утверджувана ним логіка творення добра в ім'я України, в ім'я прозріння тих, хто ще не має нині, в добу самопосвяти, усвідомленого вияву безкорисливої та беззастережної любові до Шевченкової Вітчизни.

Ужгородське видавництво «Гражда» до 100-річчя від дня народження Андрія Карабелеша видало штрихи до біографії, вибрані твори та спогади під назвою «Долю не вибирають...». В книжці висвітлюються маловідомі штрихи біографії і творчості Андрія Карабелеша - поета, перекладача, педагога, художника, фольклориста.

(p)

На обкладинках журналу твори українського художника Андрія Антонюка: перша сторінка обкладинки – «Освячення світлом». Полотно, олія, 1995; друга сторінка обкладинки – «Перезва». Полотно, олія, 1996; третя сторінка обкладинки – «В казематі»; четверта сторінка обкладинки – «Дідусеева читанка».

Дорогий
Лев! Відповідь
загадкою-рівнанням
не відповідає
загадкою-рівнанням
загадкою-рівнанням
загадкою-рівнанням

АНДРІЙ АНТОНІК

Ціна 20 Ск

Індекс 49092

